

Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Natura 2000 basisanalyse 2016-2021

**Havet og kysten mellem Præstø Fjord og
Grønsund**

Natura 2000-område nr. 168

Habitatområde H147

Fuglebeskyttelsesområde F84 og F89

Kolofon

Titel:

Natura 2000-basisanalyse 2015-2021 for Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund
Natura 2000-område nr. 168
Habitatområde 147 Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund
Fuglebeskyttelsesområde 84 Ulvsund, Grønsund og Farø Fjord
Fuglebeskyttelsesområde 89 Præstø Fjord, Ulvshale, Nyord og Jungshoved Nor

Emneord:

Habitatdirektivet, fuglebeskyttelsesdirektivet, Miljømålsloven, basisanalyse.

Udgiver:

Miljøministeriet, Naturstyrelsen

Ansvarlig institution:

Naturstyrelsen
Haraldsgade 53
2100 København Ø
www.naturstyrelsen.dk

Copyright:

Naturstyrelsen, Miljøministeriet

Sprog:

Dansk

År:

2013

ISBN nr.

978-87-7091-305-8

Dato:

20.december 2013

Forsidefoto:

Strandenge på Nyord
Foto: Chr. Nikolajsen

Resume:

Natura 2000-plan for Natura 2000-område 168 Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund. Basisanalysen sammenfatter landsdækkende, kvalitetssikrede data for de arter og naturtyper, som Natura 2000-området er udpeget af hensyn til. Basisanalysen indeholder en kortlægning af naturtyper og levesteder, en vurdering af naturtilstanden og en foreløbig vurdering af negative påvirkninger (trusler) mod en god naturtilstand.

Må citeres med kildeangivelse

Indhold

Indhold	3
Natura 2000-basisanalyse (planperiode 2016-21)	5
Basisanalysens indhold	5
Natura 2000-planprocessen	6
Udpegningsgrundlag	6
Datagrundlaget	7
Datagrundlag – arter	7
Datagrundlag – naturtyper på land	8
Datagrundlag – marine naturtyper	8
Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund	9
Områdebeskrivelse	10
Områdets udpegningsgrundlag.....	12
Terrestriske naturtyper.....	16
Områdets sø-natur.....	17
Områdets hav-natur.....	19
Områdets arter.....	20
Habitatområdets udpegede arter	20
Fuglearter	26
Naturtilstand og tilstand af arters levesteder.....	34
Udvikling i naturtypernes areal.....	36
Naturtypernes tilstand og udvikling	39
Sø-naturtyperne.....	42
Levestedskortlægning og tilstandsvurdering.....	43
Foreløbig vurdering af negative påvirkninger (trusler mod naturtilstanden)	45
Trusler, der vurderes konkret i denne basisanalyse.....	45
Trusler, der ikke er omfattet af denne basisanalyse.....	61
Næringsberigelse (eutrofiering).....	61
Igangværende indsats.....	62
Litteratur	66

Natura 2000-basisanalyse (planperiode 2016-21)

EU's Natura 2000-direktiver (fuglebeskyttelsesdirektivet og habitatdirektivet) forpligter Danmark til at gøre den nødvendige indsats for at sikre eller genoprette en række sjældne, truede eller karakteristiske naturtyper og arter af europæisk betydning.

Rådets direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter (habitatdirektivet) med senere ændringer og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2009/147/EF af 30. november 2009 om beskyttelse af vilde fugle (fuglebeskyttelsesdirektivet)

Danmark har valgt at gøre dette ved en systematisk og tilbagevendende Natura 2000-planlægning, der på grundlag af direktivforpligtelsen og den nationale naturovervågning for 6-årige planperioder (dog 12-årige for skovbevoksede fredskovpligtige arealer) prioriterer den krævede indsats. Planperioden 2016-21 dækker derfor som udgangspunkt ikke de fredsskovpligtige arealer.

Natura 2000-planlægningen sker efter reglerne i miljømålsloven og bekendtgørelse om Natura 2000-skovplanlægning, der fastsætter, at en Natura 2000-plan består af:

- Mål for naturtilstanden i Natura 2000-området.
- Indsatsprogram.

Indsatsprogrammet for det enkelte Natura 2000-område udarbejdes på baggrund af en basisanalyse og foreliggende overvågningsdata.

Basisanalysen skal indeholde følgende elementer:

- Kortlægning af habitatnaturtyper og levesteder for arter, som områderne er udpeget for.
- Vurdering af tilstand og foreløbig vurdering af trusler.
- Et resumé, som på kortbilag angiver beliggenheden af de kortlagte arealer og tilstanden.

Basisanalysen indgår efter seneste ændring af miljømålsloven ikke som en del af Natura 2000-planen, men præsenterer datagrundlaget for denne plan.

Basisanalysens indhold

Basisanalysen er grundlaget for målfastsættelse og indsatsprogram i Natura 2000-planen for de enkelte, udpegede Natura 2000-områder. Basisanalysen fokuserer på Natura 2000-forpligtelser og dermed på de arter og naturtyper, som området er udpeget for at beskytte.

Basisanalysen er udarbejdet på grundlag af de nationalt indsamlede og/eller kvalitetssikrede data, der indhentes gennem det nationale overvågningsprogram for vand og natur - NOVANA. Data er offentligt tilgængelige på Danmarks Miljøportal. Naturstyrelsen har i årene 2010-12 gennemført en fornyet og udvidet kortlægning af de enkelte habitatnaturtyper og visse arters levesteder, og data herfra udgør sammen med tilstandssystemerne for de enkelte naturtyper og visse arters levesteder omdrejningspunktet for basisanalysen.

Vurderinger af de enkelte naturtypers og arters bevaringsstatus og de negative påvirkninger, som de er udsat for, bygger på NOVANA-rapporter over samme data udarbejdet af Nationalt Center for Miljø og Energi (DCE) ved Århus Universitet. Rapporterne er udarbejdet som led i DCE's funktion som fagdatacenter for det nationale overvågningsprogram. Vurdering af forstyrrelser af fugle og pattedyr bygger på DCE-rapporten - "[Vurdering af forstyrrelsestrusler i Natura 2000-områderne](#)", der er udarbejdet for Naturstyrelsen i forbindelse med opfølgningen på den 1. Natura 2000-plan.

Der findes andre data om naturen i Natura 2000-områderne. Disse er dog ikke tilstrækkeligt ensartede og landsdækkende til, at Naturstyrelsen har inddraget dem i de statslige basisanalyser, som blandt andet skal danne grundlag for en national prioritering af indsatsen i 2. planperiode. Mange af disse data vil med fordel kunne indgå i senere faser af planlægningen, ikke mindst i forbindelse med fastsættelse af konkrete forvaltningstiltag.

Natura 2000-planlægningen 2016-21 vedrører som udgangspunkt kun de arealer, der er omfattet af miljømålsloven, da planperioden for arealer omfattet af skovloven er 12 år (2010-21). Naturstyrelsen har alligevel for fuldstændighedens skyld valgt i basisanalysen at medtage alle indsamlede artsdata – uanset visse datasæt vedrører arealer omfattet af skovloven.

Selvom basisanalysen er udarbejdet midt i gennemførelsen af den 1. Natura 2000-plan, vil der for hvert enkelt område indgå en foreløbig status for gennemførelsen af den 1. plan byggende på tilgængelig viden om tilsagn om tilskud efter landdistriktsstøtteordningerne og godkendte EU-projekter (Life+).

Natura 2000-planprocessen

Planprocessen for de statslige Natura 2000-planer er fastsat i miljømålsloven. Med ændringen af miljømålsloven med virkning fra 1. juni 2013 er processen:

Natura 2000-planen udarbejdes efter forudgående drøftelse med de berørte statslige, kommunale og regionale myndigheder og med inddragelse af nationalparkbestyrelser, foreninger, organisationer og lodsejere, som har en væsentlig interesse i planen.

De tværgående, overordnede drøftelser foregår på nationalt niveau. På regionalt niveau præsenterer Naturstyrelsen basisanalyser, og et muligt planindhold drøftes. Basisanalyserne offentliggøres senest samtidig med, at drøftelser med de berørte interessenter indledes.

Forslag til Natura 2000-planer for 2016-21 offentliggøres senest 1 år efter offentliggørelsen af basisanalyserne. Miljøministeren (Naturstyrelsen) fastsætter en frist på mindst 12 uger for indgivelse af hørings svar vedr. planforslagene. Miljøministeren vedtager efterfølgende planen. Der gælder dog særlige høringsregler, hvis det offentliggjorte planforslag ændres væsentligt.

Udpegningsgrundlag

For hvert Natura 2000-område findes et udpegningsgrundlag, der ud fra de af EU fastsatte regler rummer de internationalt væsentlige arter og naturtyper for det pågældende område. For disse dyr, fugle, planter og naturtyper er der inden for de udpegede Natura 2000-områder en særlig forpligtelse. Det er alene de arter og naturtyper, der er på områdernes udpegningsgrundlag som behandles i denne basisanalyse.

De danske fuglebeskyttelsesområder blev udpeget i 1983 med en lille justering i 2000, og der er nu udpeget 113 fuglebeskyttelsesområder i Danmark. I 1998 blev habitatområderne tilsvarende udpeget. Disse blev justeret og udvidet, senest i 2011, og der er nu 261 habitatområder i Danmark. Fuglebeskyttelsesområderne og habitatområderne udgør det samlede Natura 2000-netværk. Fuglebeskyttelses- og habitatområder kan være sammenfaldende eller ligge i umiddelbar tilknytning til hinanden, hvorfor der i alt er 252 Natura 2000-områder i Danmark.

Naturen er dynamisk, og nogle arter og naturtyper indvandrer til nye områder, mens andre af naturlige grunde forsvinder fra områder, hvor de tidligere var kendt. Endvidere forbedres vidensgrundlaget om arternes og naturtypernes forekomst inden for områderne yderligere i forbindelse med systematisk kortlægning, overvågning og andre undersøgelser. Derfor opdateres udpegningsgrundlaget for de enkelte Natura 2000-områder med mellemrum. Dette vil typisk ske hvert 6. år forud for rapportering til EU og udarbejdelse af nye statslige Natura 2000-basisanalyser med efterfølgende Natura 2000-planer. Naturstyrelsen har i 2012 opdateret udpegningsgrundlag for såvel fuglebeskyttelsesområderne som habitatområderne efter offentlig høring. Kriterier for opdateringen og de udpegningsgrundlag, der gælder fra den 1. januar 2013, kan ses på [Naturstyrelsens hjemmeside](#).

Natura 2000-indsatsen for områdets udpegede naturtyper og arter vil dog i mange tilfælde betyde, at forholdene også forbedres for en lang række både almindelige og rødlistede arter, der findes inden for området, men som ikke er grundlag for områdets udpegning som Natura 2000-område.

Datagrundlaget

Ved udarbejdelse af den enkelte basisanalyse præsenteres kun aktuelle overvågningsdata for naturtyper og arter, der er medtaget på det pågældende Natura 2000-områdes udpegningsgrundlag. Dette afsnit om datagrundlaget er en generel beskrivelse, der er dækkende for alle Natura 2000-basisanalyser.

Data, der anvendes og præsenteres i denne basisanalyse, er kvalitetssikrede og landsdækkende data, der er offentligt tilgængelige. Det vil i helt overvejende grad dreje sig om data indsamlet og kvalitetssikret i forbindelse med gennemførelse af det statslige overvågningsprogram - NOVANA. Den konkrete, praktiske gennemførelse af overvågningen og efterfølgende databehandling for de enkelte arter og naturtyper kan ses i de udarbejdede tekniske anvisninger på [DCE's hjemmeside](#) og de årlige NOVANA-rapporter.

De fleste data stammer fra den terrestriske del af overvågningsprogrammet, men derudover inddrages data indsamlet i de øvrige NOVANA delprogrammer, fx tilstandsvurderinger og levestedskortlægning i søer, kortlægning af marine naturtyper samt artsdata fra de akvatiske overvågningsprogrammer i NOVANA fx data til belysning af forekomst af lampretter andre fisk, insekter og havpattedyr.

Samtlige naturtype- og artsdata, der anvendes i basisanalyserne, kan findes i [Danmarks Naturdata](#) og via [Danmarks Miljøportal](#).

Datagrundlag – arter

Arternes udbredelse, forekomst og antal gennemgås og beskrives på baggrund af de kvalitetssikrede data, der er indsamlet i NOVANA-programmerne.

I basisanalysen præsenteres udelukkende data om arter, der indgår i udpegningsgrundlaget for området, og som dermed er en del af Natura 2000-forpligtelsen.

Der er ikke med denne basisanalyse forsøgt analyseret og præsenteret viden om forekomst af områdets øvrige, sjældne, rød- eller gullistede arter eller arter optaget på habitatdirektivets bilag IV. Varetagelsen af hensynet til disse arter indgår ikke specifikt i Natura 2000-planlægningen.

For plantearterne: mygblomst, fruesko, gul stenbræk, enkelt månerude, grøn buxbaumia og blank seglmos er der indsamlet detaljerede data i perioden 2004-2012, og for arter disse er der derfor grundlag for en grundig beskrivelse af både arternes forekomst og bestandsudvikling i de pågældende områder.

For vindelsnegle, mosskorpion, insekter, padder, odder og flagermus er der i de terrestriske overvågningsprogrammer i perioden 2004-2012 indsamlet data til belysning af de pågældende arters forekomst i og udenfor Natura 2000-områderne.

For stor vandsalamander, klokkefrø og eremit er der i NOVANA-programmet gennemført en levestedskortlægning til beskrivelse af kvaliteten af de tre arters levesteder. Disse data vil også blive inddraget i basisanalyserne for de områder, hvor en eller flere af de tre arter er medtaget på områdernes udpegningsgrundlag.

De tre danske havpattedyr (spættet sæl, gråsæl og marsvin) overvåges ligeledes i forbindelse med det nationale overvågningsprogram. Den nuværende overvågning af sælerne foretages ved flytællinger på yngle- og fældelokaliteterne. Marsvin er overvåget dels ved flytællinger dels ved passiv akustisk monitorering i de for arten fem vigtigste habitatområder.

For andre artsgrupper vedkommende inddrages der data fra de akvatiske overvågningsprogrammer. Fra vandløbs- og søovervågningen inddrages bl.a. data til vurdering af forekomsten af de udpegede fiske- og lampretarter, grøn kølleguldsmed, to muslinge-arter samt liden najade og vandranke.

For den overvejende del af arterne på Natura 2000-områdernes udpegningsgrundlag er resultaterne fra NOVANA-programmet beskrevet i den videnskabelige rapport fra DCE- Nationalt Center for Miljø og Energi - [Overvågning af arter 2004-2011](#).

I rapporten gives der et overblik over de enkelte arters forekomst og udbredelse samt en præsentation af de pågældende arters status i Danmark på baggrund af de indsamlede overvågningsdata. Metode til overvågning af arter i NOVANA-programmet er grundigt beskrevet i de tekniske anvisninger, der kan ses via [DCE's hjemmeside](#).

Fuglenes udbredelse, antal og bestandsudvikling beskrives ligeledes på baggrund af data indsamlet og kvalitetssikret i forbindelse med gennemførelse af NOVANA-programmerne i perioden 2004-2012. Princippet for overvågning af både ynglefugle og trækfugle er, at alle arter, som indgår i et eller flere Natura 2000-områders udpegningsgrundlag overvåges med varierende frekvens afhængig af artens bevaringsstatus. Arter med ugunstig bevaringsstatus overvåges oftere og mere grundigt end arter med gunstig bevaringsstatus. Data til vurdering af fuglenes forekomst er for de fleste arters vedkommende indsamlet af Naturstyrelsen og DCE. Disse data bliver for flere arters vedkommende desuden suppleret med data indsamlet af Dansk Ornitologisk Forenings medlemmer via DOF-basen. De anvendte data kvalitetssikres af DCE og/eller af Naturstyrelsen og anvendes efterfølgende i Naturstyrelsens overvågning af de pågældende fuglearter.

For den overvejende del af fuglearterne på Natura 2000-områdernes udpegningsgrundlag er resultaterne fra NOVANA-programmet beskrevet i den videnskabelige rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi - [Fugle 2004-2011](#).

Overvågningsmetoderne for de enkelte fuglearter er beskrevet i de tekniske anvisninger.

Datagrundlag – naturtyper på land

Grundlaget for den første generation af Natura 2000-planer var kortlægning af 23 lysåbne naturtyper og 10 skovnaturtyper. Kortlægningen af de lysåbne naturtyper blev gennemført i 2004-2005 af de daværende amter og suppleret i 2007-2008, mens kortlægningen af skovnaturtyperne blev gennemført i 2005-06 (skovbevoksede, fredskovpligtige arealer).

Som grundlag for udarbejdelse af denne generation af basisanalyser er der i 2010-2012 foretaget en ny- eller genkortlægning af 33 lysåbne naturtyper og nykortlægning af fem ferske sønaturtyper i mindre søer. Kortlægningen af skovnaturtyperne er derimod ikke blevet gentaget, da planlægningen for de skovbevoksede fredskovpligtige arealer kun revideres hvert 12. år. Denne basisanalyse viser alene resultaterne for kortlægning af skovnaturtyper på de ikke fredskovpligtige arealer.

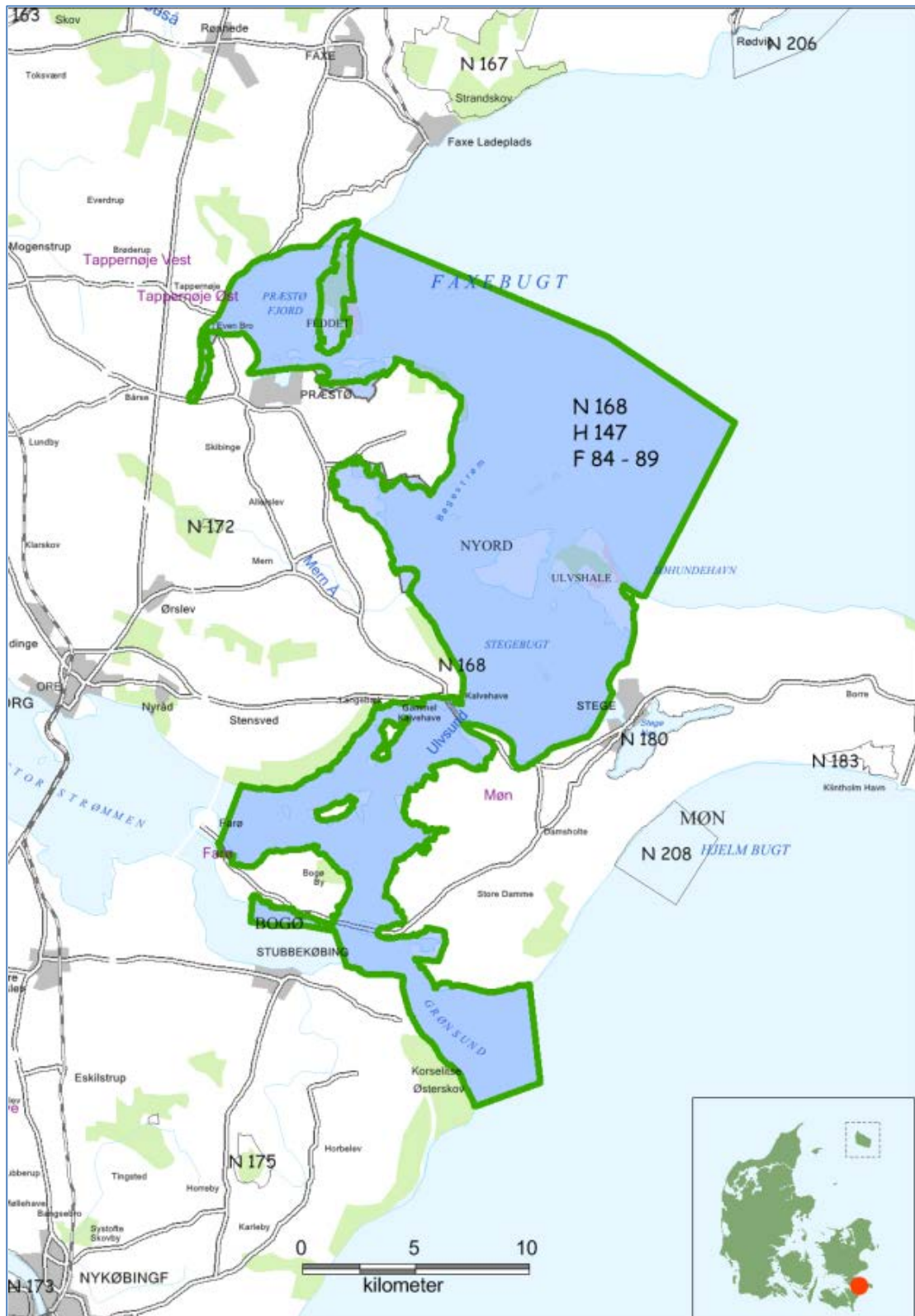
Datagrundlag – marine naturtyper

Gennem NOVANA overvåger Naturstyrelsen en række af de marine naturtyper. Data anvendes, hvor det er muligt, til en beskrivelse af naturtyperne.

Naturstyrelsen har i 2010-2012 kortlagt 56 af de 97 marine Natura 2000-områder for naturtyperne rev, boblerev og sandbanker. Den marine kortlægning præciserer udelukkende naturtypernes udbredelse og omfang i hvert område, og er baseret på ”Habitatbeskrivelser 2010-2012”. For rev medtages i kortlægningen arealer med en stentæthed over 25 % samt arealer i forbindelse hermed med en stentæthed over 10 %. Disse områder med en lavere stentæthed bidrager til det samlede stenrevs økologi. Denne mindre afvigelse fra habitatbeskrivelsen begrundes med, at kortlægningen er underlagt tekniske begrænsninger som man her igennem søger at opveje. De øvrige naturtyper er kortlagt i 2004 og tilpasset med ny viden siden hen.

Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund

Natura 2000-områdets afgrænsning. Natura 2000-område 168 består af H147 "Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund", F84 "Ulv sund, Grønsund og Farø Fjord" og F89 "Præstø Fjord, Ulvshale, Nyord og Jungshoved Nor". Grænsen mellem de to fuglebeskyttelsesområder ligger i Ulv sund mellem Kalvehave og Møn

Den centrale del af Natura 2000-området med Nyord, bagved det delvis skovklædte Ulvshale og den synlige sandrevle Sækkesand.
Foto: Jan Kofod Winther

Områdebeskrivelse

Natura 2000-område 168 har et areal på 32.972 ha. Hovedparten af området er marint, landarealet andrager 4.200 ha. Skovarealet er på 902 ha, heraf 672 ha med fredskovspligt. 556 ha er statsejet. Området består af habitatområde H147 og fuglebeskyttelsesområderne F84 og F89. Natura 2000-område 168 er et af de Natura 2000-områder i Danmark, der er rigest på internationalt beskyttelseskrævende naturtyper og arter.

Den marine del af området er meget varieret, fra store beskyttede områder, som Præstø Fjord og Stege Bugt til områder med meget strøm, som Grønsund og Bøgestrømmen. De marine naturtyper udgøres hovedsagelig af lavvandede bugter og vige, men der er flere sandbanker i området, hvoraf enkelte er meget store, Nordmandshage-Østre Hage (Faxe Bugt), Stenrøsen (indsejlingen til Præstø Fjord) og Sælørne (nord for Nyord). Yderligere findes der flere stenrev spredt i området, enkelte kystlaguner og mudder- og sandflader.

De meget varierede strømforhold bidrager til et afvekslende kystlandskab. Flere steder, men tydeligst på Ulvshale-Nyord og Præstø Fed, er der dannet krummodder med rullestensstrandvolde og klitter samt finkornede vader, hvor der er strømlæ. Generelt udgøres landarealet i Natura 2000-området af langstrakte og mere eller mindre smalle kyststrækninger.

De åbne marine områder med sandbund og blød bund har tidligere været præget af store og veludviklede bevoksninger af ålegræs, men de seneste år er ålegræs gået markant tilbage især i beskyttede områder som f.eks. Præstø Fjord, men også i de mere åbne og strømfyldte områder. I områder med mere stenet bund findes en rig rødalgeflora.

De lavvandede kystnære farvande er internationalt vigtige som fødesøgningsområde for store flokke af bl.a. knopsvane, blichøne, hvinand, toppet skallesluger og stor skallesluger. Fåtalige og sårbare fuglearter som klyde, brushane,

splitterne, fjordterne, havterne og dværgterne udnytter lavvandede områder til fødesøgning og ubeboede øer og holme som yngleplads. Spættet sæl yngler i området. Havørn og vandrefalk er nye ynglefugle i området.

Strandvoldsfladerne på Nyord, Ulvshale, Præstø Fed og ved Fanefjord rummer en mangfoldighed af habitatnaturtyper. På de yngste dannelser er der stenstrands- og klitnaturtyper, mens der på de ældre dele af strandvoldene har udviklet sig hede, overdrev og skovnaturtyper. I lavningerne er der rigkær og, hvor der er saltpåvirkning, strandeng. Naturtyperne findes ofte i komplekse mønstre bestemt af strandvoldsforløbene og af driften. På Ulvshale giver strandvoldene grobund for forskellige skovnaturtyper.

Et af Østdanmarks største sammenhængende strandengsområder findes på syd- og østkysten af Nyord. Der er også store strandengspartier på Ulvshale, Præstø Fed og ved Fanefjord, og naturtypen findes som lange bånd foran morænekysten i det forholdsvis rolige kystfarvand, der karakteriserer området. Mere end 5 % af Danmarks strandengsareal findes i dette Natura 2000-område. Strandengene er internationalt vigtige for mange arter af andefugle og vadefugle både i yngletiden og i forbindelse med trækket.

Even Sø ligger i bunden af Præstø Fjord med kun beskeden tilknytning til kysten. Langs den lavvandede sø findes udbredte forekomster af hængesæk, og i en af disse er der en bestand af den beskyttelseskrævende orkidé mygblomst. På søens vestside findes veludviklede ellesumpe. De truede naturtyper rigkær, surt overdrev og kalkoverdrev findes spredt i området. Der er overvejende tale om små arealer, hvoraf nogle er klemt inde som spredte forekomster mellem strandengene og det bagvedliggende agerland. To af kalkoverdrevene rummer bestande af sjældne orkideer. Områdets kystskove rummer mere end halvdelen af Danmarks bestand af den nationalt rødlistede art stor skallesluger, som også findes på områdets udpegningsgrundlag som trækfugl.

Der er gennemført et stort antal fredninger på tilsammen ca. 1.385 ha, svarende til 33 % af landarealet i Natura 2000 området. Der er 3 vildtreservater i Natura 2000 område 168. Ved Ulvshale og Nyord fik et område på 10.108 ha efter en forsøgsperiode permanent status som vildtreservat i 1993. Fra 1999 kom tilsvarende ordninger til at gælde 693 ha i Præstø Fjord og 716 ha i Fanefjord-Grønsund.

Natura 2000-området ligger hovedsageligt i Vordingborg, Faxe og Næstved Kommuner og inden for vandplanområdet hovedvandopland 2.6 Østersøen. En beskeden del ligger i Guldborgsund Kommune og i hovedvandopland 2.5 Smålandsfarvandet.

Områdets udpegningsgrundlag

Udpegningsgrundlag for Habitatområde 147		
Naturtyper:	Sandbanke (1110)	Vadeflade (1140)
	Lagune* (1150)	Bugt (1160)
	Rev (1170)	Strandvold med enårige planter (1210)
	Strandvold med flerårige planter (1220)	Enårig strandengsvegetation (1310)
	Strandeng (1330)	Forklit (2110)
	Hvid klit (2120)	Grå/grøn klit (2130)
	Klithede* (2140)	Havtornklit (2160)
	Skovklit (2180)	Klitlavning (2190)
	Enebærklit* (2250)	Søbred med småurter (3130)
	Kransnålalge-sø (3140)	Næringsrig sø (3150)
	Brunvandet sø (3160)	Våd hede (4010)
	Tør hede (4030)	Enekrat (5130)
	Tørt kalksandsoverdrev* (6120)	NY Kalkoverdrev* (6210)
	Surt overdrev* (6230)	Tidvis våd eng (6410)
	Urtebræmme (6430)	Hængesæk (7140)
	Avneknippemose* (7210)	Kildevæld* (7220)
	Rigkær (7230)	Bøg på mor (9110)
	Bøg på muld (9130)	Ege-blandskov (9160)
	Vinteregeskov (9170)	Stilkege-krat (9190)
	Elle- og askeskov* (91E0)	
Arter:	Skæv vindelsnegl (1014)	Sumpvindelsnegl (1016)
	Stor kærguldsmed (1042)	NY Stor vandsalamander (1166)
	Bredøret flagermus (1308)	Spættet sæl (1365)
	Mygblomst (1903)	

Udpegningsgrundlag for Fuglebeskyttelsesområde 89

Fugle:	Skarv (TY)	Knopsvane (T)	
	Pibesvane (T)	Sangsvane (T)	
	Grågåås (T)	Bramgåås (T)	
	Pibeand (T)	Spidsand (T)	
	Skeand (T)	Troldand (T)	
	Hvinand (T)	Lille Skallesluger (T)	NY
	Toppet Skallesluger (T)	Stor Skallesluger (T)	
	Havørn (TY)	NY	Rørhøg (Y)
	Vandrefalk (T)	Plettet Rørvagtel (Y)	
	Blishøne (T)	Klyde (Y)	
	Hjejle (T)	Brushane (Y)	
	Splitterne (Y)	Fjordterne (Y)	
	Havterne (Y)	Dværgterne (Y)	

Udpegningsgrundlag for Fuglebeskyttelsesområde 84

Fugle:	Knopsvane (T)	Sangsvane (T)	
	Troldand (T)	Lille Skallesluger (T)	NY
	Toppet Skallesluger (T)	Stor Skallesluger (T)	
	Havørn (TY)	NY	Blishøne (T)
	Fjordterne (Y)	Havterne (Y)	

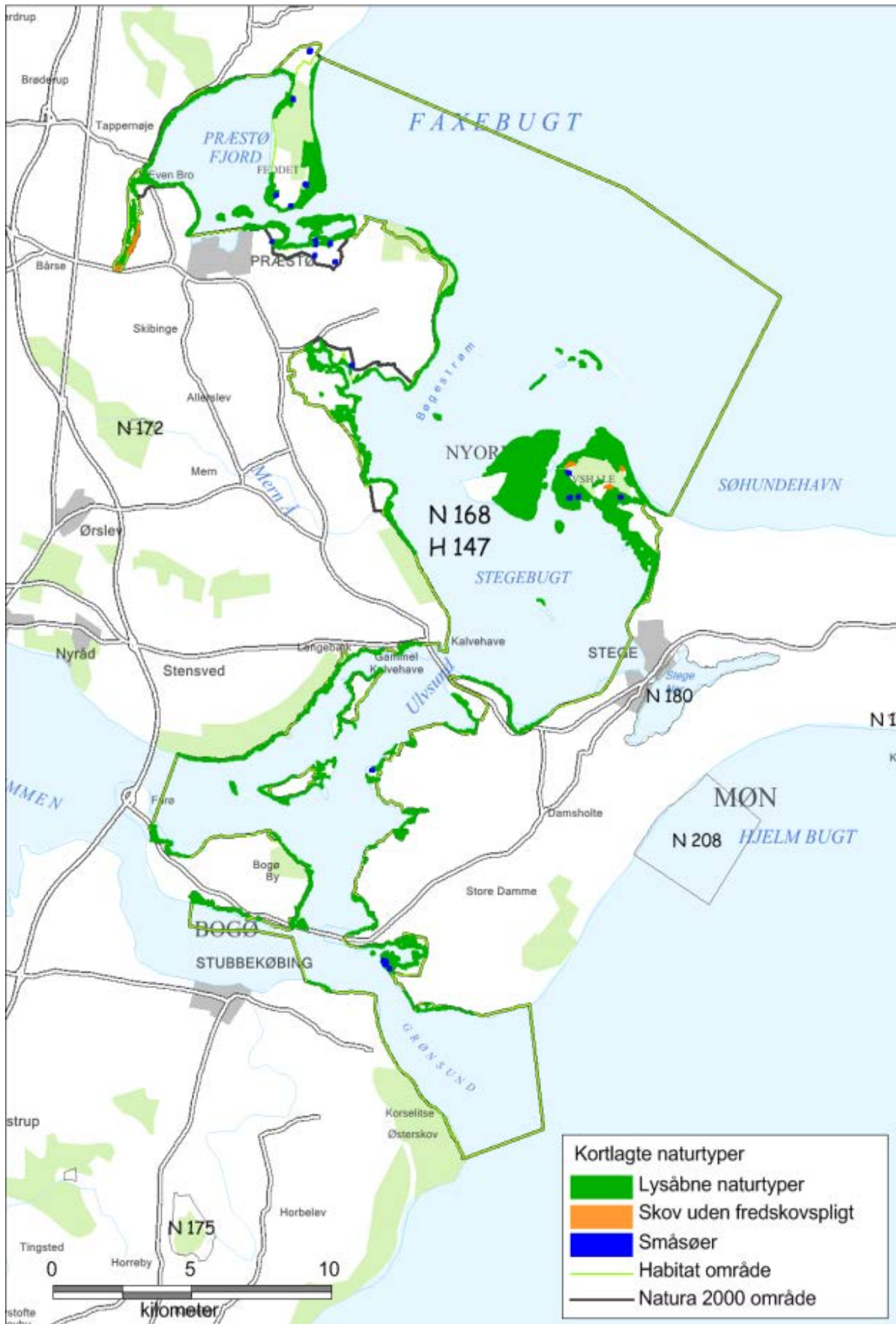
Naturtyper, fugle og andre arter, der udgør det gældende udpegningsgrundlag for Natura 2000-området. Tal i parentes ved naturtyper og arter henviser til talkoder i habitatdirektivets bilag 1 og 2. * angiver at der er tale om en prioriteret naturtype. Ved fuglearter: "T" = trækfugl, "Y" = ynglefugl. Udpegningsgrundlag for habitatområder og fuglebeskyttelsesområder er blevet revideret som beskrevet oven for. Arter og naturtyper, der er tilføjet udpegningsgrundlaget, er markeret med "NY". Der er ikke foretaget ændringer af udpegningsgrundlaget for dette område. I F89 er havørn dog kun tilføjet som trækfugl.

Natura 2000-område 168 er primært udpeget for at beskytte den komplekse kystnatur med lavvandede marine områder, strandvoldssystemer og småøer, herunder at beskytte deres funktion som levested for store bestande af rastende kystfugle.

Områdets naturtyper

Natura 2000-områdets indhold af habitat-naturtyper, der er omfattet af planlægningen, fremgår af udpegningsgrundlaget. I [Danske Naturtyper i det europæiske Natura 2000 netværk](#) findes en beskrivelse af de enkelte naturtyper og nogle af deres typiske arter.

I figuren herunder er oversigtligt vist udstrækningen af de kortlagte naturtyper, der udgør en del af områdets udpegningsgrundlag. Kortet viser den samlede udbredelse af de lysåbne naturtyper, skovnaturtyper på ikke-fredskovpligtige arealer samt sønaturtyperne. For en mere detaljeret visning af naturtypens udbredelse henvises til [Naturstyrelsens hjemmeside](#).

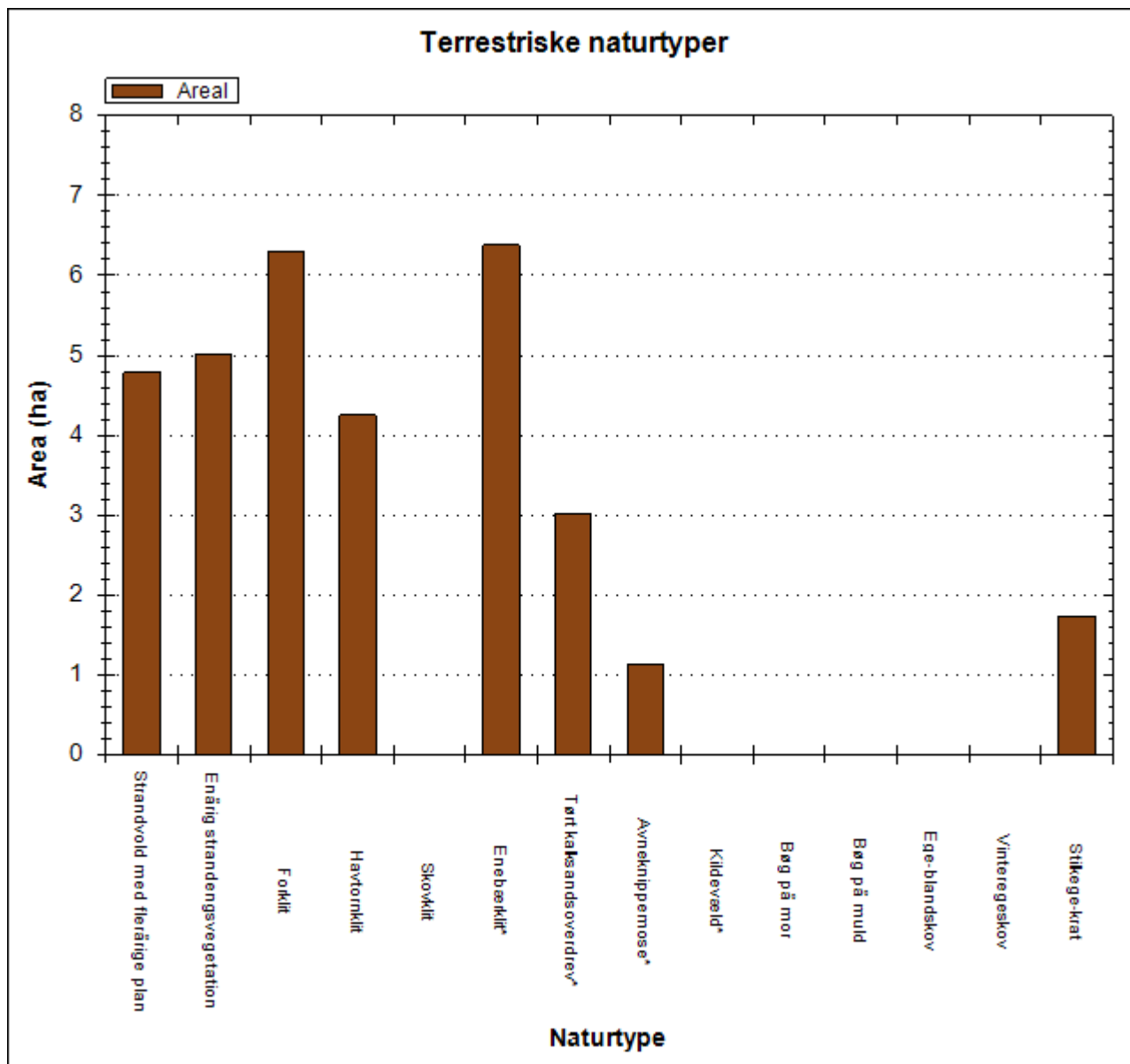

Oversigtskort - arealfordeling af områdets kortlagte naturtyper

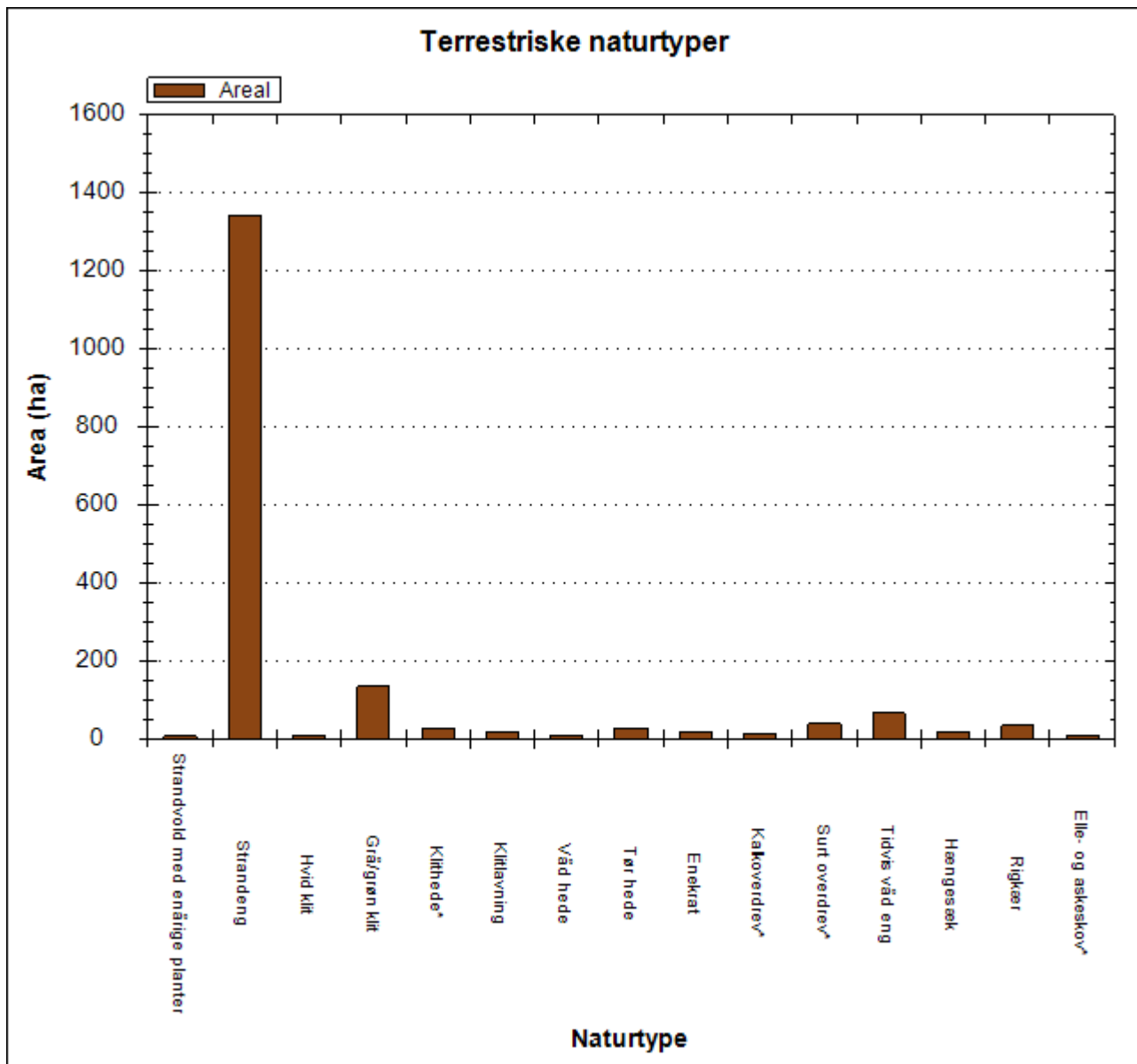
Terrestriske naturtyper

Arealfordelingen af kortlagte, terrestriske naturtyper i Natura 2000-område 168 fremgår af diagrammerne nedenfor.

Området er domineret af kysttilknyttede naturtyper. Flertallet af skovnaturtyperne findes kun som fredskov og er derfor ikke medtaget i denne basisanalyse. Forekomst og udvikling af naturtypernes areal er nærmere beskrevet i afsnittet ”Naturtilstand og tilstand af arters levesteder”.

Arealfordelingen af områdets kortlagte naturtyper.

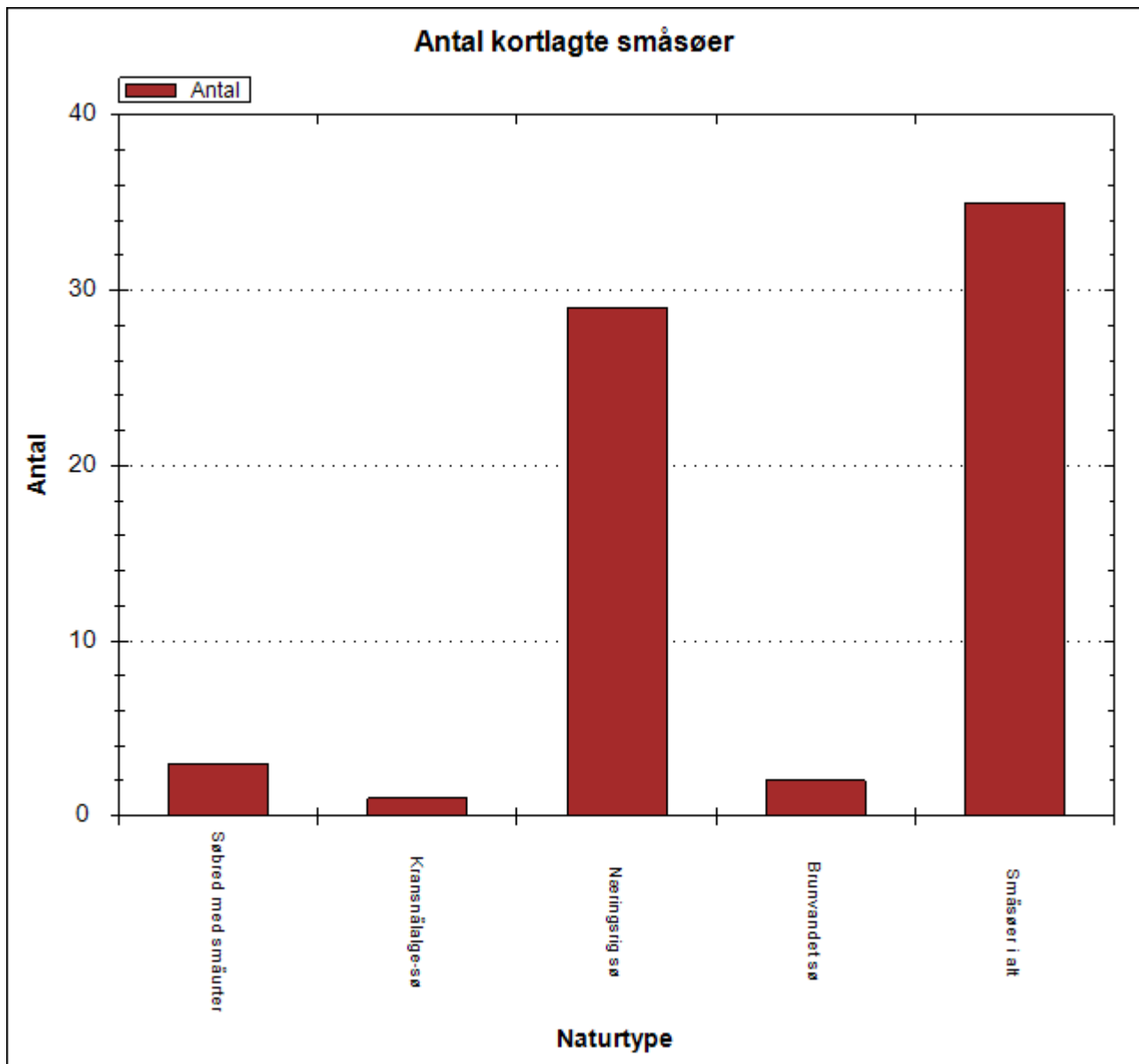
Områdets sø-natur

Områdets sønatur er registreret forskelligt afhængig af størrelsen. Søer under 5 ha er kortlagt og naturtype-bestemt på baggrund af søernes naturindhold. Disse søer er typisk meget små, og er derfor neden for angivet som antal. For søer over 5 ha er der i vandplanen for området foretaget en registrering af søens naturtype-indhold. Disse søers naturtype-indhold er angivet som areal i ha.

Søer under 5 ha

Søer under 5 ha kortlægges i forbindelse med NOVANA-programmets [små sø overvågning](#) samt i forbindelse med [kortlægning af levesteder](#) levesteder for vandhulsarter. I kortlægningen indgår en naturtype-bestemmelse.

Kortlægningen er igangsat, men ikke færdiggjort i alle områder. Antallet af små søer med indhold af sønaturtyper kan derfor være større end det kortlagte antal.

Kortlagte søer under 5 ha – fordelt på sø-naturtyper

I dette Natura 2000-område er der hidtil kortlagt og naturtypebestemt 35 småsøer. Som led i småsøovervågningen er der kortlagt 21 småsøer, men kun 6 af disse er bestemt til søtyperne 3130, 3140, 3150 og 3160. Nogle af de resterende er ikke habitatnaturtyper, mens en del er bestemt til typen lagune* 1150, som er en marin naturtype. Resten af de 35 småsøer er blevet søtypebestemt i forbindelse med levestedskortlægningen.

Søer over 5 ha

Større søer er ikke kortlagt og natur-tilstandsvurderet i forbindelse med NOVANA-kortlægningen af habitatområdernes naturtyper. I alle større søer er der dog gennem flere overvågningsperioder i forbindelse med det nationale overvågningsprogram, systematisk indsamlet data om søernes miljøtilstand og naturindhold. Det drejer sig om udvikling over tid i sigtddybde, indhold af klorofyl a, total-fosfor og total-kvælstof. Disse data er præsenteret i Vandplanen for området. På baggrund af data er der foretaget en vurdering af miljøtilstand og målopfyldelse for søen. På baggrund af den registrerede plantevækst i søen er der endvidere foretaget en identifikation af søens naturtypeindhold.

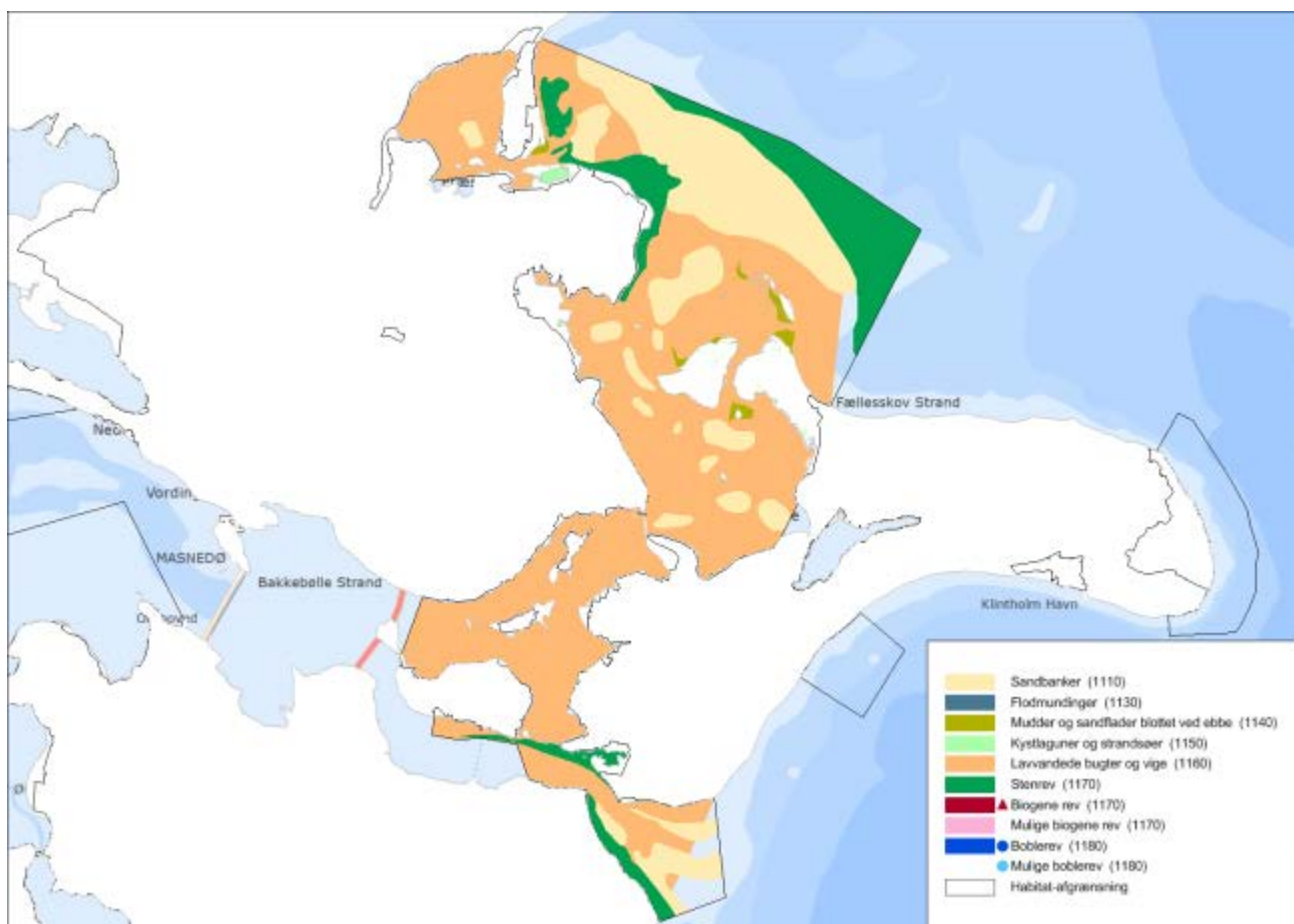
To søer over 5 ha i dette Natura 2000-område er beskrevet nærmere i "Teknisk baggrundsnotat til vandplan 2010 - 2015, Østersøen" fra maj 2012, se <http://www.naturstyrelsen.dk/Vandet/Vandplaner/>. Det drejer sig om Even Sø og en strandsø nord for Stege. Tilstanden i Even Sø er ret veldokumenteret, da søen har indgået i den regionale overvågning påbegyndt af Storstrøms Amt.

Even Sø er 22,6 ha. Søen ligger i en slugt, der udmunder i Præstø Fjord. Efter fjernelse af gamle sluseporte i 1980'erne er søen, som den oprindeligt var, igen blevet brakvandet i den nedre del, da der periodevis er indløb fra Præstø Fjord. Søen er dog alligevel typebestemt til næringsrig sø (3150). Even Sø er fladvandet og samtidig stærkt miljøpåvirket af spildevandstilløb, der dog er nedbragt. Søen påvirkes stadig af andefodring. Den opfylder ikke målsætningen, som er god tilstand.

”Sø nord for Stege” er en strandsø på 6,5 ha i rørskovsbræmmen langs Stege Bugt nord for Stege. Den tilhører naturtypen lagune* (1150). Søens tilstand er ukendt. Målsætningen er god tilstand.

Områdets hav-natur

Der er i Danmark syv marine habitatnaturtyper. Det strækker sig fra de kystnære flodmundinger, lavvandede bugter og vige og mudder- og sandflader blottet ved ebbe til naturtyper som stenrev, sandbanker og boblerev, som kan findes både kystnært og på dybere vand. Naturtyperne har en række forskellige karakteristiske arter delvist bestemt af bundforholdene. For naturtyper som rev afhænger områdets biodiversitets endvidere af dybde, salinitet og strømforhold.

Fordeling af de marine naturtyper i habitatområdet H147 Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund

Kortlægning af områdets marine naturtyper

I dette Natura 2000-område er kortlægningen af havnaturen foregået på følgende måde:

Naturtyperne rev, boblerev og sandbanke er screenet i 2012. Orbicon/GEUS har for Naturstyrelsen indsamlet sejldata i området med såkaldt sidescan sonar, som giver et billede af havbundens ruhed. Dette er sammenholdt med ortofoto, satellitfotos samt tidligere data fra NOVANA og anden sejldata. Efterfølgende er denne kortlægning verificeret med videundersøgelser. Arealet af de marine naturtyper bugt (lavvandede bugter og vige) samt lagune* (kystlaguner og strandsøer) kendes gennem kortaflæsning. For øvrige naturtyper (vadeflade og flodmundinger) er afgrænsningen baseret på teoretisk kortlægning fra 2004 opdateret på baggrund af projekter. Kortlægningen medtager i visse områder mulige

boblerev og mulige biogene rev. Disse er strukturer som er fundet i den akustiske kortlægning, men ikke verificeret med video. Naturstyrelsen arbejder løbende på at verificere disse.

Arealet af de kortlagte havnaturtyper er følgende:

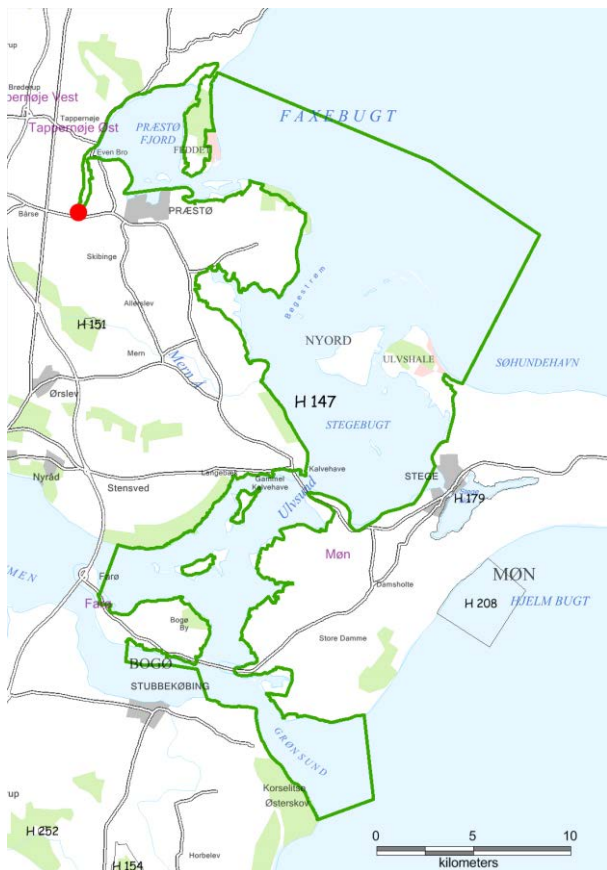
- Sandbanke (1110): 6.294629 ha
- Vadeflade (1140): 230 ha
- Lagune* (1150): 95 ha
- Bugt (1160): 17.534 ha
- Rev (1170): 3.761 ha

De kortlagte arealers naturindhold er beskrevet i afsnittet ”Udvikling i naturtypernes areal”.

Områdets arter

Habitatområdets udpegede arter

De arter, der indgår i habitatområdets udpegningsgrundlag, og hvor Naturstyrelsen og samarbejdspartnere på nuværende tidspunkt har overvåget arternes forekomst inden for området, er kort beskrevet nedenfor. Overvågningsmetoderne er tidligere beskrevet i basisanalysens afsnit om datagrundlag.

Overvåget forekomst af skæv vindelsnegl

Skæv vindelsnegl

Skæv vindelsnegl lever på både tørre og fugtige steder. Arten er ca. 2 mm lang og kan forekomme i en række biotoper, fra fugtige enge, rigkær, starsumpe og strandvolde til mere tørre levesteder som overdrev, blandet løvskov, markhegn og stengærder. Den findes især på kalkholdig eller kalkrig bund. Arten lever på visne blade nær jordoverfladen inde i tuer af græsser og starer samt i de små eller større lag af fugtige, visne blade, der fra tuerne strækker sig hen over terrænoverfladen. Skæv vindelsnegl havde indtil 2004 været fundet på i alt ca. 57 danske lokaliteter. I

overvågningsperioden 2005-2007 og i 2012 blev arten fundet på ca. 50 lokaliteter fordelt fra det østlige Jylland til Bornholm. Overvågningen viste, at skæv vindelsnegl er udbredt i det østlige Danmark. Mindre end halvdelen af de samlede fund blev dog gjort i Jylland og på Fyn, og findestederne her var karakteriseret ved relativt lave bestandstætheder.

Der er i NOVANA overvågningsprogrammet fundet en bestand af skæv vindelsnegl i rigkær / hængesæk natur ved Even Sø, jf. figur herunder. Artens faktiske udbredelse i området er endnu ikke kendt.

Sumpvindelsnegl

Sumpvindelsnegl lever på fugtige steder, især på kalkholdig eller kalkrig bund. Arten er 2-3 mm lang og findes på ældre og især visne blade fra lige over jord- eller vandoverfladen og opefter inde i bevoksninger eller tuer af høje starrer og lignende planter. Sumpvindelsnegl havde indtil 2004 været fundet på i alt ca. 51 danske lokaliteter. I overvågningsperioden 2005-2007 og i 2012 blev arten fundet på ca. 90 lokaliteter fordelt fra det østlige Jylland til Sjælland og Møn. Overvågningen viste, at sumpvindelsnegl er vidt udbredt i det østlige Danmark med levedygtige forekomster både i Østjylland og på Fyn, Sjælland og Lolland-Falster. Desuden er bestandstætheden relativt stor på de fleste levesteder.

Der er i NOVANA overvågningsprogrammet fundet en bestand af sumpvindelsnegl i rigkær / hængesæk natur ved Even Sø, jf. figur herunder. Artens faktiske udbredelse i området er endnu ikke afdækket.

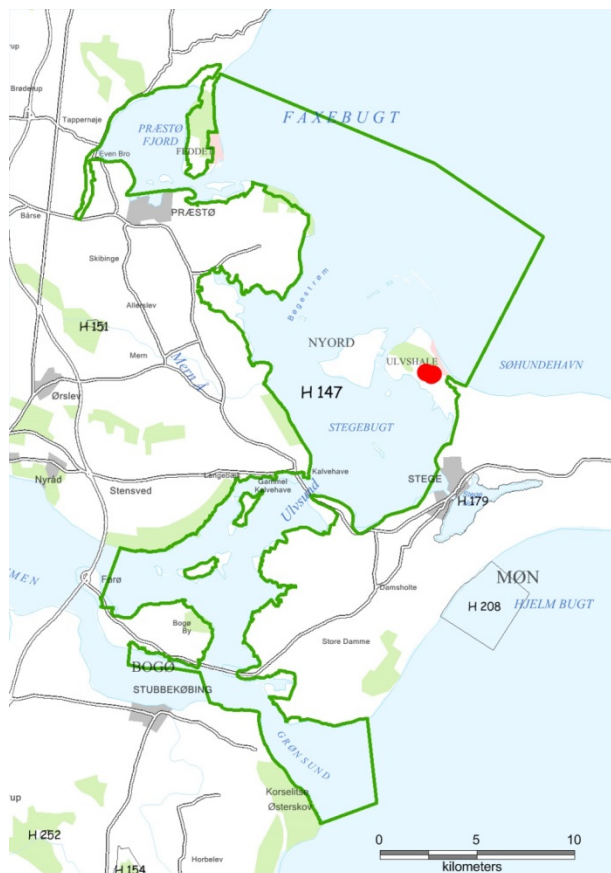
Overvåget forekomst af sumpvindelsnegl

Stor kærguldsmed

Stor kærguldsmed yngler især i rene, næringsfattige eller svagt næringsrige søer og vandhuller, men findes også ved brunvandede skovsøer og ved gamle, delvis tilgroede tørvegrave ned surt vand. Den foretrækker solrige levesteder med rig vegetation af vandplanter eller mosser i vandet. Arten er i det nationale overvågningsprogram 2004-2011 og det påbegyndte program 2011-2015 overvåget tre gange senest i 2011. I øjeblikket kendes stor kærguldsmed her i landet fra

to, relativt små udbredelsesområder i Østdanmark, hvor bestandene på de enkelte levesteder gennemsnitligt også er relativt små. I 2011 blev den fundet på i alt 19 levesteder.

Stor kærguldsmed blev første gang registreret på Ulvshale i 2010, og har tilsyneladende etableret sig med en fast ynglebestand her.

Overvåget forekomst af stor kærguldsmed

Stor vandsalamander

Stor vandsalamander yngler i vandhuller af varierende størrelse og det er ikke ualmindeligt at finde den i vandhuller der er mindre end 100 m². Arten er følsom overfor forurening og overskygning af vandhullerne, ligesom tilstedeværelse af fisk kan have negative konsekvenser for arten. Arten er også afhængig af raste- og overvintringslokaliteter i umiddelbar nærhed af vandhullerne, hvor der er gode skjulesteder. Rastestederne er oftest knyttet til skov og menneskeboliger. I forbindelse med gennemførelse af det nationale overvågningsprogram er stor vandsalamander overvåget i perioden 2004-2012 på ca. 2000 lokaliteter i perioden. Stor vandsalamander er vidt udbredt fra Østjylland og videre østpå. Mod vest i Jylland har arten kun en sporadisk eller helt manglende forekomst. Det er ikke på nuværende tidspunkt muligt at estimere den samlede danske bestand af stor vandsalamander, men der er ikke tegn på at den har været i tilbagegang i perioden hvor arten har været overvåget.

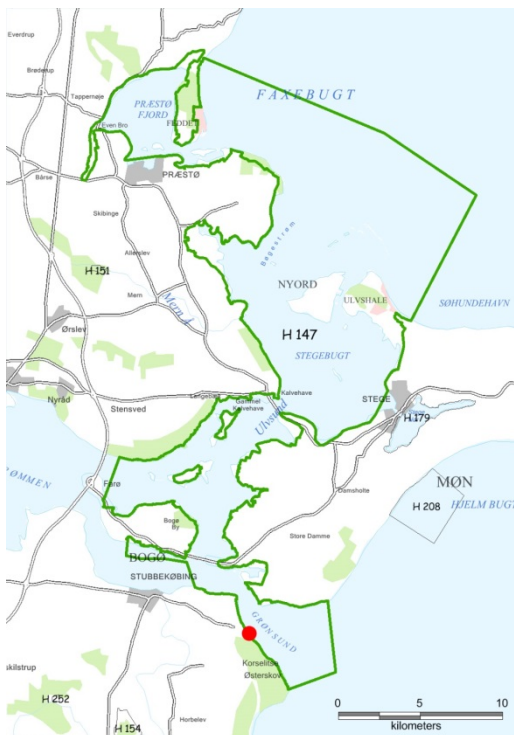
Der er i NOVANA overvågningsprogrammet registreret forekomster af stor vandsalamander i Nyord gadekær og et vandhul på Ulvshale Hede, jf. figur herunder. Arten har givetvis en større udbredelse i området, end det fremgår af prikkortet, jf. bl.a. levestedskortlægningen, der finder hovedparten af de potentielle levesteder i god naturtilstand.

Overvåget forekomst af stor vandsalamander

Bredøret flagermus

Bredøret flagermus er en sjælden art med en begrænset udbredelse i Danmark, som primært er knyttet til Sydøst-Danmark, hvor den hovedsageligt er fundet på Lolland, Falster og Møn. I det nationale overvågningsprogram er den blevet overvåget i perioden 2005-2010. Helt overordnet er samtlige danske arter af flagermus blevet overvåget på de samme 192 lokaliteter. Bredøret flagermus er med sikkerhed fundet på 12 af disse lokaliteter. På nuværende tidspunkt giver overvågningsmetoden ikke mulighed for at estimere bestandsstørrelse og udvikling. Det vurderes at bestanden er lille, men at den ikke synes at være i tilbagegang inden for det nuværende begrænsede udbredelsesområde.

Overvåget forekomst af bredøret flagermus

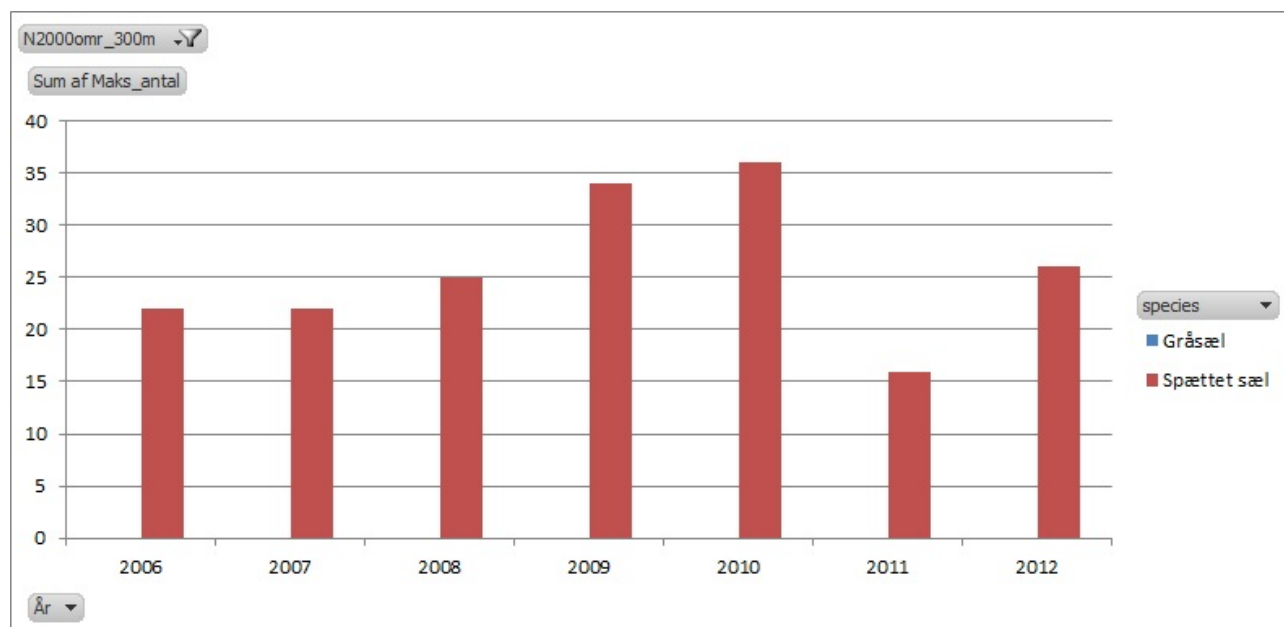
Bredøret flagermus blev første gang registreret i NOVANA programmet ved Næsgård på grænsen til Natura 2000-området i 2005. Et genbesøg i 2012 bekræftede artens tilstedeværelse, der blev registreret over 15 individer foruden seks andre flagermusarter.

Spættet sæl

Spættet sæl er den almindeligste sælart i Danmark. Den forekommer især i de kystnære farvande, hvor der er rigelig føde, og hvor der findes uforstyrrede yngle-/hvilepladser på sandbanker, rev, holme og øer. Den danske sælbestand blev i 1998 og 2002 reduceret af en virus der slog en større del af bestanden ihjel. Efterfølgende er bestanden steget markant og den samlede danske bestand af spættet sæl er i 2011 opgjort til 15.500 dyr. Forekomsten af spættet sæl er siden 1979 blevet overvåget i Vadehavet og Kattegat, og siden 1989 i hele Danmark. Overvågning af satellitmærkede dyr i perioden 2000-2011 har vist, at den forekommer i alle danske farvande på nær Østersøen omkring Bornholm. Arten overvåges ved optælling på de landlokaliteter hvor de raste, yngle og fælder.

I Natura 2000-område 168 findes spættet sæl fouragerende over store dele af området. Sælerne er her en del af den geografisk og genetisk afgrænsede bestand, der findes i den vestlige del af Østersøen, og som er fælles med Sverige. Der er ved optællinger fra fly fundet to kolonier i Bøgestrømmen, henholdsvis ved Ægholm og på stenrevet langs den nordøstlige kyst af Jungshoved. Udviklingen i antallet af optalte sæler ses af nedenstående figur. Tallene afspejler bestandsudviklingen, de skal erfaringsmæssigt ganges med 2 for at få det totale antal sæler i området.

Årligt max antal sæler optalt ved flytælling over Natura 2000-område 168

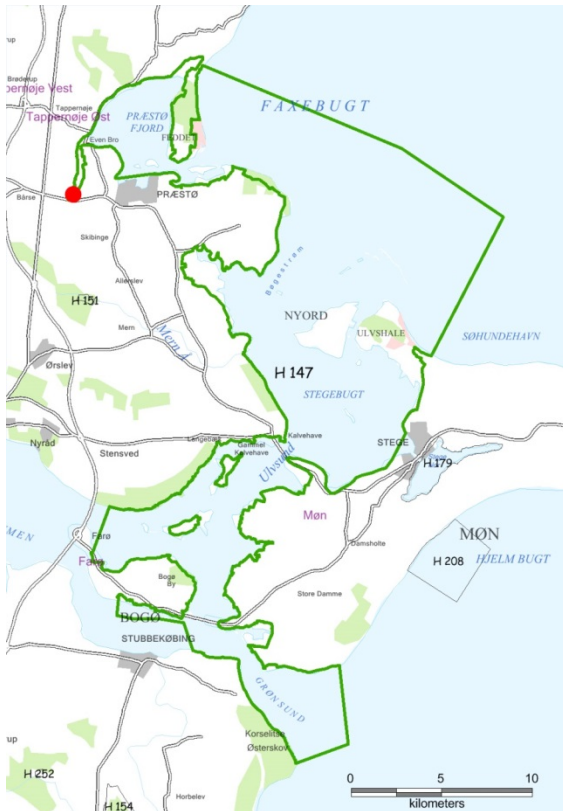

Årligt max antal sæler optalt ved flytælling over Natura 2000-område 168

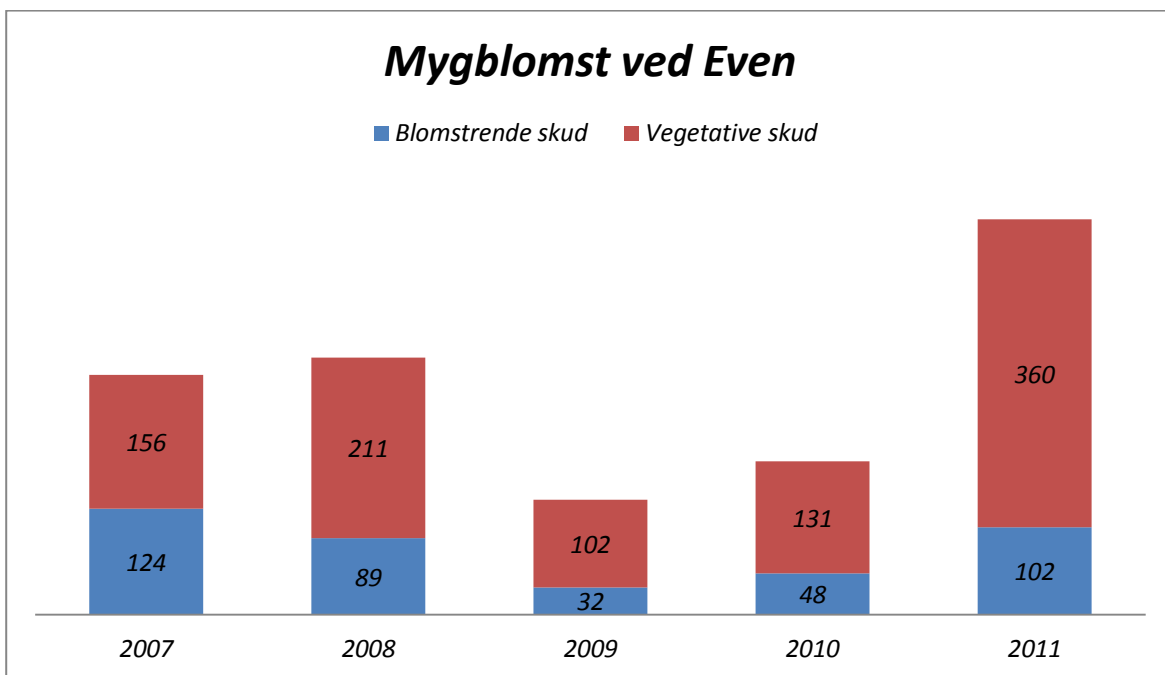
Mygblomst

Mygblomst er knyttet til moser med kalkrig jordbund og en lavtvoksende vegetation. Arten har tidligere været kendt fra flere end 100 lokaliteter i Danmark primært i den kontinentale region, men også med enkelte forekomster i den atlantiske. I dag er mygblomst kendt fra 21 lokaliteter, der alle ligger i den kontinentale region. I det nationale overvågningsprogram 2004-2011 og det påbegyndte program 2011-2015 er mygblomst blevet overvåget årligt på 15 lokaliteter. Overvågningen foretages bl.a. ved at optælle enkelte bestande eller dele heraf og opdele individerne i blomstrende, afbidte og aborterede blomsterstande samt vegetative med 2 blade og vegetative med et enkelt blad. Antallet af blomstrende individer og det samlede antal svinger markant fra år til år i de enkelte bestande.

Overvåget forekomst af mygblomst

Optællinger af mygblomstbestanden ved Even som led i NOVANA overvågningen fra 2007

Mygblomst har en lille, men relativt stabil bestand på hængesækken syd for Even Sø. Bestanden er optalt i et fast prøvefelt, der blev udlagt i 2005. Der er siden fundet et mindre antal individer nordligere i hængesækken.

Udsvingningerne i bestandsstørrelsen hænger formentlig sammen med fugtighedsforholdene. Hovedparten af hængesækforekomsten er næringsberiget af gennemstrømmende vand, men tagrørsbevoksningen er tyndere på det areal, hvor mygblomst har etableret sig. Der høstes tagrør på det meste af hængesækken hvert år.

Fuglearter

Ynglefugle

Fuglebeskyttelsesområde 84 - Ulvsund, Grønsund og Farø Fjord

Ynglefugle 2004-2012									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Havørn	0	0	1	1	1	1			
Fjordterne			0						
Havterne	30	16	15	22	16	15			0

Ynglefugle på udpegningsgrundlaget for F 84.

Antal ynglepar optalt ved NOVANA-overvågningen 2004–2012. Data fra DCE kun t.o.m. 2009

Fuglebeskyttelsesområde 89 - Præstø Fjord, Ulvshale, Nyord og Jungshoved Nor

Ynglefugle 2004-2012									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Skarv	2106	2147	1932	2048	1760	1699			
Havørn	1	1	1	1	1	1			
Rørhøg		1	1	1					
Plettet Rørvagtel	1		1	9	1			0	2
Klyde	120	16	119	65	147	45	38	47	
Brushane	0	0	0	0	0	0			0
Splitterne		8	30						0
Fjordterne	1	5	16	0	2	0			0
Havterne	301	67	180	118	31	80			23
Dværgterne	35	5	6	5	3	3			3

Ynglefugle på udpegningsgrundlaget for F 89.

Antal ynglepar optalt ved NOVANA-overvågningen 2004–2012. Data fra DCE kun t.o.m. 2009

Skarv

Skarv yngler i træer nær vandområder samt på jorden på beskyttede lokaliteter som småøer og rev. Størstedelen af de danske skarver trækker til overvintring i Middelhavsområdet samt Nordafrika. I det nationale overvågningsprogram har arten været overvåget årligt af DCE siden 1989. Skarven blev i 1876 udryddet som ynglefugl i Danmark, og først i 1938 genetablerede den sig atter som dansk ynglefugl. Øget beskyttelse både herhjemme, men også i øvrige europæiske lande betød at bestanden tiltog hastigt gennem 1980'erne. Midt i 1990'erne stabiliseredes bestanden, og der har de seneste år været en mindre tilbagegang. Ved overvågningen i 2005 og 2011 blev der optalt hhv. 39.906 og 25.189 skarvreder fordelt på 58-65 kolonier/år. På trods af de seneste års tilbagegang er bestanden af skarver fortsat meget større end i 1980'erne. Skarv har i perioden efter 2004 været udbredt over hele Danmark, og der er ikke sket store forskydninger imellem landsdelene inden for perioden. Som trækfugl er arten medtaget på udpegningsgrundlaget for 4 af de fuglebeskyttelsesområder, hvor den også indgår som ynglefugl. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten

som trækfugl ligeledes af DCE. Bestanden af rastende- og overvintrende fugle skal ses i tæt sammenhæng med områdets bestand af ynglefugle.

Skarv yngler jordrugende i kolonier på Malurholm, Tyreholm og Ægholm med betydelige udsving i bestandstallene på den enkelte lokalitet fra år til år.

Havørn

Havørn er en fåtallig ynglefugl, som findes spredt over hele Danmark på nær Bornholm. Arten er dog fortsat meget sjælden i Midt- og Nordjylland. Potentielle ynglelokaliteter udgøres af områder ved kysten eller ved større søer med gammel skov og fourageringsområder i form af fladvandede kystnære områder, laguner osv. Reden placeres i gammel skov med godt udsyn og få menneskeskabte forstyrrelser. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten nu på baggrund af data fra DOFbasen. Disse data kvalitetssikres af DCE og anvendes efterfølgende til Naturstyrelsens overvågning af arten. De fleste danske havørnepar findes på Lolland og Sydsjælland, men arten har efterhånden etableret stabile bestande i både Sønderjylland og på Sydfyn.

Havørn yngler regelmæssigt i Natura 2000-område 168 i området omkring Even Sø.

Rørhøg

Rørhøg yngler primært i vådområder med veludviklede rørskove og fouragerer desuden over dyrkede marker, enge og græsarealer. Arten er trækfugl og den danske bestand overvintrer formentlig i Sydvesteuropa og i Vestafrika. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten på nu baggrund af kvalitetssikrede data fra DOFbasen. Arten er sidst overvåget i 2008. Rørhøg er mest almindeligt forekommende i den sydlige del af landet og mere talrig på Øerne end i Jylland. Den samlede danske ynglebestand er anslået til ca. 650 par. Der er næppe større trusler med rørhøg herhjemme, og artens bestandsudvikling og udbredelse synes at være stabil siden slutningen af 1980'erne.

Arten er ikke tidligere overvåget i forbindelse med det nationale overvågningsprogram, og dens status og udbredelse inden for området kendes derfor endnu ikke.

Plettet rørvagtel

Plettet rørvagtel yngler i ferske sumpområder, hvor vanddybden ikke overstiger 30 cm. Arten synes at foretrække vandområdernes starzone, men er også registreret i ukultiverede engområder i ådale med tidvise oversvømmelser. Arten er trækfugl, der overvintrer i Afrika og til dels i Indien. I forbindelse med det nationale overvågningsprogram overvåges arten nu på baggrund af kvalitetssikrede data fra DOFbasen. Arten er seneste overvåget i 2011. Antallet af ynglepar af plettet rørvagtel har i overvågningsperioden haft en fluktuerende ynglebestand. Samme fluktuerende tendens gør sig også gældende i et længere perspektiv i perioden 1980-2011.

Ved NOVANA overvågning i 2012 blev plettet rørvagtel registreret 2 steder på Ulvshale, idet der blev hørt en territoriehævdende fugl ved Veddelen og en ved Mågenakken.

Klyde

Klyden yngler hovedsageligt i kolonier primært langs lavvandede fjordkyster og i salt eller brakke kystlaguner, hvor der findes slikvader og åbne enge med kort vegetation. Rederne placeres ofte på småøer, der er i sikkerhed for ræve og andre rovdyr. Arten er trækfugl, der overvintrer i Sydvesteuropa og i Vestafrika. I forbindelse med det nationale overvågningsprogram overvåges arten én gang i perioden - senest i 2009. Klyden blev totalfredet i Danmark i 1922. Herefter har bestanden været i fremgang i gennem en lang årrække. Bestanden blev i 2009 opgjort til ca. 2.350 ynglepar, og arten er udbredt over hele landet med undtagelse af Bornholm. Det vurderes, at arten gennem den seneste årrække formentlig er i tilbagegang efter en lang årrække med fremgang.

Ved NOVANA optælling i 2009 blev der fundet 7 ynglepar på Lilleø og 45 ynglepar på Sækkesand. På Små Ægholme, Ægholm, Tærø og Maderne fandtes ingen ynglepar. På Maderne var der ræv.

Brushane

Brushanen yngler på forholdsvis kortgræssede ferske enge og strandenge. Arten er trækfugl og overvintrer i Sydeuropa og Vestafrika. I forbindelse med det nationale overvågningsprogram overvåges arten nu hvert 2. år - senest i 2012, der i modsætning til tidligere år faktisk var et usædvanligt godt yngleår på grund af rigeligt nedbør på de jyske ynglelokaliteter. Tidligere var brushanen almindelig og udbredt i hele landet med undtagelse af Bornholm. Arten er imidlertid gået meget tilbage i løbet af 1900-tallet, og forekommer i dag kun i et mindre antal på de ferske dele på strandengsområder, hovedsageligt i Vest- og Nordjylland, hvor Tipperne i Ringkøbing Fjord i dag er kernelokaliteten for arten. Antallet af ynglepar af brushane har både på kort sigt 2004-2011 og på lang sigt 1980-2011 været hastigt aftagende, og er faldet med 90-95 % over de seneste 30 år. De største trusler mod brushane er tab af ynglehabitat pga. dens store krav til vegetationshøjde, hydrologi og fred mod forstyrrelser og prædatorer.

Brushane er som led i NOVANA programmet blevet eftersøgt på Nyord og Ulvshale i 2004, 2007 og 2012, men uden held.

Splitterne

Splitterne yngler i Danmark i ofte meget store kolonier på små ubeboede øer og holme med sparsom vegetation, som regel i tilknytning til hættemågekolonier. Arten er trækfugl, som overvintrer langs Afrikas vestkyst. Arten overvåges i det nationale overvågningsprogram hvert 3. år - senest i 2012. Den samlede danske bestand blev på baggrund af overvågningen i 2009 optalt til ca. 5.540 ynglepar, og det vurderes, at bestanden har været stabil med tendens til fremgang siden 1980. Splitteren har altid forekommet i nogle få kolonier spredt over hele landet på nær Bornholm. Størstedelen af fuglene har været koncentreret i 2-3 meget store kolonier. Arten er forsvundet fra de tidligere talstærke kolonier i Nissum- og Ringkøbing Fjorde, men udviklingen synes ret stabil i de øvrige dele af landet. Største trussel for den danske ynglebestand vurderes at være prædation især fra ræve samt menneskelig forstyrrelse.

I NOVANA programmet er splitterne blevet eftersøgt i 2009 på Lilleholm, Storeholm, Lilleø og Maderne, endvidere i 2012 på Lilleø, men alle steder med negativt resultat. Ingen af stederne var der hættemågekolonier.

Fjordterne

Fjordterne yngler i kolonier på øer og holme eller langs kysten og ved søer ofte i selskab med havterne eller hættemåger. Arten er trækfugl, der overvintrer langs Vestafrikas kyster. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten hvert 3. år - senest i 2012. Den danske bestand af fjordterne har efter 1980 samlet set været i tilbagegang, og de ca. 420 ynglepar der blev registreret ved optælling i 2006 ligger langt under det tidligere niveau på næsten 1.500 par i slutfirserne. Fjordterne er udbredt langs de danske kyster og ved større søer undtagen på Bornholm, men udbredelsen har samlet set været i tilbagegang siden 1980. Største trussel for den danske ynglebestand vurderes at være prædation/forstyrrelse på ynglepladserne især fra ræve.

Fjordterne er ikke konstateret ynglende ved overvågning i NOVANA programmet i 2006 og 2012.

Havterne

Havterne yngler i Danmark overvejende på små ubeboede øer og holme med sparsom vegetation ved sikrede kyster og aldrig inde i landet. Arten er trækfugl, som overvintrer i åbentvandsbæltet omkring Antarktis. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten hvert 3. år - senest i 2012. Havternen er Danmarks almindeligst ynglende terneart og forekommer i kolonier spredt langs de danske kyster undtagen på Bornholm. Den danske bestand af havterne har i perioden efter 1980 været i tilbagegang og ved tællingen i 2006 lå bestandsestimatet på lidt under 4500 ynglepar, hvilket er langt under estimatet fra slutningen af 1990'erne. Samlet set er udbredelse skrumpet ind og arten er stort set forsvundet fra sine ynglepladser i de vestjyske fjorde. Største trussel for den danske ynglebestand vurderes at være prædation/forstyrrelse på ynglepladserne især fra ræve.

I NOVANA programmet er der i 2006 registreret følgende antal ynglepar: Lilleø: 6 par, Lindholm: 1 par, Maderne 29 par, Pindholm 0 par, Små Ægholme 81 par og Sækkesand: 5 par. I 2012 er tilsvarende registreret: Lilleø 0 par, Nyord 1 - 2 par, Små Ægholme 0 par, Sækkesand 20 - 25 par og Ægholm 0 par.

Dværgterne

Dværgterne yngler i Danmark på åbne vegetationsløse, stenede strande og i mindre omfang på ubeboede øer og holme. Dværgterne er trækfugl, som overvintrer langs Vestafrikas kyster. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten hvert 3. år - senest i 2012. Dværgterne yngler i kolonier på op til 100 par, men træffes også solitært ynglende. Arten er udbredt langs kysterne over hele landet på nær Bornholm. Dværgterne har formentligt været stabil i antal siden 1980 mens antallet af ynglekolonier i samme periode er faldet med omkring 50 %. Der blev ved tællingen i 2004 registreret under 400 ynglepar, mens tællingen i 2009 viste et antal på mere end 400 ynglepar. Største trussel for den danske ynglebestand vurderes at være forstyrrelse på ynglepladsen, herunder bl.a. menneskelig færdsel.

I NOVANA programmet er der i 2006 optalt 2 ynglepar på Maderne og 2 par på Sækkesand. I 2009 0 par på Maderne og 3 par på Sækkesand. Endelig i 2012 1 – 2 ynglepar på Små Ægholme og 1 par på Sækkesand.

Trækfugle

Fuglebeskyttelsesområde 84 - Ulvsund, Grønsund og Farø Fjord

Trækfugle 1992-2009								
	1992 - 1997	1998 - 2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Knopsvane	2130	3076	2919	1005	700	500	1746	6620
Sangsvane	147	255	44	52	73	521	57	801
Troldand	50	8000	9481	4000	115	20	2253	7619
Lille Skallesluger			95	4		25	16	335
Toppet Skallesluger	268	220	43	10		33	738	628
Stor Skallesluger	70	4	36	2	2	20	45	149
Havørn			1		2		1	4
Blishøne	3300	2380	1850	3325	8535	1004	3277	10960

Trækfugle på udpegningsgrundlaget for F 84.

Trækfuglearterne er optalt ved NOVANA overvågningen og medtager årlige data i perioden 2004- 2009.

Fuglebeskyttelsesområde 89 - Præstø Fjord, Ulvshale, Nyord og Jungshoved Nor

Trækfugle 1992-2009								
	1992 - 1997	1998 - 2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Skarv			3418	1000	950	1800	2375	1720
Knopsvane	6414	7010	12313	6310	8775	5810	13000	9323
Pibesvane				27	1			17
Sangsvane	309	624	548	406	500	156	422	665
Grågås	3382	2610	2620	2680	4000	3650	7040	5860
Bramgås	6470	4500	11000	1480	3900	10000	2400	2500

Pibeand	26830	34685	10960	9125	15000	12040	28555	22050
Spidsand	4267	2721	2490	5905	2860	2233	2435	3775
Skeand	2606	2660	1262	1705	225	730	1275	1865
Troldand	3100	800	8000	4050	15000	2030	5615	3000
Hvinand	3500	2640	3973	1830	1620	2500	3849	1305
Lille Skallesluger			120	115	150	57	88	685
Toppet Skallesluger	2025	2763	152	610	275	400	983	550
Stor Skallesluger	95	95	407	500	80	106	406	400
Havørn			6	10	8	11	6	7
Vandrefalk			4	5	3	3	3	3
Blishøne	13900	16065	14800	10900	14000	25265	20040	12430
Hjejle	7500	10700	1500	4500	5000	4000	3000	700

Trækfugle på udpegningsgrundlaget for F 89.

Trækfuglearterne er optalt ved NOVANA overvågningen og medtager årlige data i perioden 2004- 2009.

Skarv

Bestanden af skarv som trækfugl afspejles i vid udstrækning af den danske ynglebestand. Den hjemlige ynglebestand med unger suppleres formodentlig i stigende grad af gæstende fugle fra vores nabolande. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten som trækfugl ligeledes af DCE. De to antalsmæssigt vigtigste danske rastelokaliteter for skarv er Saltholm og Vestamager. Skarver fra udlandet kommer til de danske farvande mellem juli og november. Skarverne kommer i størst antal fra Sverige, Nordtyskland og Norge, og hovedparten trækker til og igennem Danmark i september-oktober. Et større antal skarver fra Norge og i mindre omfang fra Sverige og Nordtyskland overvintrer i de danske farvande.

Ulvshale-Nyord reservatet er blandt de 5 vigtigste for rastende skarv i Danmark.

Pibesvane

Pibesvane trækker på vej fra den arktiske tundra til overvintringspladserne især i Holland gennem Danmark. I det nationale overvågningsprogram foretages overvågningen af DCE gennem årlige landsdækkende optællinger i midten af januar samt optællinger hvert 2. år i november. I forbindelse med streng kulde som i 2010 og 2011 trækker pibesvanerne længere mod syd. Tidligere blev arten især truffet i de jyske lavvandede fjorde, hvor de fouragerede på undervandsvegetationen. Fra midten af 1990'erne er de største antal pibesvaner dog registreret på agerland. Antallet af pibesvaner i både januar og november har fluktueret igennem overvågningsperioden, men har generelt været lavere end i perioden 1992-1993. Bestanden i Danmark blev i november 2011 opgjort til ca. 3.800 individer. Arten har været i tilbagegang i hele Nordvesteuropa siden 1995, og den største trussel mod arten i gennemtræksområder og vinterkvarter er formentlig adgang til gode fødesøgningsområder.

Sangsvane

Sangsvane yngler i det nordlige Europa og videre i det nordlige Rusland. Fuglene overvintrer i Nordvesteuropa med tyngdepunkt i Danmark. I det nationale overvågningsprogram foretages overvågningen af DCE gennem årlige landsdækkende optællinger i midten af januar. Sangsvanen optræder som træk- og vintergæst i områder med gode fødemuligheder, men arten ses efterhånden i større grad på marker. Bestanden har været stigende i antal i perioden 1992 til 2004 og har derefter varieret med faldende tendens. Specielt i 2011, som var den anden hårde vinter i træk var antallet

af overvintrende sangsvaner lavt med ca. 23.000 individer mod ca. 36.000 i gennemsnit for perioden 2004-2010. Arten har været i fremgang i Nordvesteuropa.

Knopsvane

Knopsvane yngler i store dele af Europa. Den optræder som trækfugl i Danmark primært i lavvandede fjorde og vige med udbredt undervandsvegetation. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten af DCE i forbindelse med landsdækkede optællinger i de danske farvande i 2004 og 2008, og derudover i 2006 i forbindelse med optælling af fældefugle. De overvintrende knopsvaner er fordelt overalt langs Danmarks beskyttede kystområder og i mange søer. Antallet af overvintrende knopsvaner har i overvågningsperioden 2004-2011 været aftagende, men set over hele perioden fra 1980 vurderes bestanden nærmest som stabil. Bestanden i Danmark blev ved midvinter i 2008 opgjort til ca. 55.000 individer. Fældende svaner i sensommeren ses overvejende i de samme områder, men er dog koncentreret på færre lokaliteter. Arten er følsom overfor øget menneskelige aktiviteter på deres fældelokaliteter, hvilket kan påvirke bestanden negativt.

Ulvshale-Nyord reservatet er blandt de 5 vigtigste reservater i Danmark for rastende knopsvane – og et af dem med de mest stabile forekomster. Her er der i seneste reservatovervågningsperiode 2008 – 2010 optalt internationalt betydende antal fugle, dvs. mere end 1 % af den samlede bestand, flere end 2.500 individer.

Grågås

Grågås er en udbredt ynglefugl i Danmark. Den danske ynglebestand suppleres af trækfugle fra Norge der trækker gennem Jylland og fugle fra Sverige der trækker igennem Østdanmark. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten årligt af DCE ved midvintertællinger i januar og supplerende tælling i september, hvor arten antalmæssigt har den største forekomst i Danmark. Antallet af grågæs i perioden 2004-2011 har været stigende frem til 2009 og derefter aftagende de følgende to år sandsynligvis på grund af de to strenge vintre med øget dødelighed blandt grågæssene, dette afspejles også i september tællingerne, hvor antallet efter en lang årrække med stigende antal faldt fra 2010 til 2011. Den danske bestand blev i 2011 opgjort til ca. 61.000 individer i januar og 120.000 individer i september. Grågås har efter en længere årrække med stabile bestande i 1980'erne siden 1990'erne været markant stigende, hvilket også er tilfældet for den samlede nordvesteuropæiske bestand.

Bramgås

De bramgæs der kommer til Danmark i træktiden kommer primært fra ynglepladserne i Sibirien. Arten overvåges i det nationale overvågningsprogram årligt af DCE ved midvintertællinger i januar suppleret med en forårstælling i marts, hvor arten antalmæssigt har den største forekomst i landet. Vurderet på baggrund af tællingerne i marts har bestanden af bramgås været stærkt stigende frem til 2008 med ca. 77.000 bramgæs i landet. Herefter har bestanden været stabil med undtagelse af 2010, hvor den hårde vinter betød et noget lavere antal. Betydning af de hårde vintre i 2010 og 2011 afspejles også af en nedgang ved tællingerne i januar. Den meget markante fremgang i den danske bestand følger nøje udviklingen i hele den nordvesteuropæiske bestand.

Ulvshale-Nyord reservatet er blandt de 5 vigtigste for rastende bramgås i Danmark.

Pibeand

Pibeand er en almindelig og vidt udbredt trækfugl i Danmark. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten hvert år af DCE ved efterårstællinger i oktober. Ved optællingen i 2010 havde arten sin største forekomst i Vadehavet, Ringkøbing Fjord og Sydsjælland, hvor Vadehavet huser ca. halvdelen af den samlede danske bestand. På kort sigt i perioden 2004-2010 har bestanden overordnet set haft en stabil udvikling, og bestanden har på lidt længere sigt siden 1980'erne været stigende. I 2010 blev bestanden optalt til ca. 170.000 rastende fugle, hvilket var lidt højere end gennemsnittet for overvågningsperioden 2004-2010. På kort sigt i perioden 2004-2010 har bestanden overordnet set haft en stabil udvikling og bestanden har på lidt længere sigt siden 1980'erne været stigende.

Ulvshale-Nyord reservatet er blandt de 5 vigtigste for rastende pibeand i Danmark. Uden for Vadehavet er det kun her, der er optalt internationalt betydende antal (over 1 % af den samlede bestand, dvs. over 15.000 individer) i den seneste reservatovervågningsperiode 2008 – 2010.

Spidsand

Spidsand er en sjælden ynglefugl i Danmark og Centraleuropa og mere almindelig i Nordeuropa. Arten er lokalt en almindelig trækfugl i Danmark, da den træffes i større antal på ganske få lokaliteter og kun i mindre antal blandt andre svømmeænder på de fleste andre lokaliteter. Arten overvåges i det nationale overvågningsprogram hvert år af DCE ved efterårstællinger i oktober i de for arten vigtigste områder. Vadehavet er artens vigtigste rasteplads, mens områder som Ringkøbing Fjord, Agger Tange, Ulvshale-Nyord og lokaliteter i Sydsjælland ligeledes huser store forekomster i træktiden. Overvågningen indikerer at trækbestanden på kort sigt i overvågningsperioden 2004-2010 har været nogenlunde stabil, og at forekomsten på lidt længere sigt fra 1980'erne og frem har været stigende.

Ulvshale-Nyord reservatet er blandt de 5 vigtigste for rastende spidsand i Danmark. Her er der optalt internationalt betydende antal (over 1 % af den samlede bestand, dvs. over 600 individer) i den seneste reservatovervågningsperiode 2008 – 2010.

Skeand

Skeand er en fåtallig ynglefugl i Danmark, men forekommer over det meste af Europa. Arten er flere steder i Danmark en almindelig trækfugl. Arten overvåges i det nationale overvågningsprogram hvert år af DCE ved efterårstællinger i oktober i de for arten vigtigste områder. Den findes i træktiden i større antal på nogle få egnede lokaliteter, hvor Maribosøerne og Ulvshale-Nyord er de to vigtigste danske rastelokaliteter for arten. I Jylland er Vejlerne og Magrethekog de vigtigste rastelokaliteter. Den danske rastebestand af skeand viser på lidt længere sigt i perioden 1980-2010 og på kort sigt i overvågningsperioden 2004-2010 en stabil forekomst. Bestanden i Danmark blev i oktober 2010 opgjort til ca. 7.200 individer. Arten har i løbet af perioden 1960-2010 udvist en forskydning mod øst pga. tilbagegang i bundvegetationens udbredelse i Jylland og habitatrestaureringer i Østdanmark.

Ulvshale-Nyord reservatet er blandt de 5 vigtigste reservater for rastende spidsand i Danmark. Her er der optalt internationalt betydende antal (over 1 % af den samlede bestand, dvs. over 400 individer) i den seneste reservatovervågningsperiode 2008 – 2010.

Troldand

Troldand yngler vidt udbredt i Nordeuropa mod syd til Alperne. Arten træffes som træk- og vintergæst ofte i meget store flokke i søer og fjorde. Arten er desuden en almindelig ynglefugl med 800-1000 ynglepar i landet. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten af DCE ved midvintertællinger – seneste i 2008. Troldand ses som trækfugl i internationalt betydende antal primært i ferskvand på et mindre antal lokaliteter især øst for Storebælt. Især Maribosøerne og Roskilde Fjord er de områder, som i milde vintre normalt huser flest troldænder. Arten overvåges ved midvintertællinger i det nationale overvågningsprogram af DCE. Antallet af overvintrende troldænder i danske farvande vurderes at være relativt stabile, dog med udsving afhængig af vinterens længde og hårdhed. I Østersøområdet som helhed ser det ud til at bestanden er stigende. Bestanden i Danmark blev i midvinter 2008 opgjort til ca. 162.000 individer.

Hvinand

Hvinand yngler i større og mindre søer i Skandinavien og Østeuropa østover. I Danmark yngler arten fåtalligt, mens arten overvintrer almindeligt i de fleste danske farvande. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten af DCE – senest i 2008 suppleret med optælling af fældende fugle i 2006. Hvinand var ved overvågningen vidt udbredt i fjorde, vige og andre beskyttede vandområder. Specielt i Limfjorden, Roskilde Fjord og det Sydfynske Øhav blev der registreret mange overvintrende hvinænder. Bestanden af overvintrende hvinænder gik frem til begyndelsen af 1990'erne. Herefter har bestanden holdt sig stabil med ca. 65.000 individer i 2008. Bestanden af fældende hvinænder er på lang sigt siden slutningen af 1980'erne også gået noget frem.

Lille skallesluger

Lille skallesluger yngler i søer og floder i det nordligste Skandinavien og Rusland og videre østover. Arten yngler ikke i Danmark, men overvintrer ret almindeligt i større søer og beskyttede vige. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten ved midvintertællinger af DCE – senest i 2008. Den vigtigste danske overvintringslokalitet er Maribosøerne med hhv. 32 % og 25 % af den samlede bestand i 2004 og 2008. Bestanden af overvintrende små skalleslugere er siden begyndelsen af 1990'erne steget markant på de danske overvintringslokaliteter med 2.100 individer i 2008.

Toppet skallesluger

Toppet skallesluger yngler almindeligt i salt- og brakvandsområder i Nordeuropa og østover, og arten træffes som vintergæst i de samme områder i Danmark. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten ved midvintertællinger af DCE – senest i 2008, suppleret med optælling af fældende fugle i 2006. Ved overvågningen blev arten truffet i størst antal i Limfjorden og i det sydlige Danmark. På kort sigt i overvågningsperioden 2000-2011 har vinterbestanden været stabil, men på lang sigt ser bestanden ud til at have været faldende siden 1970. Bestanden blev opgjort i midvinter 2008 til ca. 9.500 individer. Flere trusler kan påvirke arten i de danske farvande med jagt, bifangst i fiskeredskaber og forstyrrelser i sensommeren i fældeområder som de vigtigste.

Stor skallesluger

Stor skallesluger yngler i større søer, floder og langs kysten i Nordeuropa til Alperne og østover. Arten er en fåtallig sydøstdansk ynglefugl, men almindelig som vintergæst især i fersk- og brakvandsområder over hele landet. I det nationale overvågningsprogram overvåges arten ved midvintertællinger af DCE – senest i 2008. Antallet af overvintrende store skalleslugere i danske vandområder fluktuerer en del, og det vurderes at vinterens hårdhed kan have en betydning for artens forekomst da arten overvintrer længere mod nord og øst i milde vintre. Det vurderes, at antallet af overvintrende store skalleslugere siden slutningen af 1980'erne har været nogenlunde konstant, men at arten er gået tilbage siden 1970. Bestanden blev i midvinter 2008 opgjort til ca. 14.000 individer

Blishøne

Blishøne er en almindelig dansk og europæisk ynglefugl. Arten er desuden en talrig vintergæst fra Østersøområdet. Arten overvåges i det nationale overvågningsprogram ved midvintertællinger af DCE – senest i 2008, suppleret med optælling af fældende fugle i 2006. Ved midvintertællingen i 2004 blev der registreret ca. 211.000 blishøns, hvilket er det højeste antal, der endnu er registreret ved en midvintertælling i Danmark. Den største koncentration registreres øst for Storebælt i de sydsjællandske fjorde. Artens forekomst i landet er stærkt påvirket af vinterens hårdhed, da blishøns i mindre grad end andre vandfugle trækker sydpå, hvis vandområderne dækkes af is. I sådanne år dør mange blishøns, men bestanden er sædvanligvis efter få år igen på et tilsvarende niveau. På kort sigt i overvågningsperioden 2004-2011 har bestanden været stabil. På længere sigt siden 1980'erne har bestanden fluktueret meget, men overordnet set har den også i denne periode været stabil.

Præstø Fjord reservatet er blandt de 5 vigtigste reservater for rastende blishøne i Danmark. Her er der ved enkelte lejligheder optalt internationalt betydende antal (over 1 % af den samlede bestand, dvs. over 17.500 individer) i den seneste reservatovervågningsperiode 2008 – 2010.

Hjejle

Som trækfugl er hjejle almindelig i det meste af landet, med størst antal i Vadehavsområdet, langs Jyllands vestkyst og i Limfjordsområdet. I det nationale overvågningsprogram overvåges hjejle som trækfugl af DCE én gang i overvågningsperioden, senest ved en landsdækkende tælling i 2008, hvor der især er foretaget optælling i de 25 fuglebeskyttelsesområder, hvor arten er på de pågældende områders udpegningsgrundlag. Hjejle har tidligere været genstand for landsdækkende optællinger, og i perioden 1993 til 2008 er antallet steget fra 240.000 fugle til 380.000 fugle. Bestanden og dens udvikling kan ikke vurderes på det foreliggende grundlag.

I Ulvshale-Nyord reservatet er der ved enkelte lejligheder i den seneste reservatovervågningsperiode 2008 – 2010 optalt rastende hjejle i internationalt betydende antal, dvs. over 1 % af den samlede bestand, svarende til 7.100 individer.

Havørn

Havørn har været inde i en positiv bestandsudvikling som ynglefugl i Danmark. Denne udvikling har også haft indflydelse på antallet af overvintrende havørne og ud over fuglene i den danske ynglebestand overvintrer fugle fra nabolandene også i Danmark. De optræder især i fjorde, ved større søer og ved lavvandede kyster og sunde, hvor der opholder sig større mængder af overvintrende gæs og svømmefugle. I det nationale overvågningsprogram overvåges havørn som trækfugle af DCE – senest i 2009. Havørn er som træk/overvintringsgæst medtaget på i alt 23 fuglebeskyttelsesområders udpegningsgrundlag fordelt over hele landet. Flest overvintrende fugle træffes dog på det sydlige Sjælland og på Lolland.

Vandrefalk

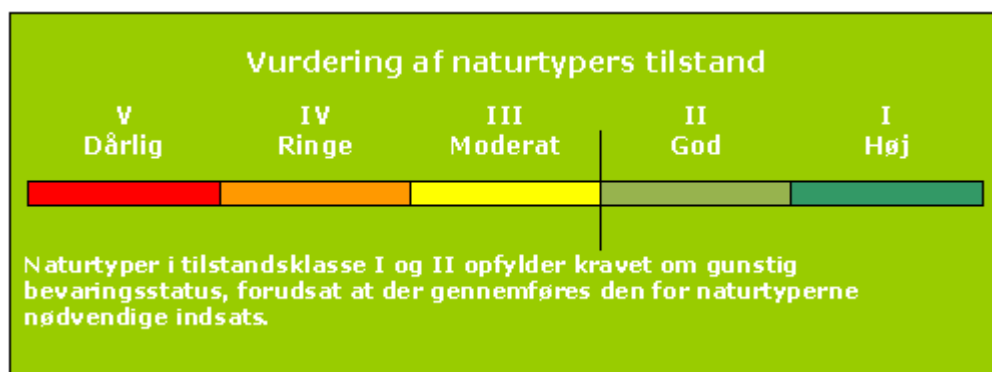
Vandrefalk er en af verdens mest udbredte fuglearter. Den forekommer i forskellige racer på alle kontinenter. Vandrefalken optræder som fåtallig men stadig mere almindelig træk- og vintergæst herhjemme. I det nationale overvågningsprogram foretages overvågningen af vandrefalk som trækfugl af DCE – senest i 2009. Arten er medtaget på 10 fuglebeskyttelsesområders udpegningsgrundlag i de fleste landsdele. Antallet af overvintrende vandrefalke i Danmark har været stigende gennem den seneste årrække. De opholder sig især på kystnære lokaliteter med store forekomster af byttedyr i form af overvintrende vandfugle. Vadehavet, er med 10-20 overvintrende falke årligt, det vigtigste område for arten.

Naturtilstand og tilstand af arters levesteder

Overvågningen og kortlægningen af naturtyperne og levesteder for arter viser, at mange af disse i forskelligt omfang bliver påvirket af en række faktorer, som kan have betydning for naturtypernes og levestedernes tilstand og indhold af dyre- og plantearter.

Vurdering af naturtypernes naturtilstand bygger på et system, der inddeler forekomster af Habitatdirektivets naturtyper i 5 tilstandsklasser, hvor I (høj) er bedst og V (dårlig) er værst. Tilstandssystemet er nærmere beskrevet i DCE`s rapport "Vurdering af naturtilstand", som er indarbejdet som en del af: [Bekendtgørelse om klassificering og fastsættelse af mål for naturtilstanden i internationale naturbeskyttelsesområder](#). Som led i beregningen af tilstanden beregnes både et artsindeks, baseret på indholdet af plantearter i en cirkel med radius på 5 m og et strukturindeks, der i de lysåbne naturtyper er baseret på vegetationshøjden, opvækst af vedplanter, forekomst af drængrøfter m.m. For skovnaturtyperne baseres strukturindeks bl.a. på omfang af jordbearbejdning, afvandsingsforhold, forekomst af invasive arter og trækronernes lagdeling i forskellige etager. Artsindeks for søer er beregnet ud fra alle fundne arter i både rørsump og sø.

Strukturindeks og artsindeks for den enkelte naturtype vægtes sammen til naturtypens tilstandsklasse på arealet. Et højt strukturindeks kombineret med et lavt artsindeks viser, at naturarealet har forudsætninger for et højt naturindhold, men at de karakteristiske arter ikke er til stede. Et højt artsindeks kombineret med et lavt strukturindeks kan anvendes som et redskab til at lokalisere artsrige forekomster med et stort behov for pleje eller anden indsats.

Tilstandsklasser for naturtyper.

Natura 2000-områdernes lysåbne, terrestriske naturtyper blev første gang systematisk kortlagt i 2004-06. Her blev 23 naturtyper kortlagt. I 2010-12 er de 23 lysåbne naturtyper blevet genkortlagt og de manglende, terrestriske naturtyper blevet inddraget. For at sikre sammenligneligheden er det tilstræbt at indsamle data fra nøjagtig samme steder som i den første kortlægning. Det har imidlertid ikke været muligt i alle tilfælde, da den nye kortlægning er gennemført efter en lidt mere detaljeret metode samtidig med, at metoden bygger på en mere detaljeret definition af de enkelte naturtyper. En grundig beskrivelse af metoden til kortlægning af de terrestriske naturtyper i det nationale overvågningsprogram kan ses i den [tekniske anvisning](#).

Den nye kortlægning er således mere detaljeret og giver dermed et forbedret billede af udstrækningen og tilstanden af områdets habitatnatur.

En sammenligning af resultaterne fra kortlægningerne i 2004-06 og 2010-12 kan i flere habitatområder vise, at der tilsyneladende er sket markante udsving både i antallet af naturtyper, deres arealer og deres tilstand. Disse udsving repræsenterer dog kun i få tilfælde reelle, naturmæssige ændringer. I mange tilfælde er udsvingene et resultat af større detaljeringsgrad og metodemæssige ændringer i kortlægningen. For dette Natura 2000-område er udsving i kortlagt naturareal og vurderet naturtilstand vist og kommenteret neden for.

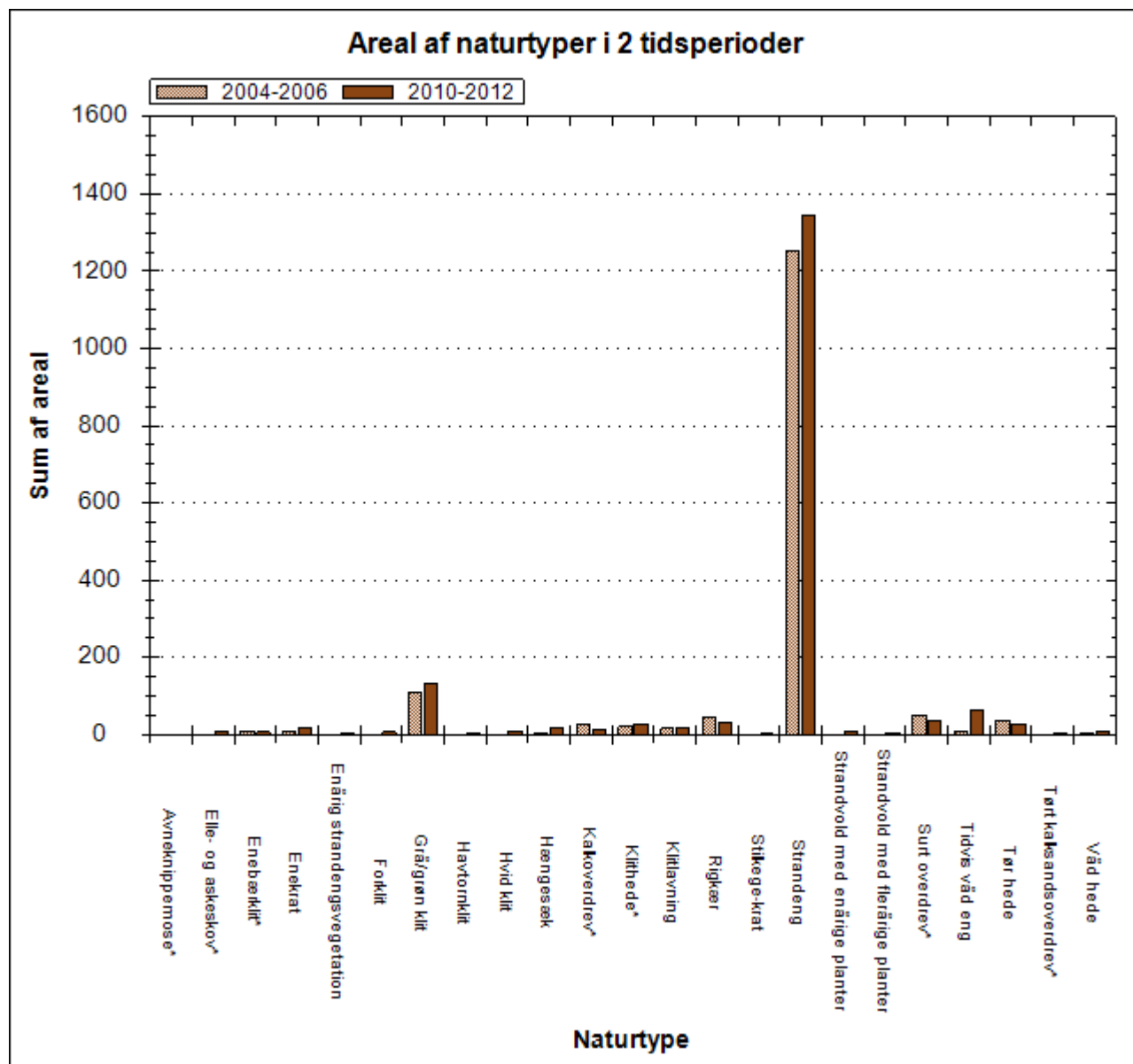
Der er ikke udviklet et tilstandsvurderingssystem for de marine naturtyper. Mange af især de kystnære marine naturtyper påvirkes som de terrestriske af næringsstofbelastningen. Ligeledes er der påvirkninger fra menneskelige forstyrrelser i form af fiskeri og sejllads.

I forbindelse med kortlægningen er der foretaget dyk og video, som kan give en indikation af et områdes rev-type. Derudover er der gennem NOVANA overvåget en række makroalger, og blødbundsfauna. Disse parametre kan over tid give en indikation af tilstanden for rev og den bløde bund, Blødbundsovervågningen er først indledt i 2012.

Til denne basisanalyse er der udviklet et system, der vurderer tilstanden af levestedet for en række arter. Det drejer sig om arterne klokkefrø, stor vandsalamander og eremit. Systemet inddeler arternes levested i 5 tilstandsklasser, som beskrevet under naturtypernes tilstandssystem. Beregningen af tilstanden er baseret på en række nøglefaktorer, der er specielt vigtige for at levestederne kan fungere optimalt for de pågældende arter. Se de tekniske anvisninger til kortlægning af levesteder for [klokkefrø](#), [stor vandsalamander](#) og [eremit](#).

Udvikling i naturtypernes areal

Udviklingen i areal af de terrestriske naturtyper fremgår af figuren neden for.

Fordeling og udvikling af naturtypernes areal. I figuren er der foretaget en sammenstilling af de kortlagte, terrestriske naturtyperes areal for 1. og 2. kortlægningsperiode. Flere naturtyper var ikke omfattet af kortlægningen 2004-06.

Strandvoldsnaturtyperne 1210 og 1220, enårig strandensvegetation (1310) samt klittyperne 2110, 2120 og 2160 indgik ikke i 1. kortlægning 2004 - 2006. Tørt kalksandsoverdrev (6120) er først blevet registreret i området ved 2. kortlægning. For disse typer kan der derfor ikke iagttages en udvikling. De er alle ved kortlægningen 2010 - 2012 blevet kortlagt med forekomster på mellem 4 og 10 ha.

For de øvrige naturtyper er der tale om større eller mindre arealmæssige forskydninger mellem 1. og 2. kortlægning. Den vigtigste forklaring på ændringerne er, at detaljeringsgraden er øget ved genkortlægningen. Arealerne er blevet gennemgået nøjere, og der er udlagt flere dokumentationsfelter end tilfældet var ved 1. kortlægning. Som forklaret nærmere herunder, er der dog også for nogle naturtyper tale om reelle ændringer i naturen.

Arealet med strandeng (1330) er øget med 89 ha til 1343 ha, primært på grund af en mere detaljeret kortlægning. Smalle rørbræmmer langs områdets kyster og ugræsset strandeng på småholme er nykortlagt, mens modsat en del små

strandsøer er taget ud af strandensarealet. Reelle ændringer i naturen er dog også registreret, idet eksempelvis strandengen nogle steder har bredt sig lidt ind over andre naturtyper.

For *klit- og hedenaturtyperne* er arealet øget for typerne *grå/grøn klit (2130)* fra 109 ha til 133 ha, *klithede (2140)* fra 22 ha til 27 ha, *klitlavning (2190)* fra 15 til 16 ha, mens arealet med *enebærklit (2250)* er reduceret fra 9 til 6 ha. Den vigtigste årsag er også her en mere detaljeret kortlægning. Naturtyperne forekommer mange steder i mosaik – ikke kun indbyrdes, men også med andre typer – hvorfor en eksakt vurdering af de enkelte naturtypers udbredelse forudsætter en ret detaljeret arealgennemgang. Et enkelt sted er det dokumenteret, at klitnatur har bredt sig ind over et lille kalkoverdrev siden 1. kortlægning på grund af nylig sandflugt.

Hedenaturtyperne har ændret sig, således at *våd hede (4010)* er øget fra 3 til 7 ha, mens arealet af *tør hede (4030)* er faldet fra 36 til 26 ha. For våd hede er forklaringen den samme som ovenfor, idet arealandelen af våd hede i hedemosaikken på Præstø Fed er vurderet højere ved genkortlægningen. For tør hede er forskellen dog delvis reel, idet der på heden på Ulvshale i takt med uhensigtsmæssig drift og tilgroning af arealet er sket en forskydning mellem naturtyperne til ugunst for tør hede.

Overdrevsnaturtyperne er faldet i areal, for *kalkoverdrev (6210)* fra 25 til 11 ha og for *surt overdrev (6230)* fra 50 ha til 37 ha, mens *enekrat (5130)* er steget fra 10 til 17 ha. Enekrat er en af de naturtyper, der er i tilvækst på Ulvshale Hede, ligesom der er kortlagt en mindre ny forekomst på Præstø Fed. Sidstnævnte skyldes mere detaljeret kortlægning og ikke en reel ændring. Kalkoverdrev og surt overdrev findes både som mosaikforekomster på gamle strandvolde og som små kystnære forekomster på morænebund. Her er der igen en mere detaljeret kortlægning som hovedforklaring på ændringerne. I mindre omfang er der tale om reelle forskelle, fx ved Hårbølle, hvor som nævnt ovenfor, et lille kystnært kalkoverdrev er blevet overlejret af flyvesand. Kalkoverdrev findes to steder, ved Vollerup og Bønsvig Strand, i den prioriterede udgave med *vigtige orkideforekomster* på tilsammen knap 4 ha. *Tørt kalksandsoverdrev (6120)* er lokaliseret med to små forekomster på Tærø og Lilleø takket være mere detaljeret kortlægning.

Avneknippemose (7210) er repræsenteret ved en enkelt uændret forekomst, mens de øvrige *vådbunds naturtyper* har ændret udbredelse. *Tidvis våd eng (6410)* og *hængesæk (7140)* er gået frem i areal, mens *rigkær (7230)* er reduceret. Tidvis våd eng er øget meget voldsomt i areal fra 7 ha til 65 ha. Forklaringen er også her sammensat. En mere detaljeret kortlægning har afdækket hidtil ukendte forekomster bl.a. på Horsnæs, hvor en stor del af det lysåbne areal er fersk og ikke saltpræget, som hidtil antaget. En væsentlig del af arealtilvæksten i naturtypen er dog reel, idet store, tidligere opdyrkede lavbundsarealer på den sydlige del af Ulvshale gradvis er vokset ind i naturtypen.

Arealet af *hængesæk (7140)* er øget betragteligt fra 5 til 16 ha. Her er forklaringen primært en bredere opfattelse af naturtypen, idet kortlægningen af forekomster langs bredden af Even Sø er udvidet, også i tagrørshængesæk, hvor der ikke er indvækst af tørvemos. Hængesæk udvikles som flydende vegetation i vand, men også gamle forekomster, hvor substratet ikke længere er gyngende, hører med, så afgrænsningen af naturtypen kan være vanskelig.

Rigkær (7230) er reduceret i areal fra 43 ha til 33 ha. Denne ændring igen primært et resultat af mere detaljeret kortlægning, men har også reel baggrund, idet flere små forekomster tæt på kysten er blevet saltpåvirkede på grund af vinteroversvømmelser og derved hurtigt er konverteret fra rigkær til strandeng. Dette er konstateret fx ved Bøndernes Egehoved og på Ulvshale.

Områdets marine naturtyper er kortlagt i 2012 for stenrev og sandbanker. Det har betydet en ændring i arealfordelingen af de marine naturtyper i forhold til første planperiode. Ændringen skyldes ikke en faktisk ændring i naturtypens omfang, men derimod et bedre kendskab til området. De øvrige naturtyper er kortlagt i 2004 og løbende justeret siden hen.

Sandbanke (sandbanker med lavvandet vedvarende dække af havvand) (1110) er lokaliseret 17 steder ved kortlægningen i 2012. De største sandbanker er fundet ud for Jungshoved og i indløbet til Grønsund (Tolken). Sandbankerne indgår ikke i NOVANA overvågningen, men man ved, at der kan være store bevoksninger med havgræs, vandaks og ålegræs (regionalt tilsyn 1999-2006). Der er også fundet fiskeyngel, sandorme og krebsdyr. Naturtypen er et vigtigt fourageringsområde for fugle og opvækststed for fisk.

Vadeflade (mudder- og sandflader, der er blottet ved ebbe) (1140) indgår ikke i NOVANA overvågningen i dette område. Naturtypen er ved kortlægningen i 2012 registreret omkring Ulvshale, Nyord, Ægholm, Tyreholm og syd for Feddet. Den

rummer ofte mange mikroalger og evt. ålegræsser, men typisk ingen landplanter. Fladerne huser mange invertebrater, og er derfor af stor betydning som fourageringsområde for vadefugle.

Lagune* (kystlaguner og strandsøer) (1150) er ved kortlægningen 2012 kun registeret få steder, ved Maderne og nord for Sandvig. Fanefjord, som tidligere var udlagt som kystlagune, er nu registeret som rev. Ingen af områderne indgår i NOVANA overvågningen. Naturtypen er kendetegnet ved en ofte ringe vandudskiftning, typisk kun ved højvande. Saltholdigheden kan derfor variere meget i en lagune/strandsø, og det stiller store krav til både dyr og planter.

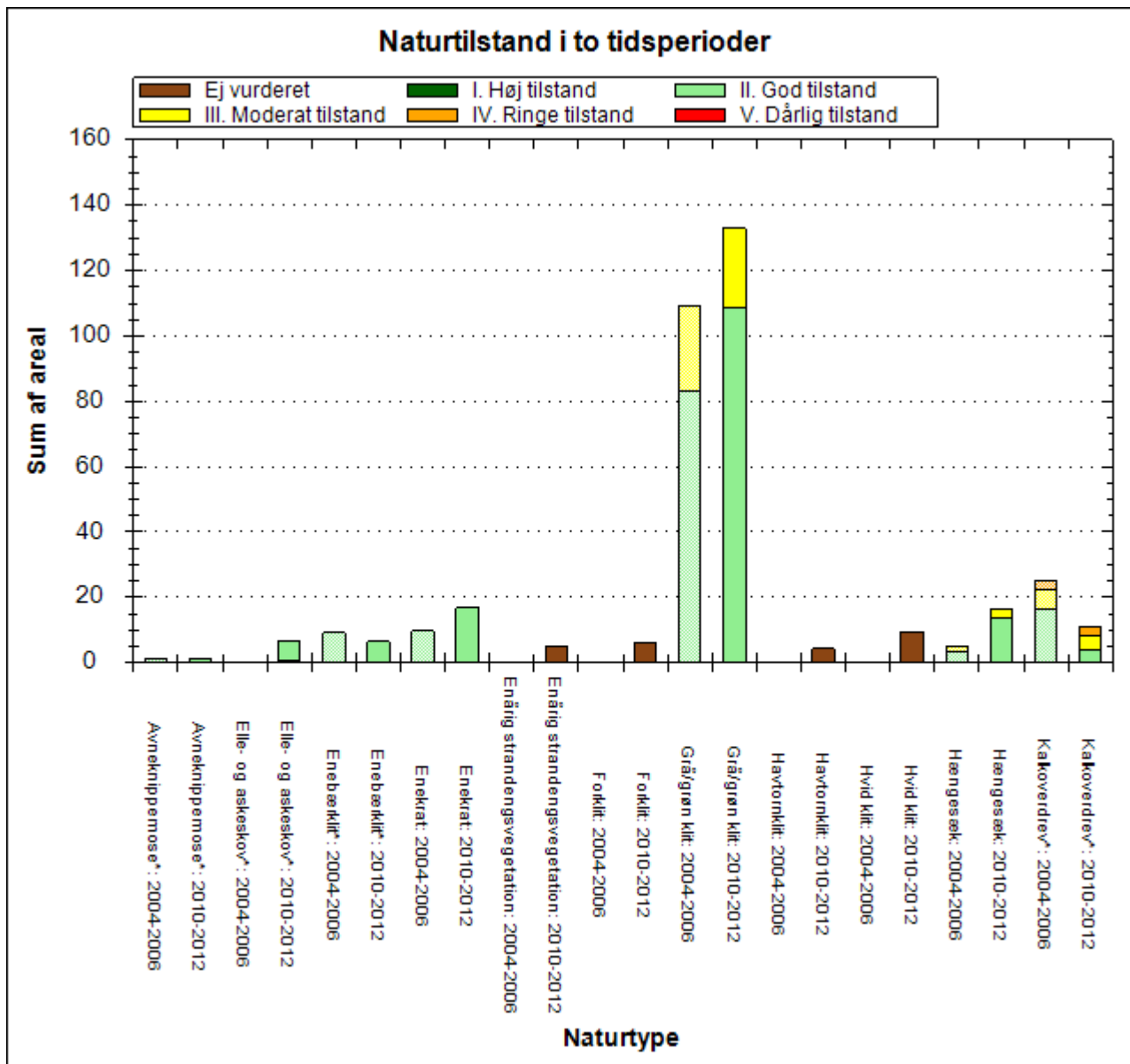
Bugt (større lavvandede bugter og vige) (1160) udgør næsten 2/3 af det marine naturtypeareal. Naturtypen findes i områder, der er meget forskellige både i påvirkning fra land, havstrømme og bundforhold. Flere af områderne indgår i NOVANA overvågningen. Overvågningen viser, at områder som Stege Bugt og Faxe Bugt er stabile og har et varieret plante- og dyreliv med fine bestande af fx havgræs, ålegræs og vandaks. Præstø Fjord adskiller sig ved at være en tærskelfjord og her er forholdene mere ustabile. Dette præger fjorden, som med ujævne mellemrum er udsat for iltsvind, som påvirker både plante- og dyrlivet voldsomt. Tidligere tiders store bede af ålegræs er reduceret, og der er blevet langt mellem muslingerne.

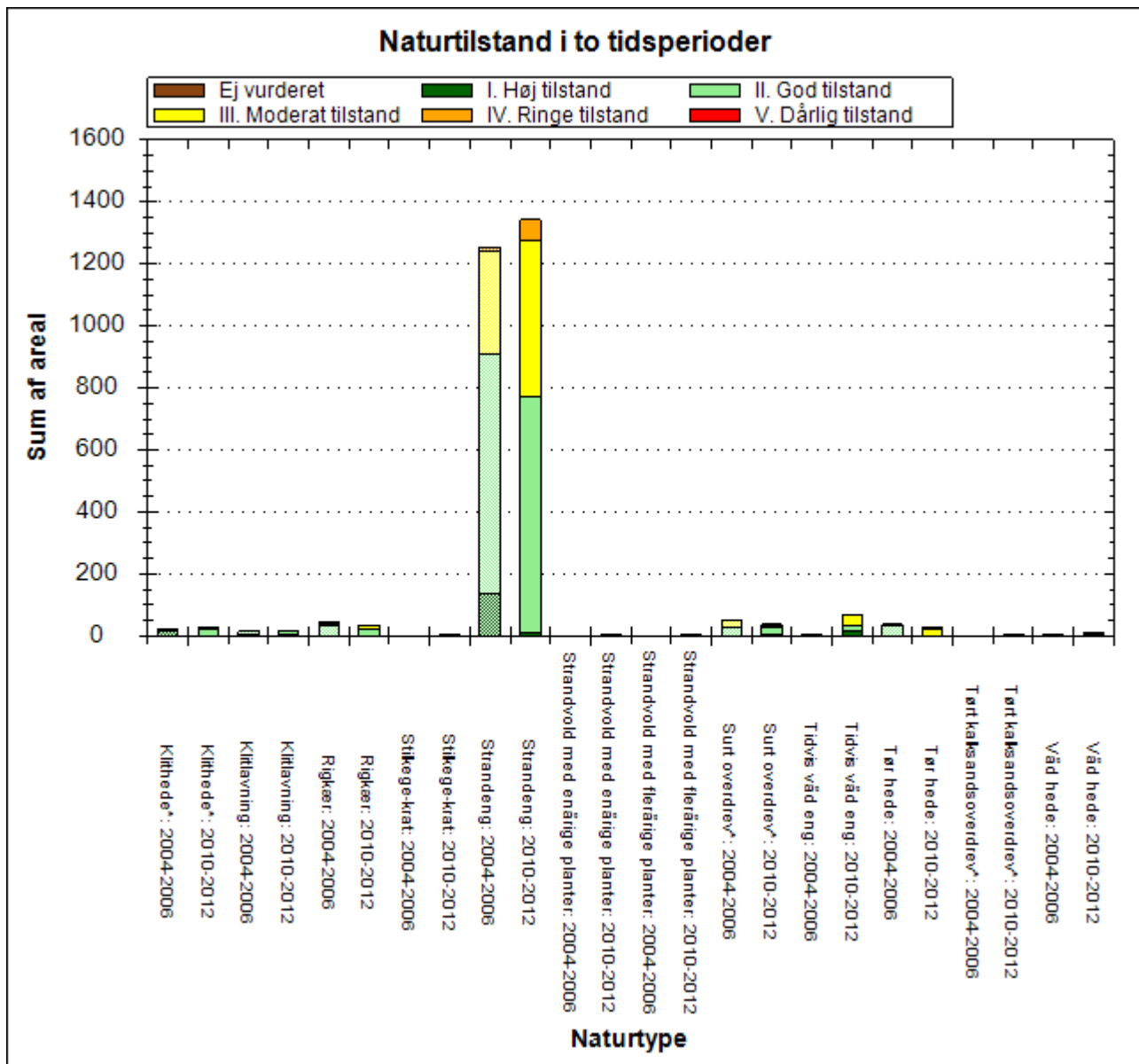
Rev (1170). Revne i området indgår ikke i NOVANA overvågningen. Videundersøgelser i forbindelse med kortlægningen viste, at områderne består af op til 10 % større sten og et varierende dække af mindre sten. Blåmuslingen var den altdominerende art på stenene, op til 50 % dække på de store sten og op til 15 % på de mindre sten. Der blev observeret forekomster af kællingehår og rødalger (10-20 % dækning). Ålegræs forekom hist og her i små bede med en lav dækningsgrad på under 10 %.

Videundersøgelsen fandt, at der i de områder der blev undersøgt, generelt set var en lav faunadiversitet i habitatområdet, og der var ikke store forskelle i faunasammensætningen mellem de forskellige naturtyper. Med undtagelse af enkelte tætte ålegræsbede var den fastsiddende vegetation ret sparsom.

Naturtypernes tilstand og udvikling

Udviklingen i de terrestriske naturtyper areal og naturtilstand fremgår af figuren nedenfor neden for.

De kortlagte naturtypers areal og udvikling fordelt på tilstandsklasser ved kortlægningen i 2004-06 og i 2010-12.

Der er endnu ikke udviklet et tilstandsvurderingssystem for de naturtyper, der er kortlagt for første gang, nemlig *strandvoldsnaturtyperne 1210 og 1220, enårig strandengsvegetation (1310) samt klitnaturtyperne 2110, 2120 og 2160.*

Strandeng (1330) er i god naturtilstand for størstedelen af arealets vedkommende. Strandengsarealer i moderat og ringe tilstand er sammenlignet med 1. kortlægning steget i areal med 129 ha fra 344 ha (27% af det samlede areal) til 573 ha (43% af det samlede areal). Strandrørsump / tagrørssump tillægges lavere strukturkarakter end afgræsset strandeng. Da der skønmæssigt er nykortlagt ca. 30 ha med ugræsset strandeng / strandrørsump som kystbræmmer og på småøer, udgør dette noget af forklaringen. Derudover er en del af de arealer, der er tilgået naturtypen som følge af mere detaljeret kortlægning, ligeledes ugræsede. Men der kan også være arealer i kategorien, hvor driften er opgivet i perioden efter 1. kortlægning 2004 – 2006.

Klitnaturtyperne 2130, 2140, 2190 og 2250 er overvejende uændret i god naturtilstand sammenholdt med 1. kortlægning. Arealer af *grå/grøn klit (2130)* i moderat naturtilstand udgør 24 ha (18 % af det samlede areal). Ved kortlægningen i 2004 – 2006 var arealet af grå/grøn klit i moderat naturtilstand næsten det samme, nemlig 26 ha (24 % af det samlede areal). For *klithedes (2140)* vedkommende er 4 ha (15 % af det samlede areal) i moderat tilstand, mens det ved 1. kortlægning var 3 ha (14 % af det samlede areal). Endelig er 2 ha (13 % af det samlede areal) i moderat tilstand af *klitlavning (2190)*, mens der ved 1. kortlægning kun fandtes arealer i god tilstand. *Enebærklit (2250)* er uændret i god

tilstand. Moderat naturtilstand i klitnaturtyperne skyldes lavt artsindhold og/eller fx forekomst af invasive arter, særligt rynket rose og bjergfyr.

Hedenaturtyperne 4010 og 4030 er begge fundet i markant ringere naturtilstand ved genkortlægningen. *Våd hede (4010)*, der alene er kortlagt på Præstø Fed, har 6 af 7 ha i moderat tilstand, hvor hele forekomsten tidligere var i god tilstand. *Tør hede (4030)*, der er kortlagt både på Ulvshale Hede og Præstø Fed, har hele arealet i moderat og ringe tilstand, hvor det tidligere kun var 2 ud af 36 ha. Der er tilgroningsproblemer på Ulvshale Hede, men den væsentligste årsag er et lavere artsindeks. Dette kan delvis forklares med tilstedeværelsen af flere problemarter, fx bølget bunke, skovfyr og sitkagran, men den vigtigste årsag er nok, at der på Ulvshale Hede spores en tendens til at arealet bliver vådere, hvilket indebærer en forskydning i retning af tidvis våd eng og med færre gode arter for hedenatur.

Enekrat (5130) er uændret i god naturtilstand. *Tørt kalksandsoverdrev (6120)* er nykortlagt med to små forekomster, der er i moderat og ringe tilstand. Primært fordi de er ringe udviklet, dvs. med lavt artsindeks.

Kalkoverdrev (6210) er kortlagt med 7 af 11 ha (svarende til 64 %) i moderat og ringe tilstand, mens der ved 1. kortlægning fandtes 9 af 25 ha (svarende til 36 %) i de samme kategorier. De 4 ha i god tilstand er de to små kalkoverdrev med orkideer, mens de øvrige forekomster er små arealer med gennemgående lavt artsindeks på grund af moderat kalkindhold i jordbunden og følger af tiltagende fragmentering. Ved Hårbølle er det dog strukturen, der er problemet, nemlig i form af tilgroning.

Surt overdrev (6230) har 8 af 37 ha (svarende til 22 %) i moderat og ringe tilstand, hvor det ved 1. kortlægning var 22 af 50 ha (svarende til 44 %). Flere forekomster i moderat og ringe tilstand har moderat strukturtilstand på grund af strukturproblemer, flere af dem dog også moderat artstilstand.

Tidvis våd eng (6410) har halvdelen af de kortlagte 65 ha i moderat tilstand, mens alle arealer ved 1. kortlægning var i god tilstand. De nykortlagte arealer er to forekomster på Ulvshale, der er ved at udvikle sig ind i naturtypen og (endnu) ikke har god artstilstand.

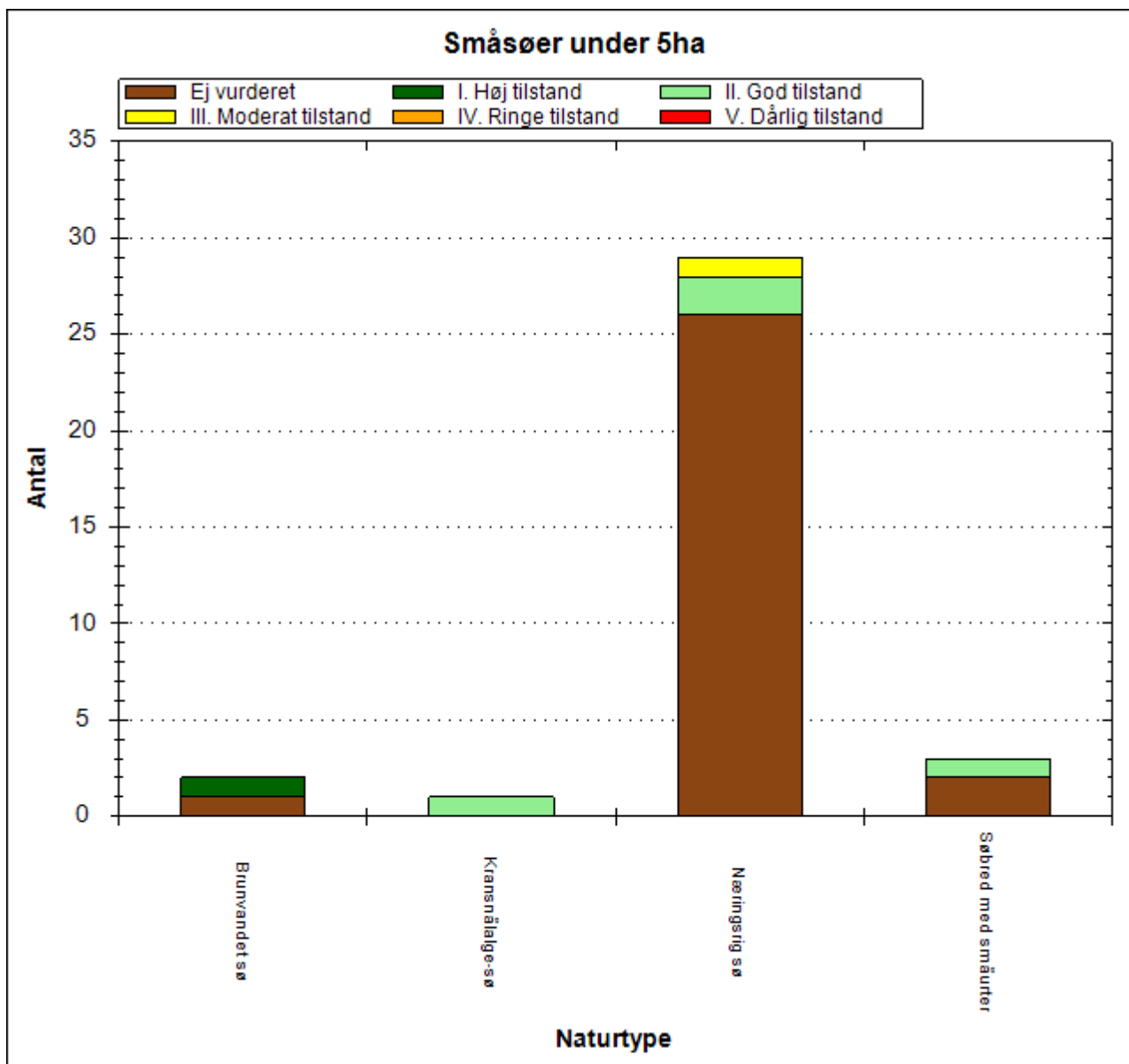
Hængesækforekomsterne (7140) er alle omkring Even Sø. Her har to af de 7 forekomster et artsindeks, der betinger en moderat naturtilstand. I alt er 3 af 16 ha (svarende til 19 %) i moderat naturtilstand.

Avneknippemose (7210), der findes med et lille areal på Ulvshale på 1 ha, er uændret i god naturtilstand.

Rigkær (7230) har 9 af 33 ha (svarende til 27 %) i moderat og ringe tilstand, hvor det ved 1. kortlægning var 12 af 43 ha (svarende til 28 %). Der er i alt 12 forekomster i moderat og ringe tilstand. Af disse har halvdelen moderat eller ringe strukturtilstand, mens 11 har moderat eller ringe artstilstand. Dette afspejler, at rigkærene generelt er små forekomster, hvor tiltagende fragmentering udtynder artsindholdet, men også at der stadig kan være et potentiale for forbedring af strukturforholdene på mange af forekomsterne.

Sø-naturtyperne

Søer under 5 ha er naturtype-kortlagt på baggrund af vegetation og en række strukturparametre, metoden er grundig beskrevet i den [tekniske anvisning](#) via DCE's hjemmeside. I områder, hvor der er foretaget kortlægning af levesteder for vandhulsarter, indgår disse vandhuller i kortlægningen. Der er ikke udviklet et tilsvarende system til habitat-naturtype-kortlægning og tilstandsvurdering af søer over 5 ha. Større søers miljø- og naturtilstand er beskrevet i vandplanen for området.

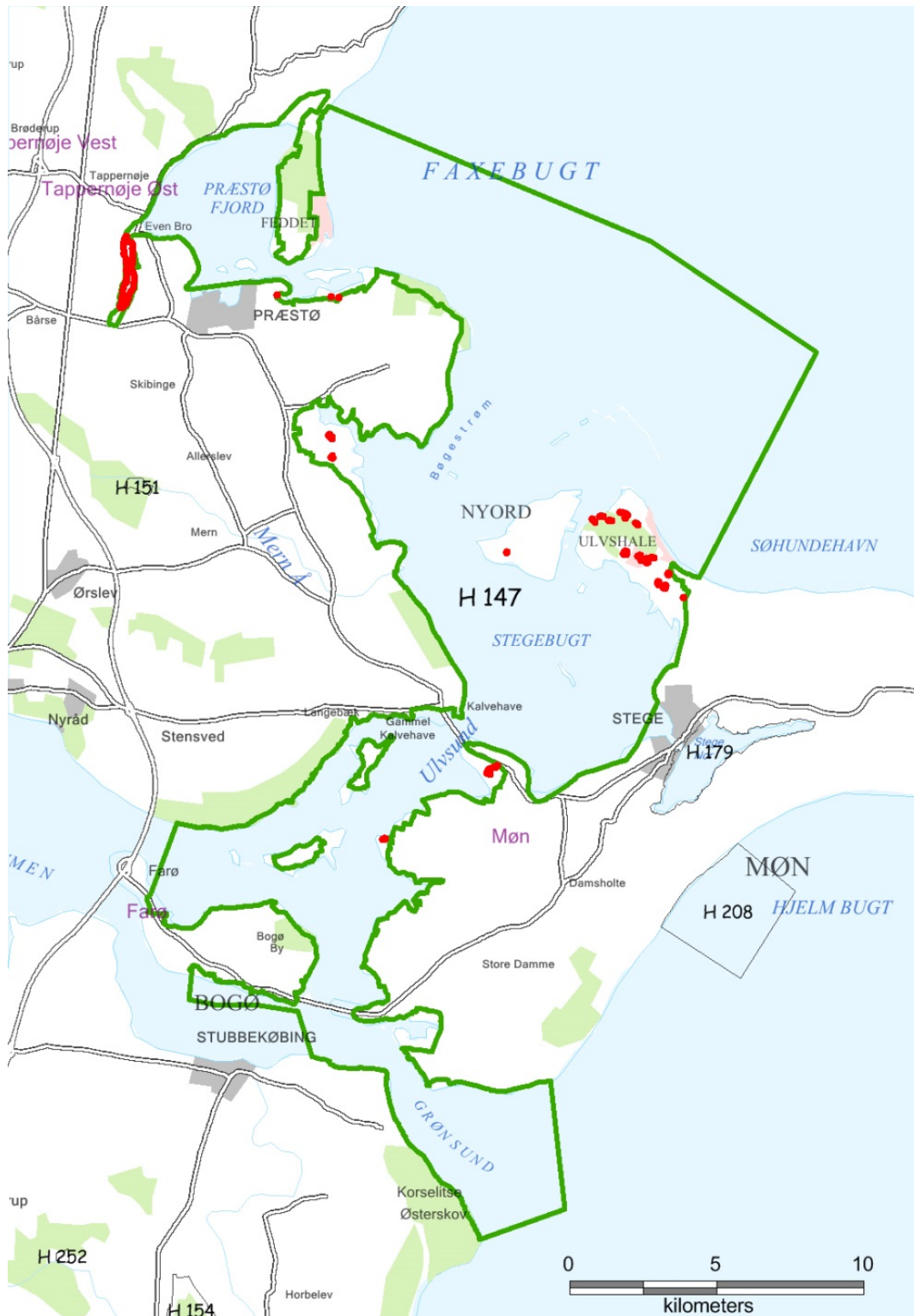

Antal og tilstand af de kortlagte småsøer i området.

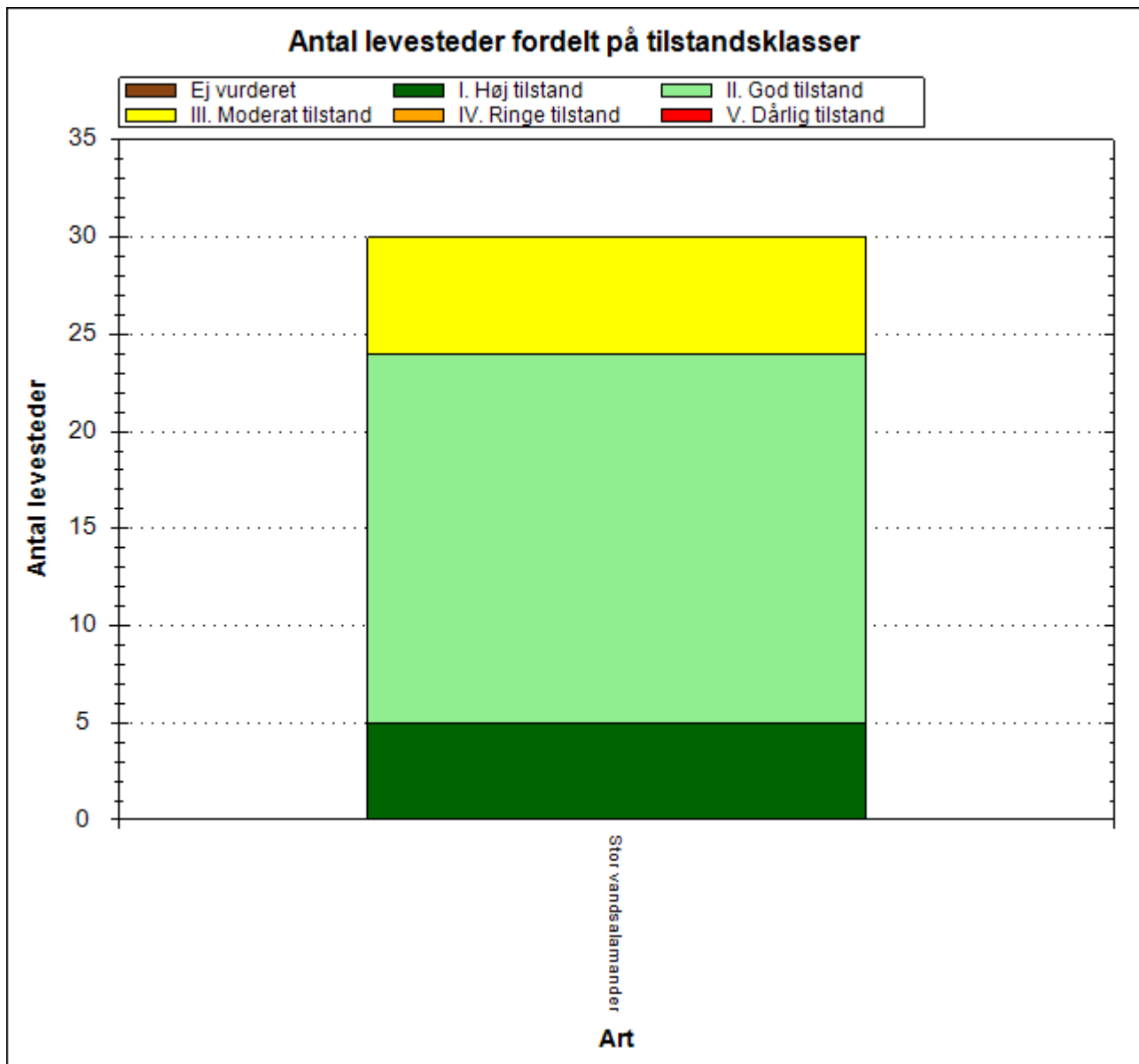
Kun de småsøer, der er undersøgt som led i småsøovervågningen, er tilstandsvurderet. Det drejer sig om seks småsøer, der med en enkelt undtagelse er fundet i god eller høj tilstand. Et vandhul, der tjener som kreaturvandingshul på overdrevet på Bøndernes Egehoved, har moderat arts- og strukturtilstand, bl.a. er der konstateret en del trådalger.

Levestedskortlægning og tilstandsvurdering

Inden for området er der foretaget kortlægning af levesteder for vandhulsarter med stor vandsalamander som den primære art. Kortlægningen er foretaget ved registrering af relevante biologiske og strukturelle forhold i områdets småsøer.

Kortlagte levesteder for stor vandsalamander

Tilstandsvurdering af områdets kortlagte levesteder.

I alt 30 søer og vandhuller er levestedsundersøgt i NOVANA overvågningsprogrammet. Tilstanden af levestederne er fundet god eller høj i 24 af de 30 levesteder. Forekomst af fisk eller tegn på forurening af vandet er nogle af de faktorer, der trækker ned i levestedsvurderingen.

Foreløbig vurdering af negative påvirkninger (trusler mod naturtilstanden)

Negative påvirkninger/trusler defineres i denne sammenhæng som påvirkninger, der - hver for sig eller i kombination indebærer en forhindring eller væsentlig forsinkelse af muligheden for, at naturtypen eller levestedet kan opnå gunstig bevaringsstatus. Det er således nødvendigt – på kort eller langt sigt - at imødegå truslen, hvis naturtypen eller levestedet skal sikres gunstig bevaringsstatus.

Trusler, der vurderes konkret i denne basisanalyse

Vurdering af en række væsentlige trusler har indgået konkret i kortlægning og tilstandsvurdering af naturtyper og levesteder inden for det gennemførte NOVANA-program. Der er desuden foretaget vurdering af registrerbare trusler for arter. Der er tale om kendte og aktuelle trusler med fokus på de forhold, som det er muligt at håndtere forvaltningsmæssigt.

Omfanget af disse trusler for dette områdes naturtyper og levesteder er vist neden for og betydningen er konkret beskrevet og vurderet. I den konkrete tekst under hver trussel medtages omtale af arter, hvor truslen også har betydning for en eller flere arter på udpegningsgrundlaget. Dokumenterede trusler for arter er desuden vurderet selvstændigt.

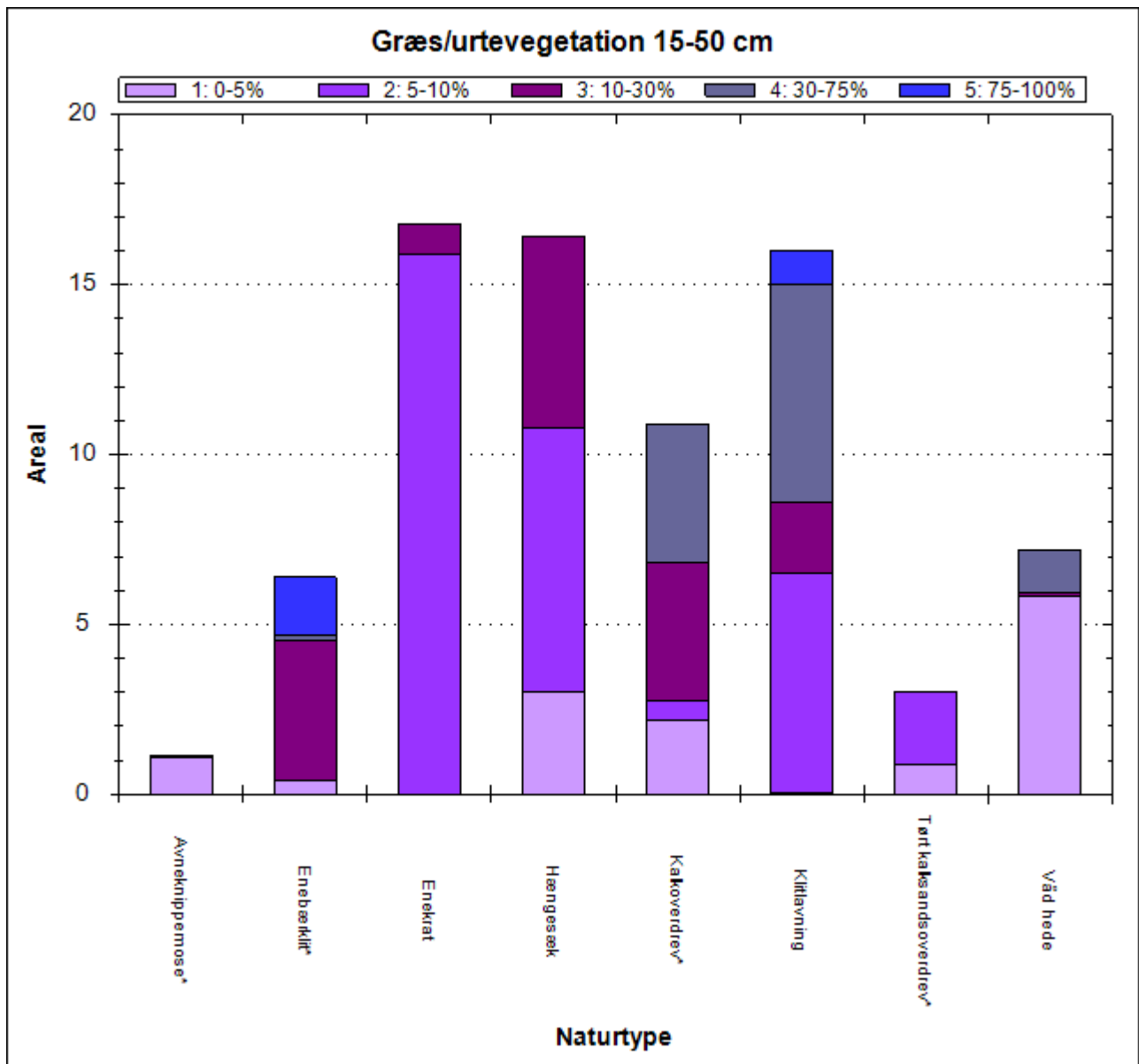
Det drejer sig om truslerne tilgroning, uhensigtsmæssig hydrologi, direkte påvirkning fra landbrugsdrift, forekomst af invasive arter, erhvervsmæssigt fiskeri i marine naturtyper og forstyrrelse af fugle og havpattedyr samt prædation.

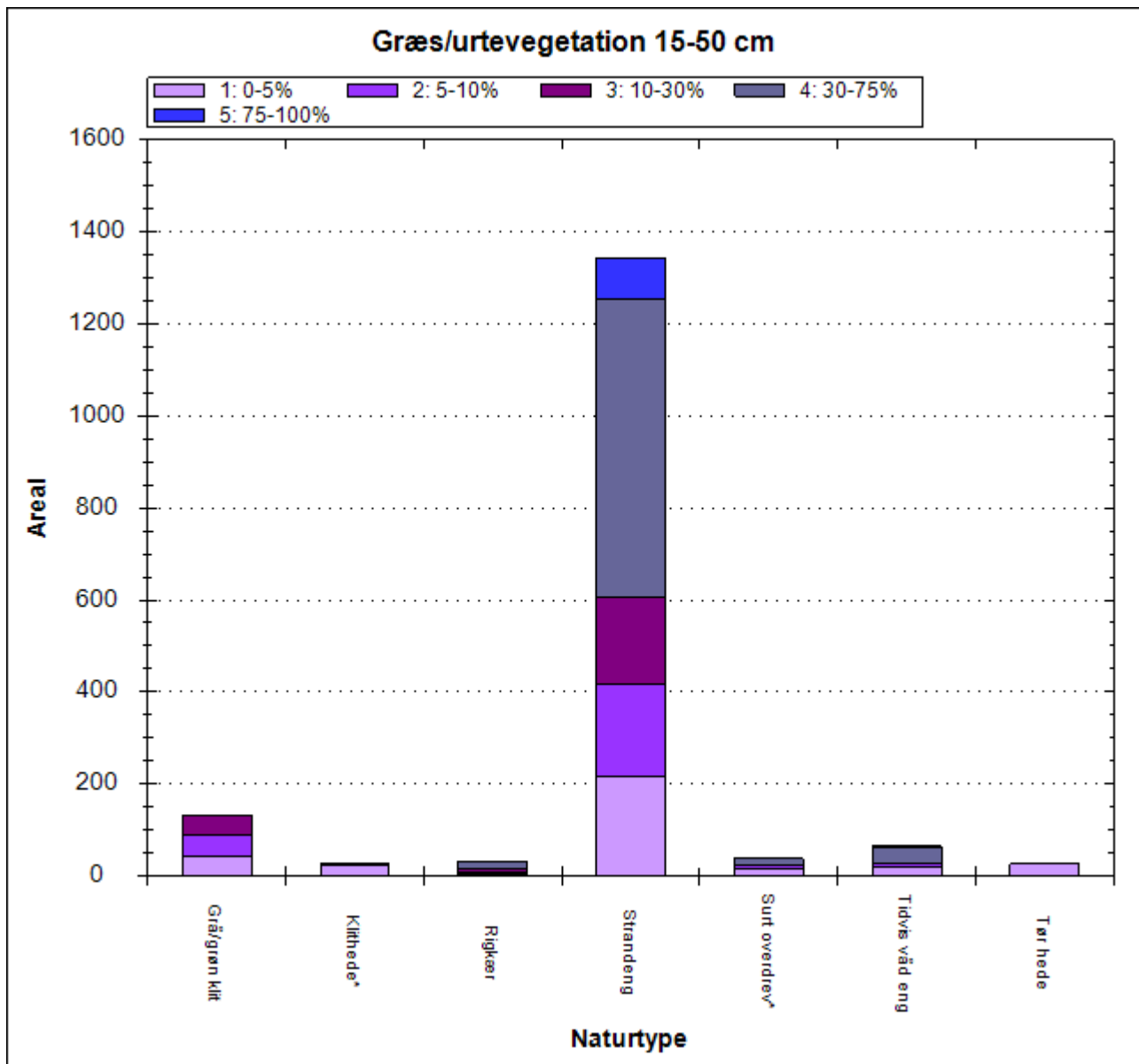
Tilgroning af lyskrævende naturtyper med høje urter eller vedplanter

De fleste lysåbne naturtyper er afhængige af græsning eller høslæt – oftest som et led i ekstensiv landbrugsdrift. Ved ophør af græsning eller høslæt vil naturarealet gro til i højere urter og vedplanter, og de lyskrævende, lavtvoksende arter, der er karakteristiske for naturtyperne vil blive udkonkurreret.

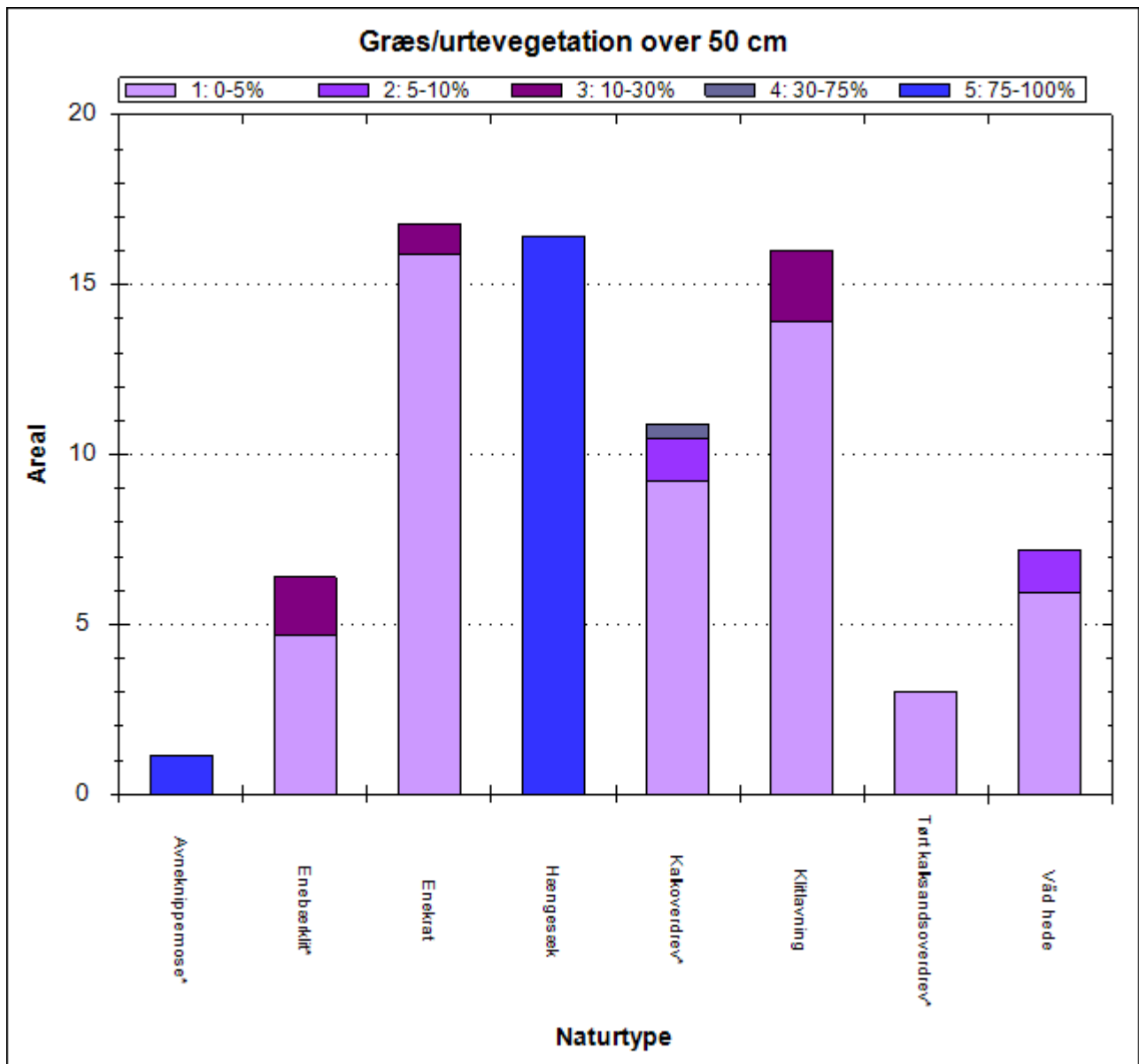
Ved naturtypekortlægningen er dækningsgraden af forskellige struktur-elementer vurderet, bl.a. dækningsgraden af middelhøje græs-/urtevegetation (15 – 50 cm), dækningsgrade af høj græs-/urtevegetation (over 50 cm) og kronedækket af træer og buske. Dækningsgraden er vurderet på en skala fra 1-5. Resultaterne er vist – fordelt på naturtyper – i de efterfølgende figurer.

Omfanget og betydningen af tilgroningstruslen er vurderet ved at sammenholde de indsamlede oplysninger om tilgroning med middelhøje urter, høje urter samt med træer og buske.

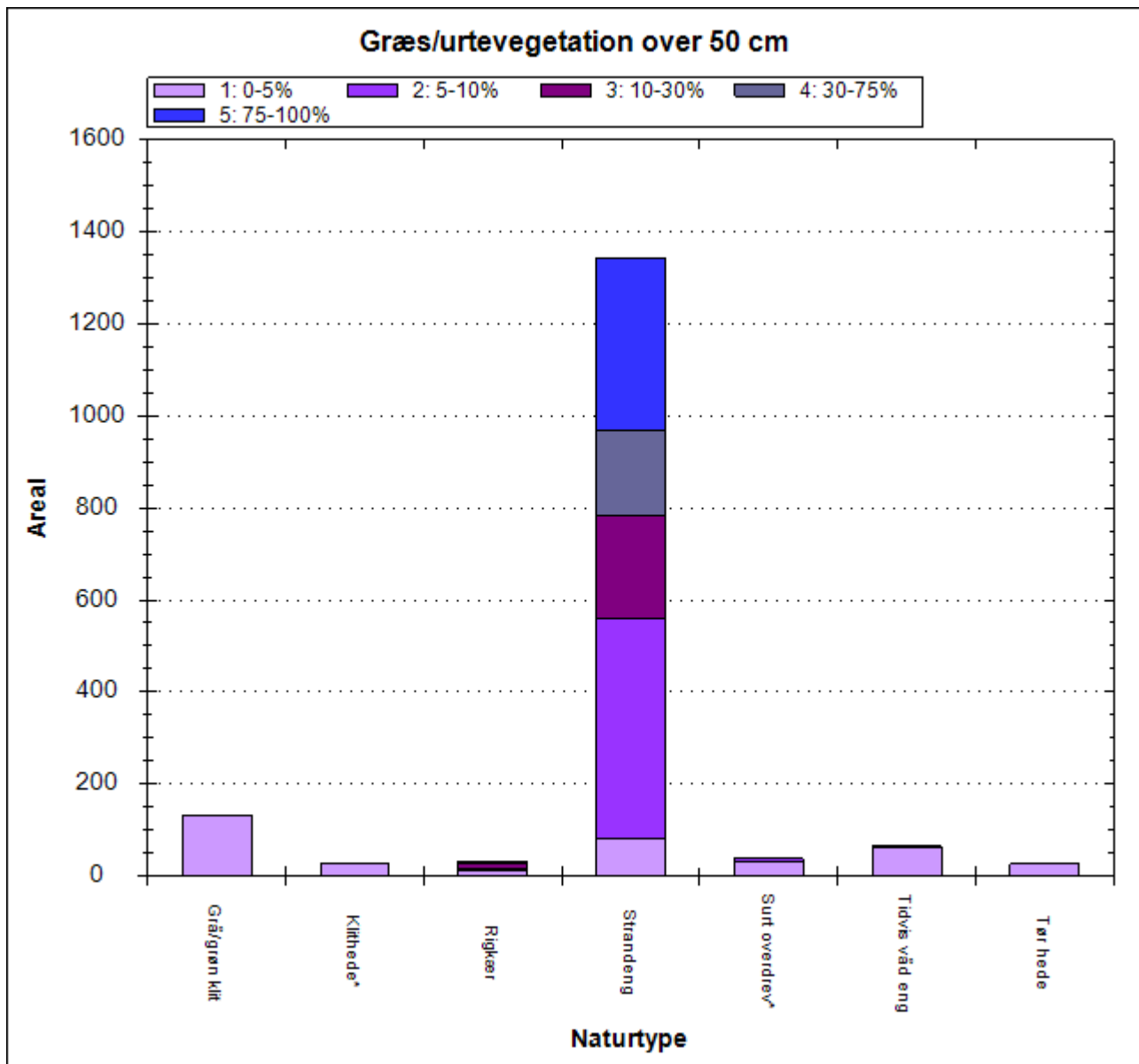

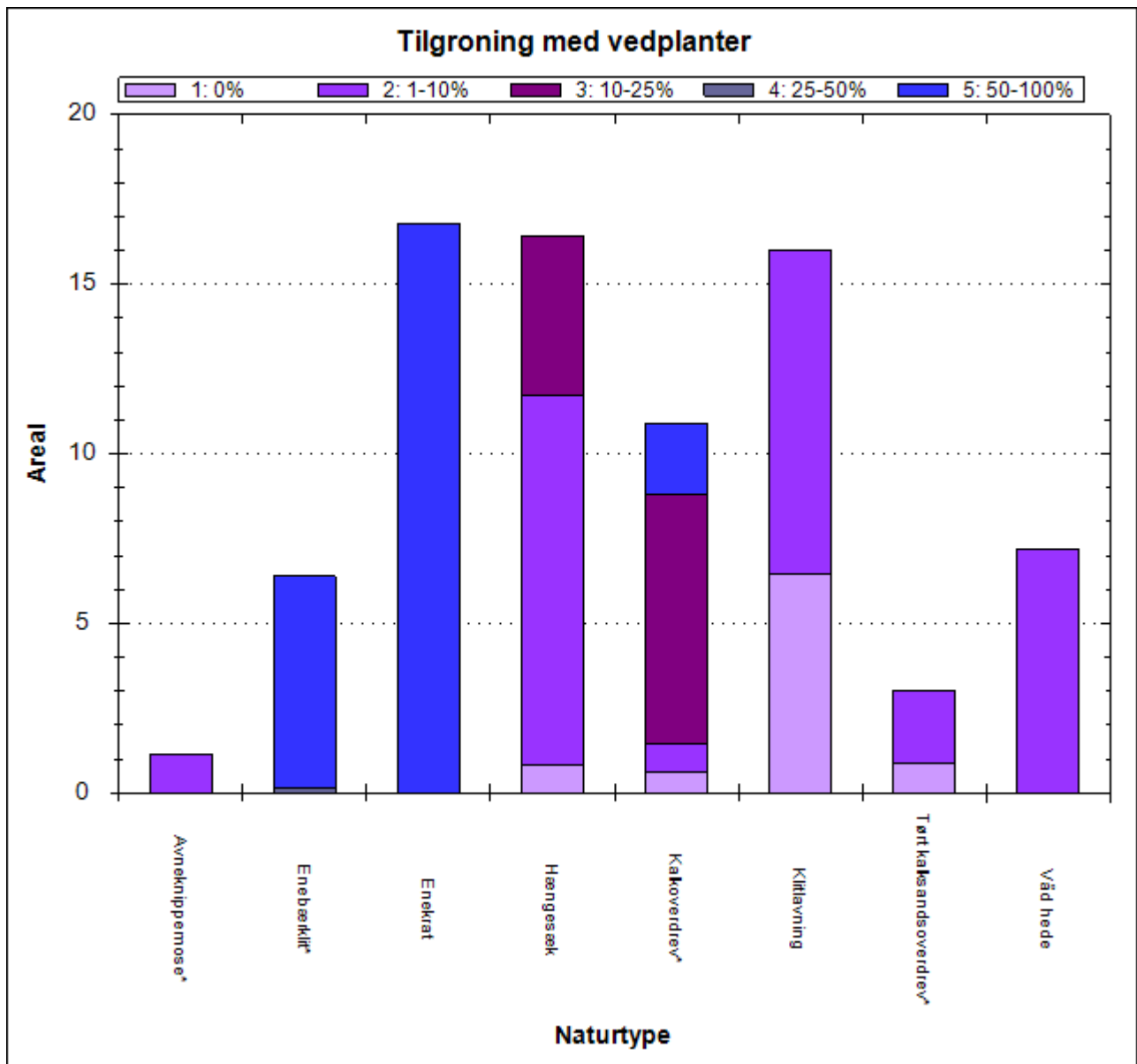
Andel af de kortlagte, lyskrævende naturtyper med tilgroning af 15-50 cm høje urter.

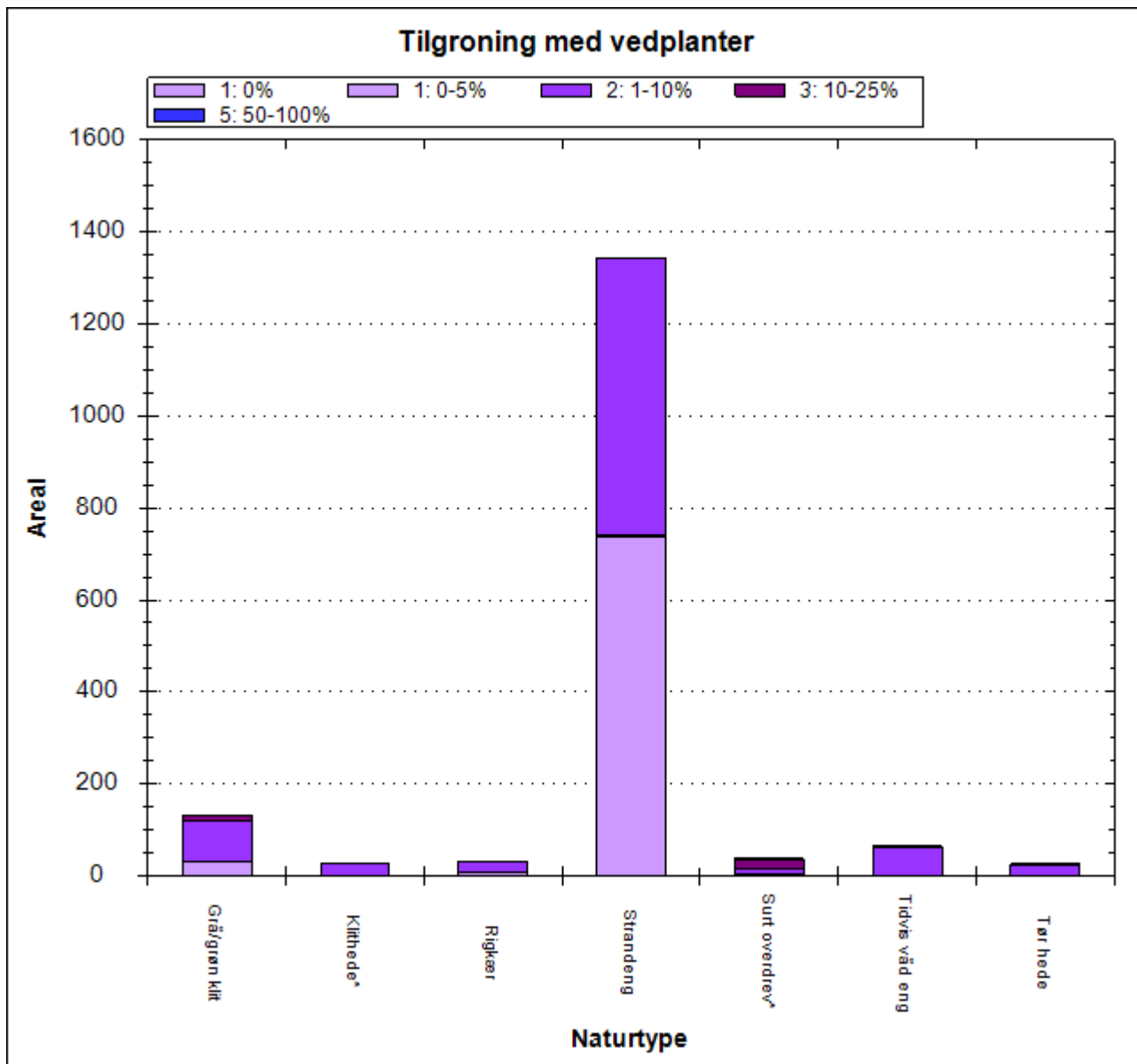

Andel af de kortlagte, lyskrævende naturtyper med tilgroning af urter over 50 cm.

Andel af de kortlagte, lyskrævende naturtyper med tilgroning af buske og træer.

I Natura 2000-område 168 er tilgroning med vedplanter en medvirkende årsag til problemer med naturtilstanden især i naturtyperne kalkoverdrev, surt overdrev, grå/grøn klit og tør hede. Men truslen skal vurderes på forekomstniveau, da der er store lokale forskelle. I naturtyperne enekrat og enebærklit kan tilgroning med vedplanter ligeledes være en negativ faktor, hvis der er tale om udbredt tilgroning med andre arter end ene. Om dette er tilfældet fremgår ikke direkte af tilstandsvurderingen.

Avneknippemose og hængesæk er ikke driftsafhængige naturtyper, og mange høje urter er ikke en trussel mod tilstanden. I naturtypen strandeng kan en vis andel af tagrørsump være ønskelig af hensyn til fx rørhøg, selv om det giver en ringere tilstandsvurdering af naturtypen. Da kortlægningen af naturtypeforekomsterne ved 2. kortlægning 2010 – 2012 er foretaget efter de driftsmæssige opdelinger i terrænet, viser den høje andel af ”middelhøje urter” og af ”høje urter” i kategorierne under 50 – 100 % dækning (som primært er tagrørsump), at mange af strandengsforekomsterne græsses meget ekstensivt, eller slås, og dermed næppe forvaltes optimalt i forhold til artsmangfoldigheden og levestedsforholdene på strandengene.

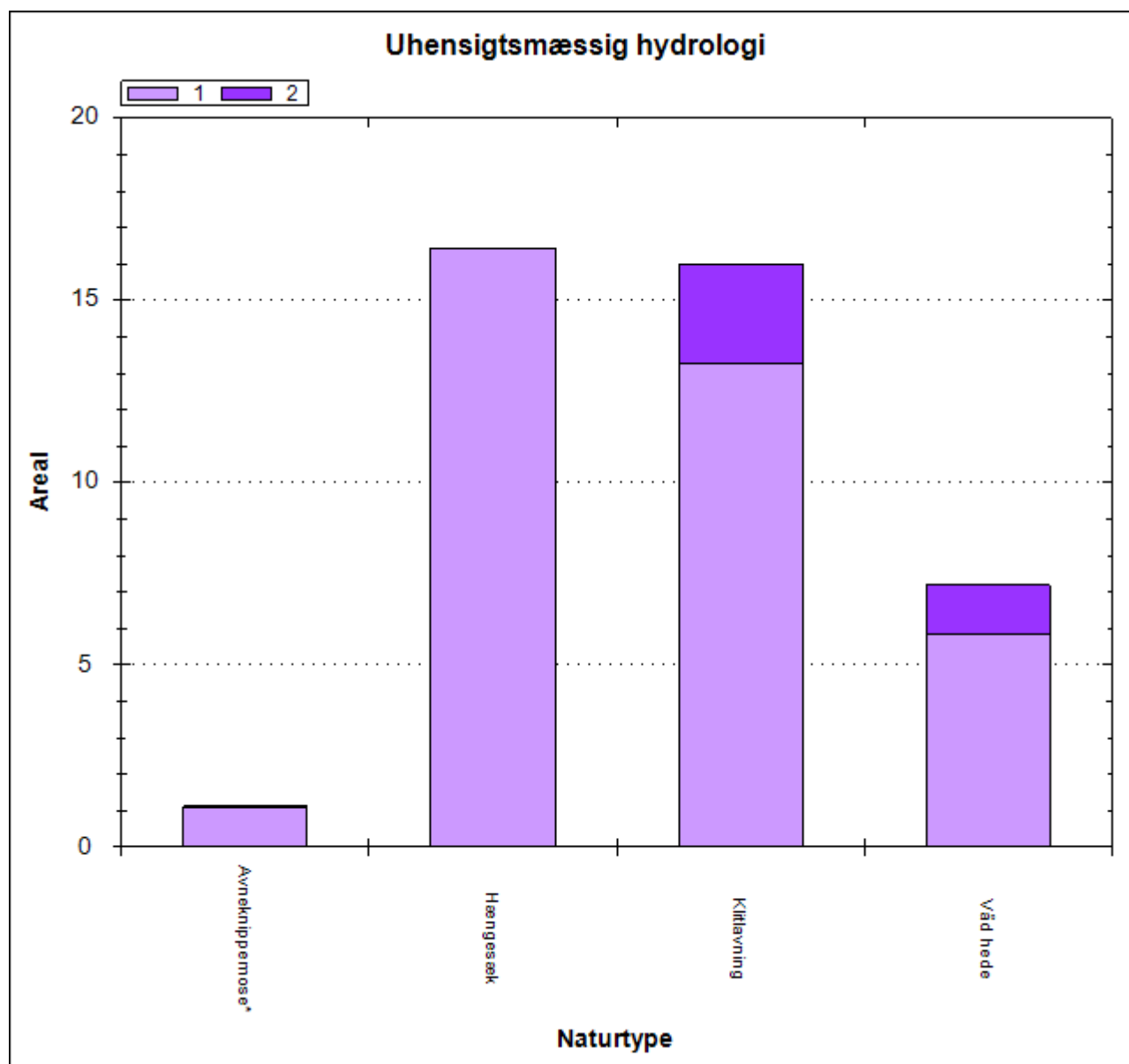
I klitnatur er planteproduktionen lav, og de fattigste arealer kan klare sig uden drift. Derfor er der ikke en entydig sammenhæng mellem søjlediagrammerne for tilgroning og de tilsvarende diagrammer for drift i disse naturtyper.

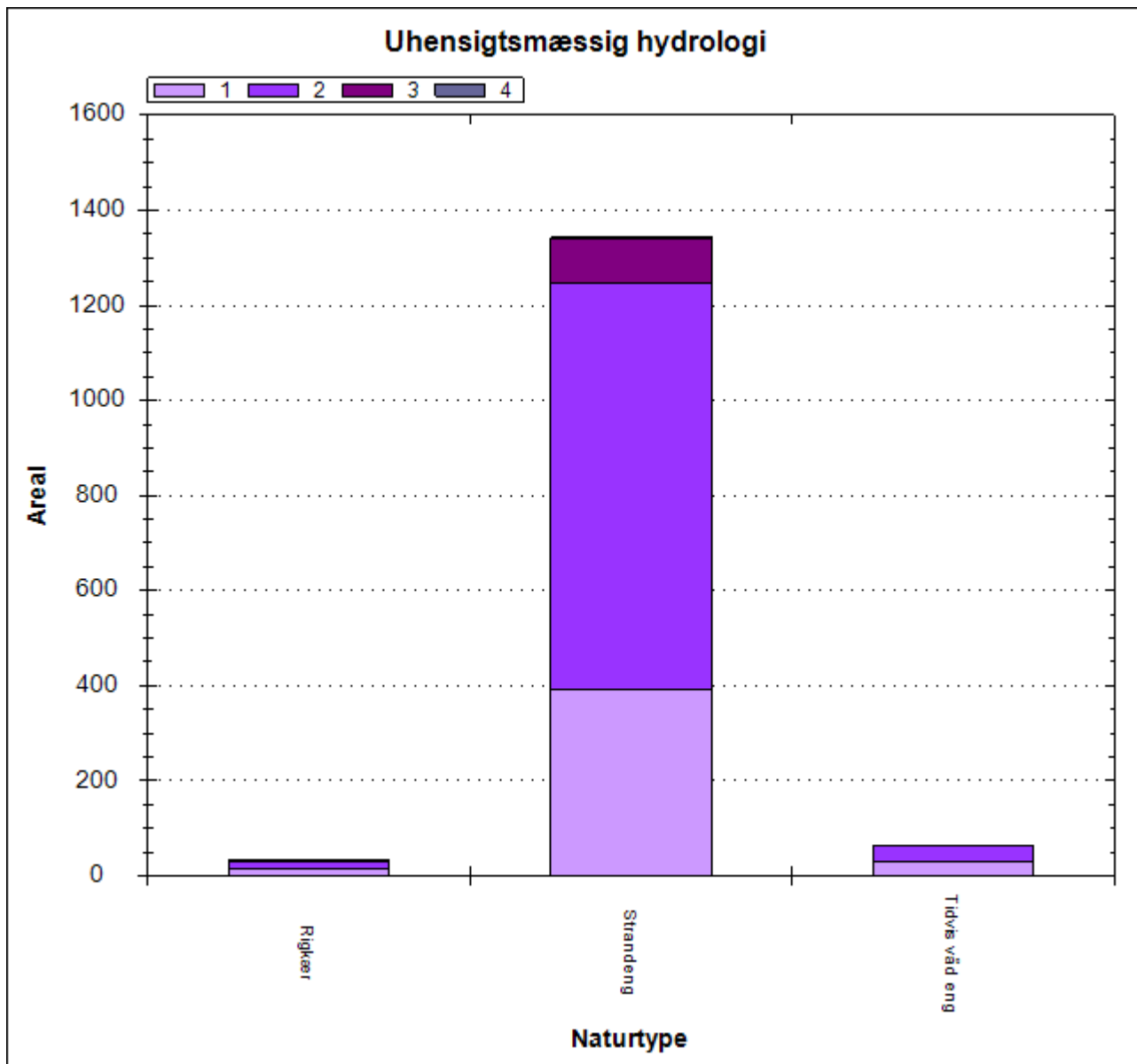
De øvrige naturtyper vil normalt have højest naturtilstand med ekstensiv drift, typisk i form af græsning. Noget forenklet viser søjlediagrammerne med "høje urter", hvor store arealandele, der er uden drift, mens diagrammerne med "middelhøje urter" viser, hvor intensiv eller ekstensiv græsningen er. Sammenholdt med tilstandsvurderingen vurderes der at være enkelte forekomster særligt af naturtyperne surt overdrev og rigkær, der kan bringes i god naturtilstand ved at etablere drift eller justere den igangværende drift.

Uhensigtsmæssig hydrologi i vådbundsnaturtyper

Inddigning og kunstig afvanding med grøfter, dræn eller pumper forandrer naturen og kan føre til ændring i vegetationen, således at den naturlige, naturtype-karakteristiske vådbundsvegetation erstattes af en vegetation, der i højere grad præges af mere almindelige, konkurrence-stærke tørbundsarter.

Ved naturtypekortlægningen er det på lavbundsarealer vurderet, hvor stor effekt afvanding har på vegetationens sammensætning af arter. Effekten er angivet på en skala fra 1-5. Resultaterne er vist i figuren nedenfor – fordelt på naturtyper.

Andel af de kortlagte naturtyper med udtørring/grøftning eller anden afvanding 1. Ingen afvanding 2. Nogen afvanding 3. Tydelige tegn på afvanding 4. Afvanding udbredt 5. Fuldstændig afvandet.

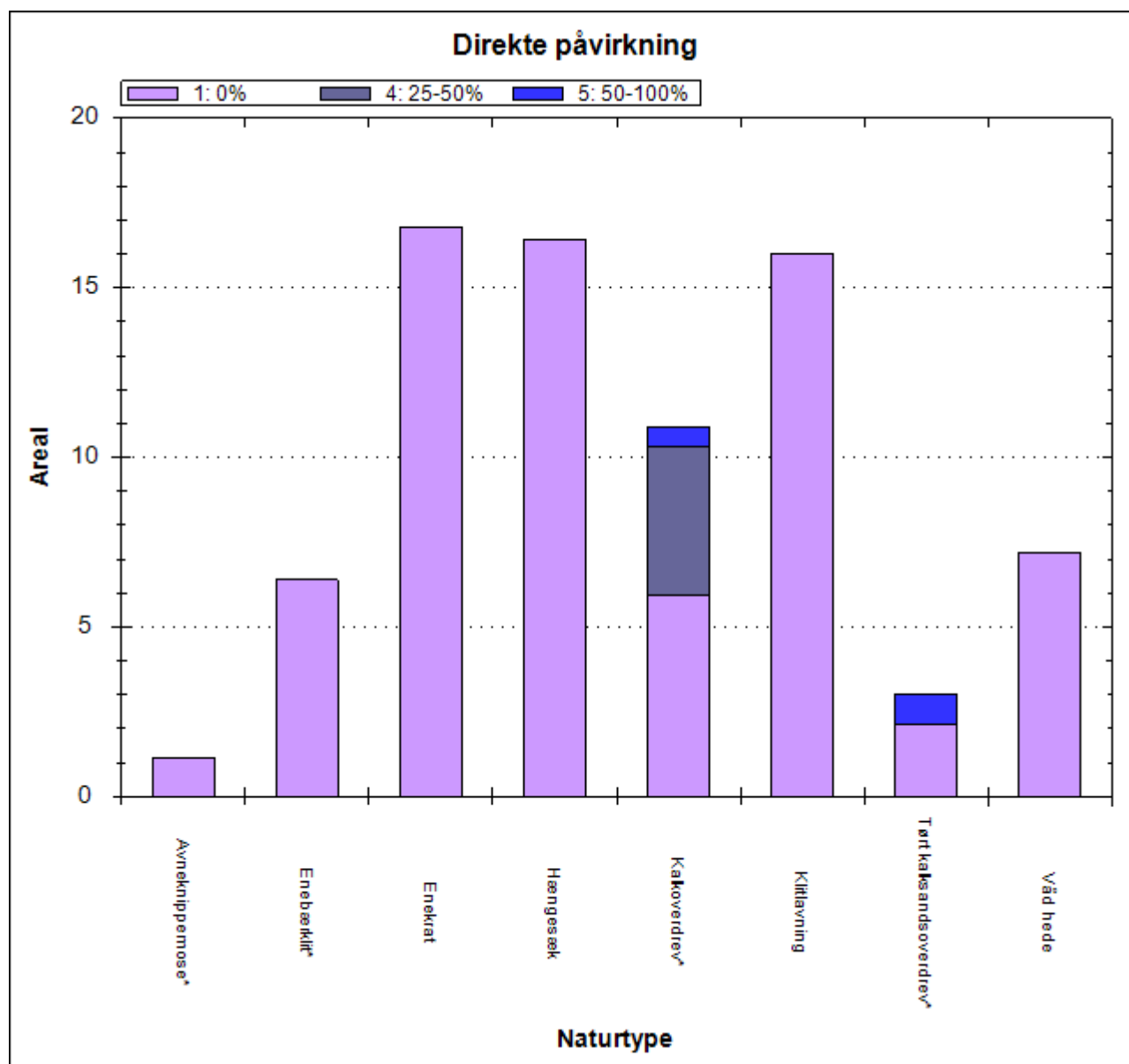
Søjlediagrammerne viser, at 4 ud af 7 kortlagte våde naturtyper overvejende har naturlig hydrologi. I naturtyperne strandeng, rigkær og tidvis våd eng er der indgreb i de hydrologiske forhold på store arealandele. Det er dog hovedsagelig i kategorien "Nogen afvanding, fugtigbundsvegetation dog udbredt", som i mange tilfælde dækker over, at der på arealerne er rester af gamle afvandingsgrøfter, som imidlertid ikke vedligeholdes og derfor har begrænset eller ingen effekt.

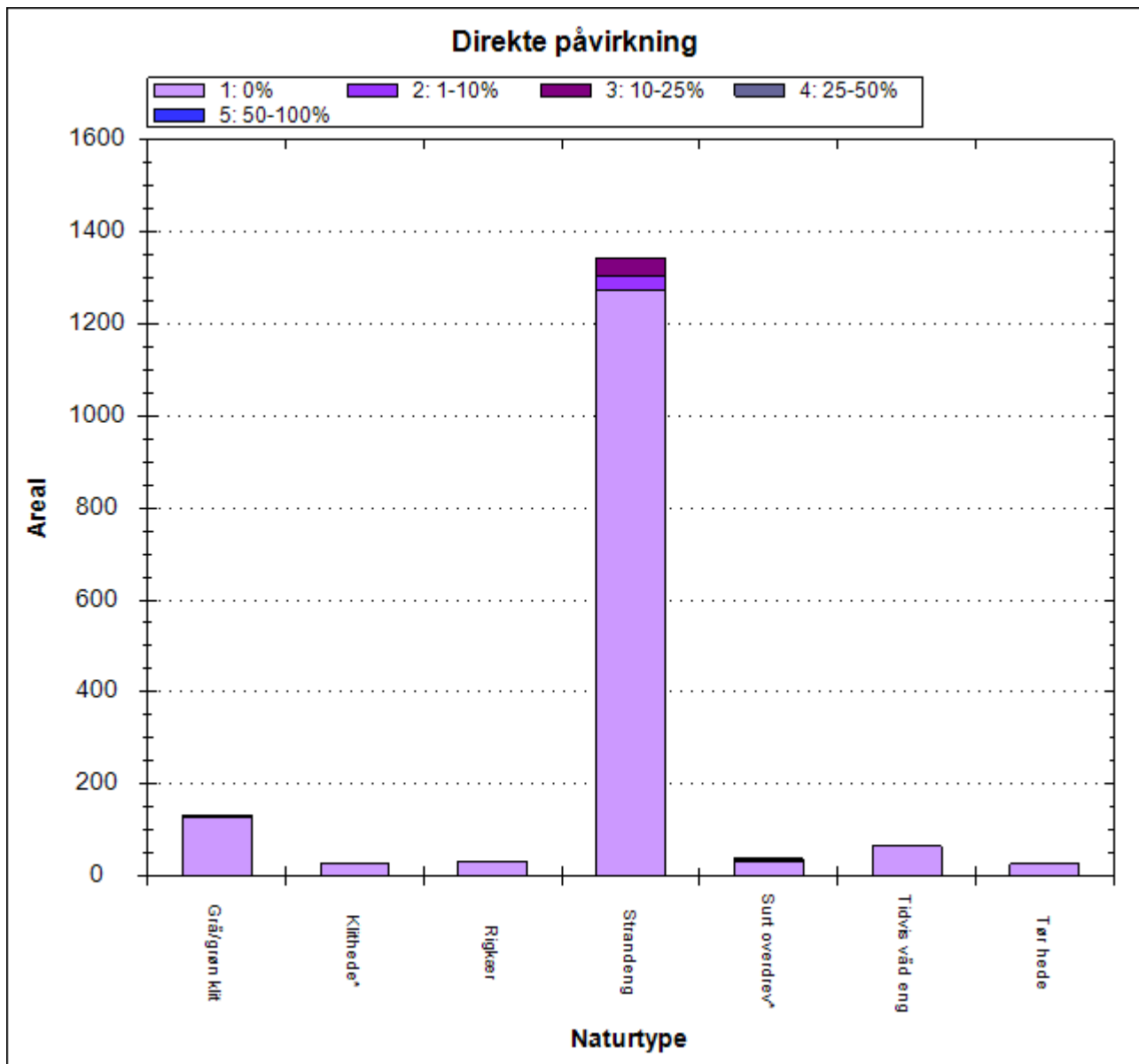
Som udgangspunkt vil genskabelse af naturlig hydrologi medføre forbedring af naturtilstanden. På strandenge kan mere eller mindre virksomme grønne grøfter dog nogle steder være forudsætningen for, at områderne fortsat kan afgræsses.

Direkte påvirkning fra landbrugsdrift på tilstødende arealer

Intensiv landbrugsdrift på arealer, der grænser lige op til naturarealer kan indebære en negativ påvirkning af naturindholdet i randområdet som følge af afdrift/udskylning af overskud af gødning eller sprøjtemidler. Forøget næringsindhold kan medføre, at naturtypens karakteristiske arter udkonkurreres af højt voksende arter, der favoriseres af det forøgede næringsindhold. Direkte tilførsel på naturarealet har samme effekt.

Ved naturtypekortlægningen er det samlede omfang af gødsning, tilskuds fodring og afdrift på arealet vurderet. Arealandelen er angivet på en skala fra 1-5. Resultaterne er vist i figuren – fordelt på naturtyper.

Andel af de kortlagte naturtyper med direkte påvirkning fra landbrugsdrift på tilstødende arealer.

Den direkte påvirkning fra landbrugsdrift kommer til udtryk på to forskellige måder i Natura 2000-område 168.

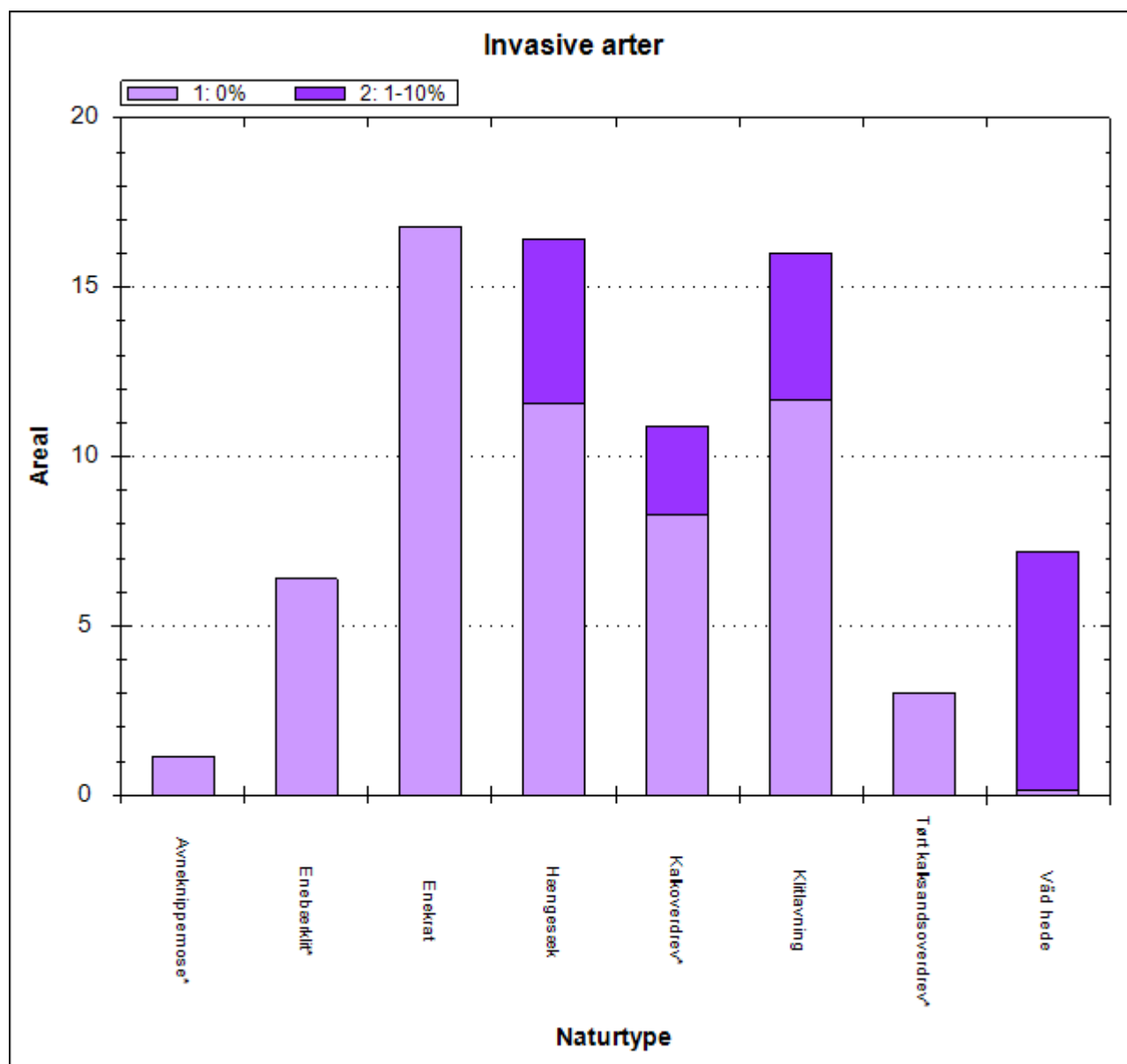
Mange af de lysåbne naturtyper har lange linjeformede forekomster langs kysterne. Det gælder strandeng og stedvis bagved liggende forekomster af tidvis våd eng, riggær og overdrev. Hvor disse forekomster støder op til dyrkede arealer, ses nogle steder en direkte randpåvirkning af nyere dato. Hvor randpåvirkningen er af ældre dato fremgår den ikke af registreringerne, fordi de påvirkede arealer så ikke er kortlagt som habitatnatur.

Påvirkningen af kalkoverdrev og tørt kalksandsoverdrev har udover ovennævnte forklaring også lokalt den årsag, at overdrevarsarealer fungerer som opholdsareal for kvæg og andre græsningsdyr, der afgræsser større tilstødende arealer, typisk strandenge. Forstærket færdsel kan så sammen med gødning fra de tilstødende arealer ses som direkte påvirkning af overdrevene. Dette er særligt registreret som et problem ved den prioriterede forekomst af kalkoverdrev ved Vollerup.

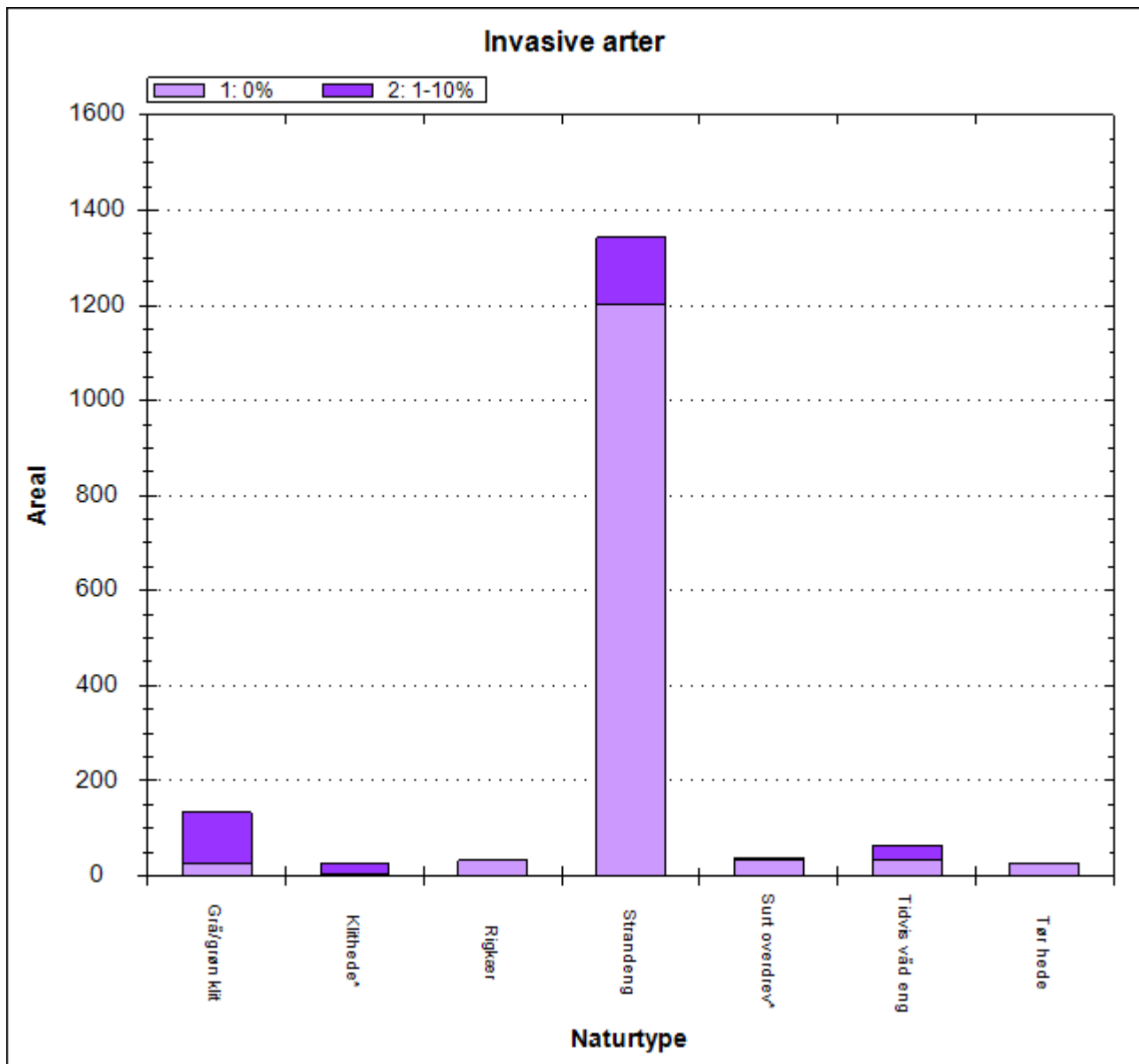
Forekomst af invasive arter

Invasive plantearter er ikke-hjemmehørende arter, der fortrænger naturlig vegetation. Forekomst af invasive arter er en trussel, fordi arterne breder sig ekspansivt og udkonkurrerer de arter, der er karakteristiske for naturtyperne. Invasive arter er særlig et problem i kyst- og klitnaturtyperne samt på hederne.

Ved naturtypekortlægningen er det vurderet, på hvor stor en andel af det samlede areal, der forekommer en eller flere af de invasive arter, der er opført i Appendiks 2 til den tekniske anvisning for kortlægningen. Resultaterne er vist - fordelt på naturtyper - i figuren nedenfor.

Andel af de kortlagte naturtyper med forekomst af invasive arter.

Invasive arter er et lokalt problem i visse naturtyper, først og fremmest i klitnaturen. I 11 af 17 forekomster med grå/grøn klit er der konstateret invasive arter. Rynket rose, bjergfyr, sitkagran og mosset *Campylopus introflexus* findes i klitforekomster på Præstø Fed, rynket rose og *Campylopus* på Ulvshale, og rynket rose alene bl.a. ved Hårbølle og på Færgens Vænge.

På lavbund er især kæmpebjørneklo et problem. Den er konstateret i 5 strandengsforekomster, heraf en med stor fare for frøspredning via et vandløb ved Kragevig. På to forekomster af våd hede er der spredte selvsåede nåletræer. Sitkagran og kæmpebjørneklo er konstateret i forekomster med tidvis våd eng. Endelig er sildig / canadisk gyldenris registreret på en gammel hængesækforekomst ved Even og på en strandeng.

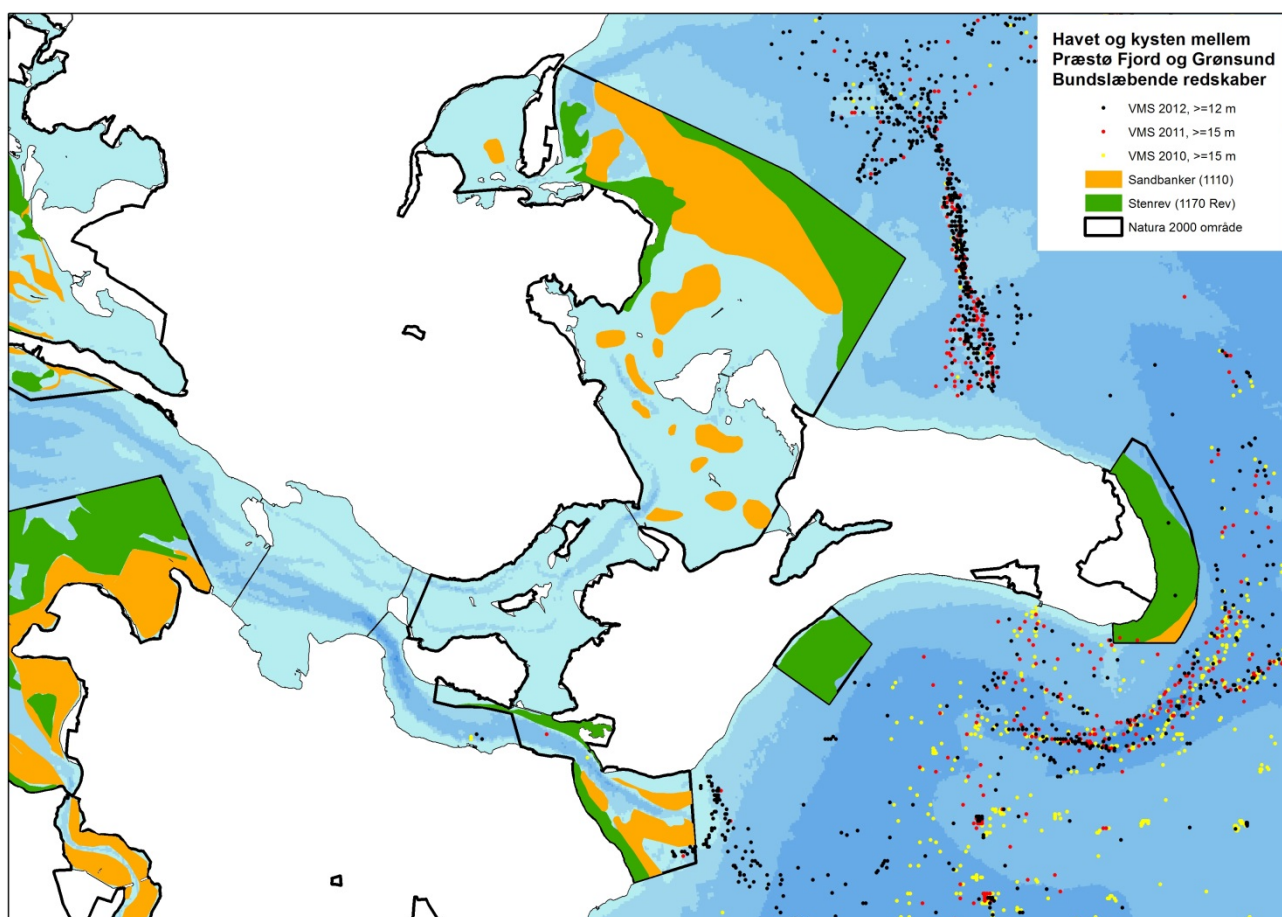
Fiskeri i marine områder. Erhvervsmæssigt fiskeri med større fartøjer

Fiskeri med bundsløbende redskaber kan påvirke undervandsvegetation og dyreliv negativt, især på hårde substrater som stenrev og boblerev. Ligeledes kan garnfiskeri udgøre en trussel mod fugle og havpattedyr grundet bifangst. På baggrunden af indsatsplanen fra Natura 2000-planen forbereder Fødevareministeriet hvor nødvendigt regulering af fiskeriet i habitatområder med stenrev og boblerev på udpegningsgrundlaget.

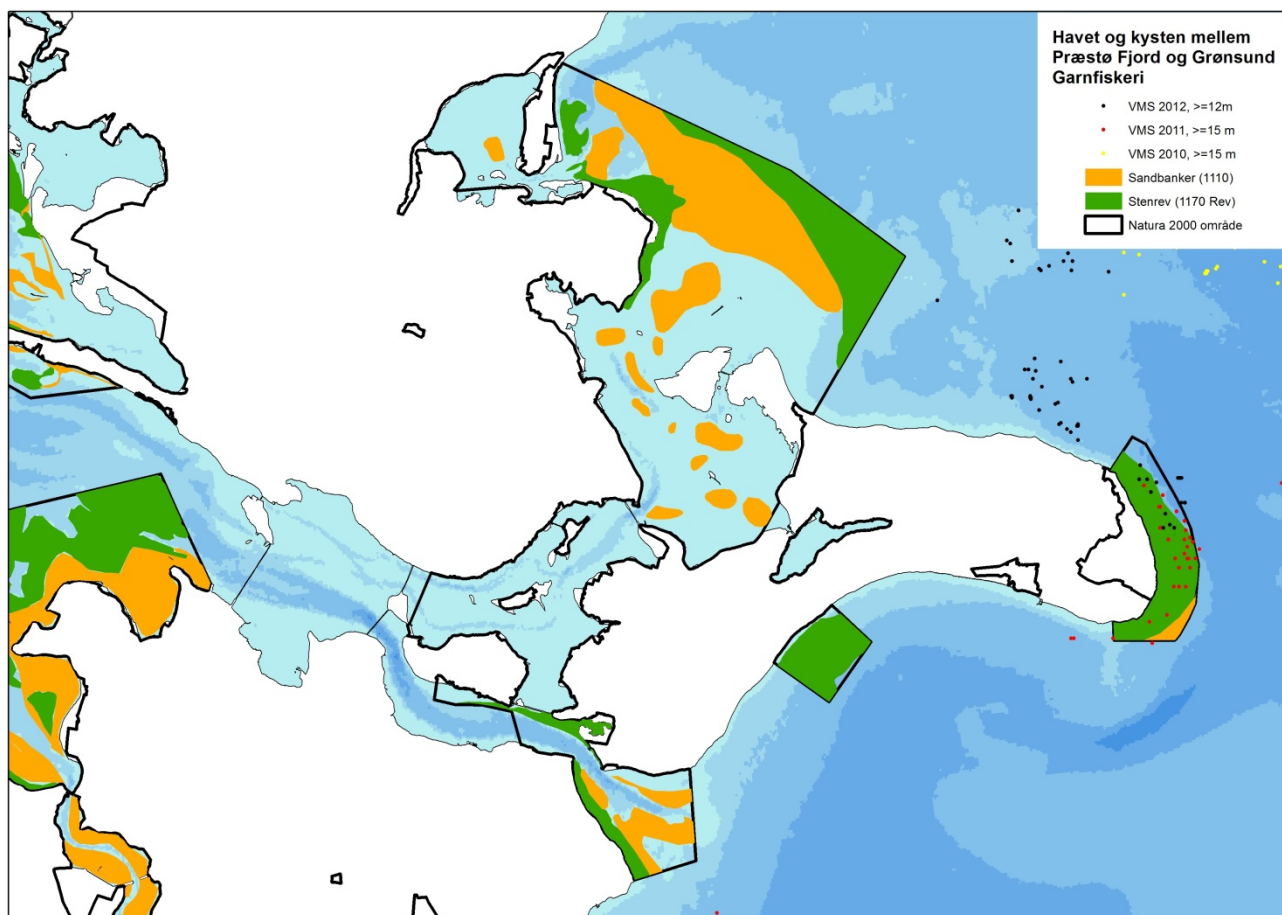
Danske fiskerifartøjer over 12 meter monitoreres via det såkaldte Vessel monitoring system (VMS), som er et satellitbaseret overvågningssystem, hvor skibenes placering, sejlretning og sejlhastighed registreres en gang i timen.

Frem til 2012 var krav om VMS kun gældende for både over 15 m. Nedenstående kort illustrerer registrerede VMS-positioner for fartøjer, som fisker med henholdsvis bundsløbende redskaber og garnredskaber fra 2010 til 2012 i området. Hver prik på kortene angiver tilstedeværelsen af et VMS udstyret fiskerifartøj, som sejler med en hastighed mellem 2 og 4 knob.

Udover de fiskerier, der angives af kortene lander danske fiskere en stor andel af deres fangster med pelagisk trawl og not. Disse typer fiskerier vurderes dog ikke at have samme påvirkning af naturtypen og arterne. Ved en opgørelse i 2010 estimerede DTU Aqua, at omkring 87 % af fiskerifartøjer, der fisker med bundsløbende redskaber har VMS ombord, mens kun omkring 33 % af både med garnfiskeri er VMS overvågede. Denne sammensætning vil være lidt anderledes i dag, hvor både ned til 12m også overvåges. VMS data viser ikke områdets fiskeritryk fra udenlandske fiskere.

GPS-visning af fiskeriaktiviteten med bundsløbende redskaber. Hver prik er udtryk for tilstedeværelsen af en VMS udstyret båd i en time i løbet af det pågældende år.

GPS-visning af fiskeriaktiviteten med garn. Hver prik er udtryk for tilstedeværelsen af en VMS udstyret båd i en time i løbet af det pågældende år.

VMS overvågningen dokumenterer, at der praktisk taget ikke foregår fiskeri hverken med garn eller bundslæbende redskaber i de lavvandede og strømfyldte farvande i Natura 2000-område 168. Der vurderes derfor ikke at være en trussel fra fiskeri mod naturtypen rev (1170) i dette område.

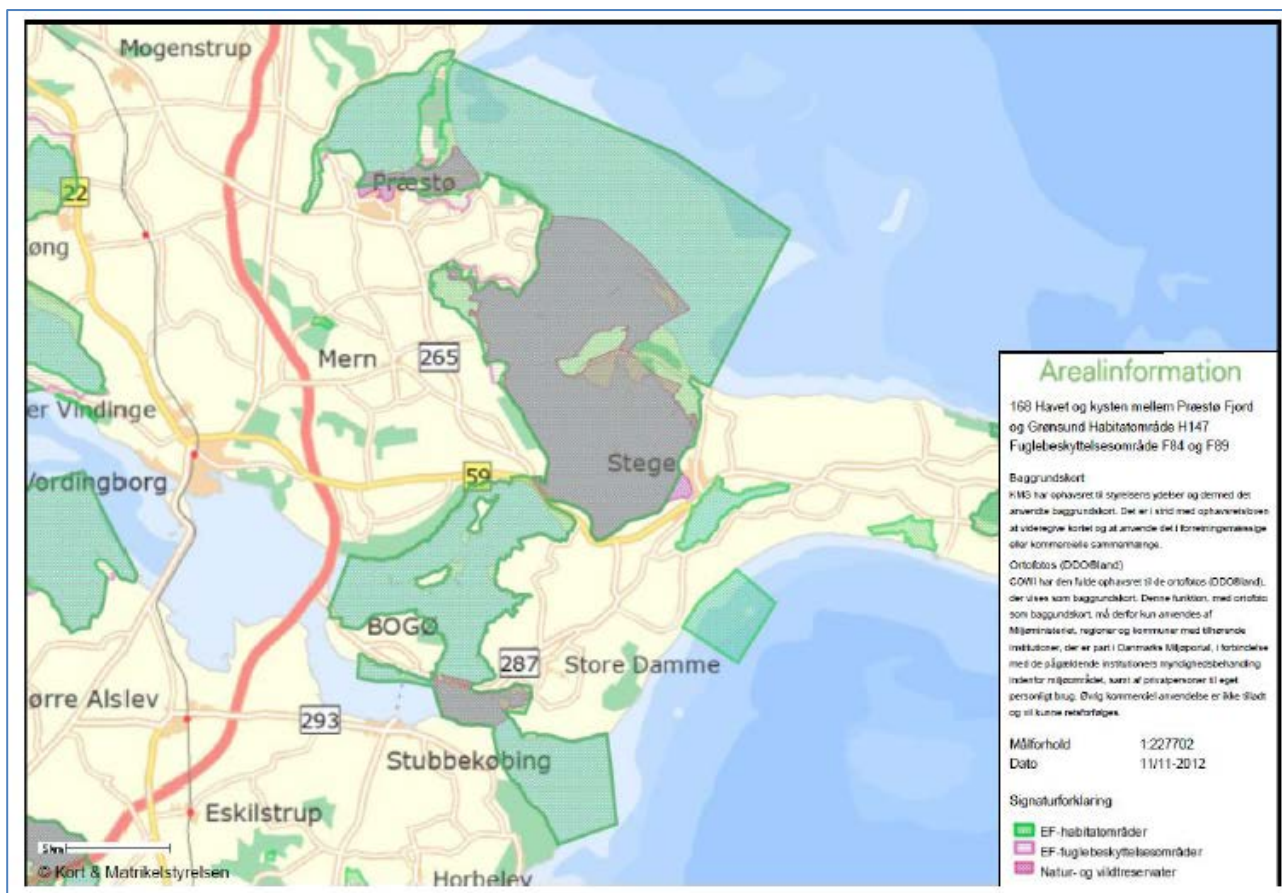
Forstyrrelser af fugle og havpattedyr

DCE har vurderet betydningen af forstyrrelse for Natura 2000-områdernes udpegede arter, samt vurderet om eksisterende beskyttelsesbestemmelser er tilstrækkelige - [Vurdering af forstyrrelsestrusler i Natura 2000-områderne](#).

Som nævnt i områdebeskrivelsen er der tre vildtreservater i Natura 2000-område 168: Præstø Fjord vildtreservat, Ulvshale – Nyord vildtreservat (farvandet omkring Nyord med Bøgestrømmen og Stege Bugt) samt Fanefjord-Grønsund vildtreservat.

Ynglefugle

DCE vurderer i sin rapport, at ingen af de ynglefugle på udpegningsgrundlaget for N168, der nationalt er i ugunstig bevaringsstatus, er udsat for forstyrrelse i dette Natura 2000-område. Det drejer sig om brushane, splitterne og dværgerterne. Hovedproblemet for brushane er at ynglehabitaten på Nyord Sydeng, hvor der i øvrigt er færdselsforbud, ikke svarer til artens levestedskrav. For ternearternes vedkommende (og for klyde) nævnes, at alle vigtige yngleområder allerede er omfattet af reservatbestemmelser. Det drejer sig om Maderne og Lilleholm i Præstø Fjord samt om Sækkesand og Ægholm nord for Nyord. Rapporten nævner dog, at der kan være problemer på Storeholm i Præstø Fjord, som ikke er reservatomfattet, og hvor arterne tidligere har ynglet. Dette bør undersøges. Hvis brushane begynder at yngle på steder, fx på Veddelen, hvor der ikke i dag er beskyttelse, bør en sådan indføres. Endvidere udelukkes det ikke, at der kan være problemer med at håndhæve de gældende reservatbestemmelser.

Oversigtskort med de tre vildtreservater inden for Natura 2000-område 168

Trækfugle

DCE har regelmæssigt i perioderne 1994 – 2001 og 2008 – 2010 udført reservatoptællinger i området, og vurderer på den baggrund, at flertallet af overvintrende vandfugle har en gunstig udvikling med stabile – stigende antal. Dette tilskrives med sikkerhed etableringen af Ulvshale-Nyord reservatet og Præstø Fjord reservatet. Der vurderes ikke at være behov for justeringer af reservaterne af hensyn til trækfuglene.

Hav-pattedyr

DCE skriver følgende om spættet sæl: ”I Ulvshale-Nyord Vildtreservat yngler og fælder et mindre antal af spættet sæl (<40) på en række sten i Bøgestrømmen, sælerne bruger ligeledes stenene som hvileplads hele året. Stengrunden i Bøgestrømmen er områdets eneste egnede sællokalitet og er dermed et vigtigt område for spættet sæl. Sælerne er så godt som ubeskyttede mod forstyrrelser på denne lokalitet, idet sejlads er tilladt helt hen til ”sælstenene”. Der er fri adgang på og omkring sælstenene og forstyrrelser i form af sejlads og opankring formodes at udgøre en trussel for sælerne. Ulvshale-Nyord Vildtreservat (BEK nr. 14015 af 07/07/1995) udgør en del af området. Sælstenene ligger i den del af vildtreservatet, hvor der kun gælder et forbud mod sejlads med mere end 8 knob udenfor sejlrænderne.”

DCE anbefaler, at bevaringsstatus for spættet sæl i området fastslås som ugunstig på grund af forstyrrelsestruslen, som både omfatter færdsel og regulering. Der gives en del dispensationer til regulering i forbindelse med skader på fiskeredskaber i områder. Ved en sådan lejlighed blev der i øvrigt i august 2012 ved en fejl nedlagt en gråsæl ved Stavreby.

Naturstyrelsen har planlagt at vurdere nøjere på behovet for beskyttelse af sælbestanden i Bøgestrømmen. Det bliver dog ikke i 1. planperiode og derfor tidligst i 2016.

Trusler, der ikke er omfattet af denne basisanalyse

Næringsberigelse (eutrofiering)

Et forøget plantenæringsindhold af primært kvælstofforbindelser i naturtyperne medfører generelt, at der sker ændringer i konkurrenceforholdene mod mere kvælstofelskende arter. Effekter på en række artsgrupper er nogenlunde ens på tværs af økosystemer med en generel nedgang i de kvælstoffølsomme arter, som oftest er karakteristiske for naturtyper i god naturtilstand. Problemstillingen er nærmere beskrevet i kap. 25.11 i Natur og Landbruskommissionens [statusrapport](#) fra 2012.

Den uhensigtsmæssige næringsberigelse kan stamme fra flere kilder:

- *Deposition af luftbårne kvælstofforbindelser* herunder ammoniak er ofte den væsentligste påvirkning af mange naturligt næringsfattige naturtyper. Naturtyperne har forskellig sårbarhed over for kvælstofdepositionen. Der er generelt sket et fald i den luftbårne kvælstofbelastning af naturarealerne inden for de seneste år. Faldet skyldes en nedgang i udledningen fra både danske kilder og udenlandske kilder. Denne reduktion forventes at fortsætte som følge af national og udenlandsk regulering. På trods af reduktionen er tålegrensene fortsat overskredet på en væsentlig andel af naturarealerne, og det giver forringede muligheder for på sigt at opnå eller fastholde en gunstig naturtilstand.

Emissionen fra landbrug reguleres gennem husdyrgodkendelsesloven. Med den seneste regulering af loven i 2010 indførtes skærpede krav til godkendelse af husdyrbrug, så der reguleres på den maksimalt tilladte ammoniakdeposition fra lokale husdyrbrug til sårbare naturområder. Denne regulering bidrager til at mindske væsentlige miljøpåvirkninger med ammoniak som følge af lokale påvirkninger af naturområder fra husdyrbrug.

- *Overfladisk tilførsel eller tilførsel med drænvand fra tilgrænsende, gødskede dyrkningsarealer.* Påvirkningen afhænger af topografien og dyrkningspraksis på naboarealer. Indførelse af 10 m bræmmer i regi af vandplanlægningen vil begrænse den negative effekt for søer, vandhuller og vandløb.
- *Fastholdt pulje af næring fra tidligere gødskning.* Denne pulje kan gradvis nedsættes ved i en årrække at vælge en driftsform, der aktivt fjerner næringsstoffer fra naturarealet.
- *Tilførsel med udstømmende, næringsberiget grundvand.* Belastningen af grundvandet med nedsivende næringsstoffer reguleres af gødskningsloven. Der er igangsat et projekt i regi af det nationale overvågningsprogram, der generelt skal belyse sammenhængen mellem grundvandskvalitet og naturtilstand i grundvandsafhængige naturtyper.

Vandindvinding

Kilder, rigkær og andre grundvandsafhængige, terrestriske naturtyper er helt afhængige af en høj grundvandsstand samt mængden og kvaliteten af det udstømmende grundvand. Indvinding af grundvand til fx drikkevand og vandingsformål kan reducere grundvandstrykket, som igen kan reducere mængden af udsivende grundvand til naturtyperne og en generel sænkning af vandstanden. En sådan udtørring betyder ændring i vegetationen fra en våd mose med udbredt forekomst af mosser til en mere engagtig vegetation. Udtørringen kan ligeledes resultere i en eutrofiering. Tilknyttede dyre- og plantearter vil ligeledes blive negativt påvirkede.

Miljøfarlige stoffer

Tilstedeværelse af udvalgte miljøfarlige stoffer i vandmiljøet overvåges i det nationale overvågningsprogram. Den konkrete betydning for arter og naturtyper er ikke systematisk opgjort. Tilstedeværelsen reguleres af miljøbeskyttelsesloven og gennem vandplanlægningen.

Prædation

Prædation fra særlig ræv og mink kan lokalt indebære en meget væsentlig negativ påvirkning af små ynglefugle-bestande. Prædation fra fisk kan i småsøer have væsentlig negativ indflydelse på padde-bestande. Overvågning af prædationen på ynglefuglearter indgår endnu ikke i NOVANA-programmet, hvorfor en konkret vurdering af betydningen heraf ikke indgår i denne basisanalyse. Tilstedeværelse af fisk i småsøer indgår i tilstandsvurderingen af levesteder for padder.

Naturstyrelsen udsendte i foråret 2012 en ny minkforvaltningsplan, som særligt tager hensyn til ynglefugle i Natura 2000-områderne, ligesom prædation i et vist omfang reguleres i 1. planperiode.

Igangværende indsats

Den 1. generation af Natura 2000-planer blev udstedt i december 2011, og de opfølgende handleplaner endelig vedtaget med udgangen af 2012. Alle statslige lodsejere har enten udarbejdet særlige drifts- og plejeplaner eller har andre forvaltningsplaner, som honorerer Natura 2000-planernes krav til indsats. Alle statslige lodsejere vurderer, at den samlede, planlagte indsats er gennemført med udgangen af planperioden i 2015.

Det forudsættes, at de aktiviteter der er beskrevet i kommunale og statslige handleplaner ligeledes gennemføres i første planperiode.

Indsatsen efter den gældende plan er ikke afspejlet i de data, der ligger til grund for basisanalysen, fordi flere af indsatserne ikke var igangsat ved indsamlingen af data, og fordi naturens økologiske træghed betyder, at resultatet i naturtilstanden i de fleste tilfælde først kan erkendes efter en årrække.

De første Natura 2000-planer fastlagde rammerne for en række grundlæggende handleplan-tiltag, som f.eks. rydninger, forbedrede hydrologiske forhold og iværksættelse af plejetiltag. Life-projekter, projekter og indsatser med tilskud fra landdistriktsordningerne samt kommunale/statslige projekter bidrager til at gennemføre Natura 2000-plan 2010-15.

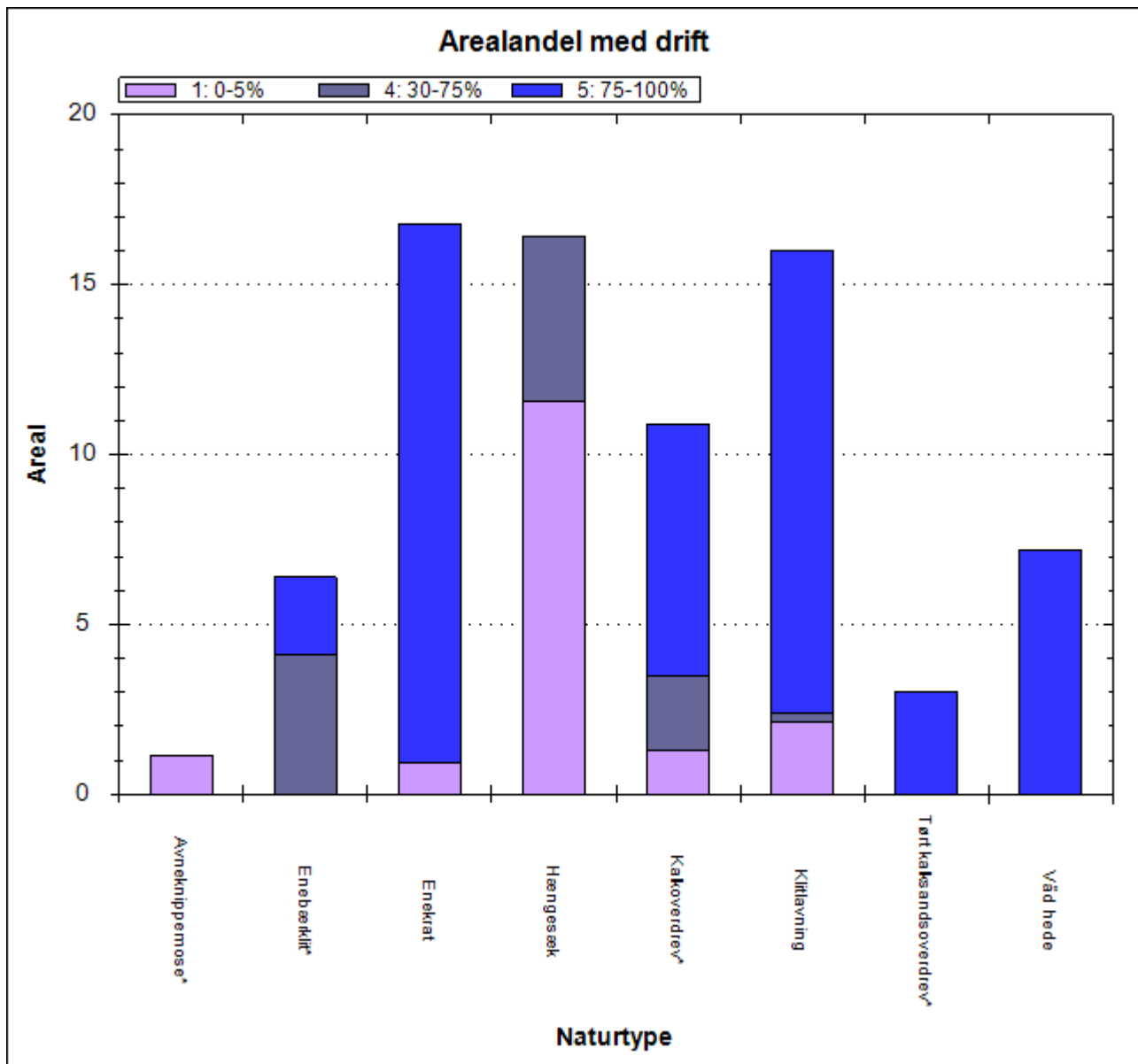
I dette Natura 2000-område er følgende tiltag iværksat:

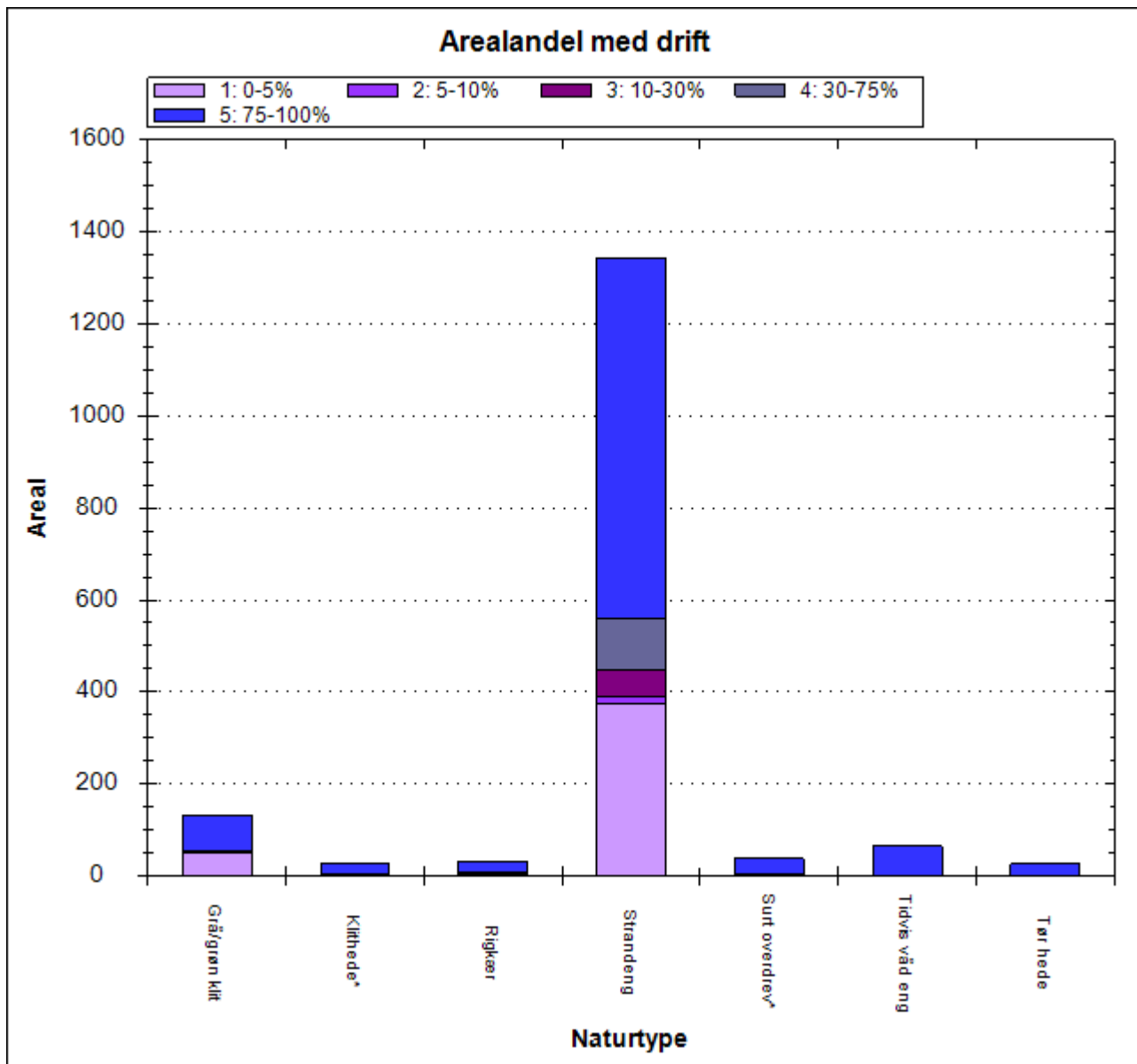
Landdistriktsmidler

Natura 2000-område nr.	168
Tilsagnstype	Samlet areal (ha)
1. Miljøtilsagn	1330
2. Forberedelse til græsning	784
3. Rydning	62
4. Samlet pleje-tilsagn	1440
Hydrologi_forundersøgelse	0
Hydrologiforbedring	0

Tilskud fra landdistriktsmidler til naturforbedring og naturpleje i området

I Natura 2000-område 168 er der indgået aftaler om tilskud til miljøtilsagn på 1330 ha, til forberedelse til græsning på 784 ha og til rydning på 62 ha. Samlet set er der indgået aftaler om tilskud til naturpleje på i alt 1440 ha. Der er p.t. ikke indgået aftaler under hydrologiordningen.

Andel af græsnings- eller høslætsdrift fordelt på naturtyper

Det ses af søjlediagrammerne, at med undtagelse af avneknippemose og hængesæk er den største del af den lysåbne habitatnatur i Natura 2000-område 168 i drift.

En sammenligning med den tilsvarende opgørelse efter 1. kortlægning 2004 – 2006 er vanskelig. Dels er der som tidligere nævnt en del arealforskydninger mellem naturtyperne på grund af mere detaljeret kortlægning, så det ikke helt er de samme arealer, der sammenlignes, jf. diskussionen vedrørende arealudviklingen. Dels er der i højere grad ved 2. kortlægning foretaget opdeling af forekomsterne efter driftspraksis. Effekten heraf kan aflæses i, at der er færre arealer i ”mellem-kategorierne” i søjlediagrammerne over driftspraksis sammenlignet med 1. basisanalyse. Med fortsættelse af det seneste detaljeringsniveau og afgrænsningsprincip, vil det være lettere at foretage sammenligninger fremover.

LIFE-projekter

Større naturforvaltningsaktiviteter har i de senere år fundet sted på Ulvshale og Nyord, nemlig som delaktiviteter i LIFE-projekterne Baltcoast og LIFE-engfugle, der fandt sted henholdsvis i 2005 – 2012 og 2006 – 2009. Der er lavet hydrologisk genopretning af engene ved Gåsesøen, på Veddelen og strandengene på Nyord, hvor spærringer på tværs af loerne er fjernet. Der er udført levestedsforbedring bl.a. i form af paddeskrab, og endelig er der gjort tiltag imod prædation bl.a. ved opsætning af rævesikkert hegn. På broen til Nyord er der opsat en rævespærre i form af en automatisk låge. Der er nu etableret en 2-årig forsøgsordning for at afdække, om lågen kan fungere uden gener for færdselen.

Regulering af fiskeriaktiviteter

Området er beliggende ud til Østersøen, placeret hvor der kun udøves fiskeri af danske fiskefartøjer. Fødevareministeriet/NaturErhvervstyrelsen har således kompetence til at indføre fiskeriregulering i området, hvis der er behov herfor i forhold til tilstrækkelig beskyttelse af områdets udpegningsgrundlag. Områdets marine naturtyper er blevet kortlagt i 2012. I det kommende år vil Fødevareministeriet/NaturErhvervstyrelsen på baggrund heraf vurdere, om gældende lovgivning er tilstrækkelig i forhold til beskyttelse af revene i området. I området udøves erhvervs- og fritidsfiskeri med ruser, garn og bundgarn.

Naturerhvervsstyrelsen forbereder begrænsninger af fiskeriet i de marine Natura 2000-områder, som indeholder naturtyperne rev og boblerev. Når revenes præcise placering og udbredelse foreligger, vil Fødevareministeriet/NaturErhvervstyrelsen vurdere om der er behov for regulering af fiskeriaktiviteter i området. Naturstyrelsen er ved at udarbejde en strategi for justering af reservater og reservatbestemmelser. Begge dele forudsættes gennemført i 1. planperiode.

Prædation af ynglefugle fra ræv

I samme periode er der på Naturstyrelsens foranledning etableret rævegrave på Nyord og Ulvshale, ligesom der er indgået aftaler om grav- og fællesjagt efter ræv med den lokale jagtforening.

Litteratur

Anvendte EU-direktiver, love og bekendtgørelser:

Rådets direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter med senere ændringer (**habitatdirektivet**). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:206:0007:0050:DA:PDF>

Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2009/147/EF af 30. november 2009 om beskyttelse af vilde fugle med senere ændring (**fuglebeskyttelsesdirektivet**). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:020:0007:0025:DA:PDF>

Bekendtgørelse nr. 932 af 24. september 2009 af lov om miljømål m.v. for vandforekomster og internationale naturbeskyttelsesområder (**miljømålsloven**), som senest ændret ved lov nr. 514 af 27. maj 2013. <https://www.retsinformation.dk/Forms/RO710.aspx?id=127102>

Bekendtgørelse nr. 144 af 20. januar 2011 om klassificering og fastsættelse af mål for naturtilstanden i internationale naturbeskyttelsesområder (**målbekendtgørelsen**). <https://www.retsinformation.dk/Forms/RO710.aspx?id=135852> (*Forslag til revision af bekendtgørelsen er i offentlig høring ultimo 2013.*)

Bekendtgørelse nr. 408 af 01. maj 2007 om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter (**habitatbekendtgørelsen**). <https://www.retsinformation.dk/Forms/RO710.aspx?id=13043>

Anvendt faglitteratur:

Danske naturtyper i det europæiske Natura 2000 netværk. Skov- og Naturstyrelsen 2000. <http://www.cites.dk/udgivelser/2001/87-7279-400-3/helepubl.pdf>

Fugle 2004-2011. NOVANA. Pihl, S., Clausen, P., Petersen, I.K., Nielsen, R.D., Laursen, K., Bregnballe, T., Holm, T.E. & Søgaard, S. 2013. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 188 s. - Videnskabelig rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 49. <http://www2.dmu.dk/Pub/SR49.pdf>

Overvågning af arter 2004-2011. NOVANA. Søgaard, B., Wind, P., Elmeros, M., Bladt, J., Mikkelsen, P., Wiberg-Larsen, P., Johansson, L.S., Jørgensen, A.G., Sveegaard, S. & Teilmann, J. 2013. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 240 s. - Videnskabelig rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 50. <http://www2.dmu.dk/pub/sr50.pdf>

Vurdering af forstyrrelsestrusler i NATURA 2000-områderne. Therkildsen, O.R., Andersen, S.M., Clausen, P., Bregnballe, T., Laursen, K. & Teilmann, J. 2013. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 174 s. - Videnskabelig rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 52. <http://www2.dmu.dk/Pub/SR52.pdf>

Naturtilstand i habitatområderne. Habitatdirektivets lysåbne naturtyper. Fredshavn, J.R. & Ejrnæs, R. 2009. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. 76 s. – Faglig rapport fra DMU nr. 735. <http://www2.dmu.dk/Pub/FR735.pdf>

Relevante tekniske anvisninger:

Kortlægning af terrestriske naturtyper. Fredshavn, J., Ejrnæs, R. & Nygaard, B. 2011. Teknisk anvisning nr. N03. version 1.04. Fagdatacenter for Biodiversitet og Terrestriske Naturdata, AU-DMU. http://bios.au.dk/fileadmin/Resources/DMU/MYndighedsbetjening/FDC_bio/TeknAnvisn/TA-N03-104.pdf

Tekniske anvisninger for kortlægning og registrering af skovnaturtyper og levesteder for skovlevende arter i Natura 2000 områder (TA for skovene). Buttenschøn, R.M. m.fl. 2006. Skov & Landskab for Skov- & Naturstyrelsen. 11 s.

Kortlægning af levesteder for vandhulsarter. Søgaard, B. Teknisk anvisning til kortlægning af levesteder for vandhulsarter (padder, guldsmede og vandkalve) nr. TA-OP 5, version 1.2, Fagdatacenter for Biodiversitet og Terrestriske Naturdata, AU-DMU,

2010. http://bios.au.dk/fileadmin/Resources/DMU/MYndighedsbetjening/FDC_bio/TeknAnvisn/TA-OP_vandhulsarter_v_1_2_DMU_27_5_01.pdf

DEVANO naturtype småsøer. Teknisk anvisning til kortlægning af Natura 2000 søtyper. 2007. Fagdatacenter for Ferskvand, DMU, 2007.

<http://bios.au.dk/fileadmin/Attachments/TADEVANONaturtypefinal.doc>

Naturtypebestemmelse samt vegetationsundersøgelse, felt-målinger og udtagning af vandprøve til brug ved tilstandsvurdering af søer og vandhuller <5 ha. Johansson, L.S. Teknisk anvisning nr. S10. Fagdatacenter for Ferskvand, Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 27 s, 2011.

http://bios.au.dk/fileadmin/bioscience/Fagdatacentre/Ferskvand/13-05-27_S10NaturtyperV3.pdf

Overvågning af flagermus *Chiroptera sp.* Søgaard, B & Baagøe, H.J. 2012. Teknisk anvisning nr. A04. Version 1. Nationalt Center for Miljø og Energi. Aarhus Universitet.

http://bios.au.dk/fileadmin/Resources/DMU/TAA04_flagermus_v2_rev_9_8_12doc.pdf

Overvågning af mygblomst *Liparis loeselii*. Wind, P. & Nygaard, B. 2012. Teknisk anvisning nr. A33. Version 1. Nationalt Center for Miljø og Energi. Aarhus Universitet.

http://bios.au.dk/fileadmin/Resources/DMU/MYndighedsbetjening/FDC_bio/TeknAnvisn/TAA33_Mygblomst_v1.pdf

Overvågning af padder. Søgaard, B., Adrados, L.C., Fog, K., Würtz Jensen, M. og Svendsen, A. 2011. Teknisk anvisning nr. A17. Version 1. Nationalt Center for Miljø og Energi. Aarhus Universitet.

http://bios.au.dk/fileadmin/Resources/DMU/MYndighedsbetjening/FDC_bio/TeknAnvisn/TAA17_Padder_v1_6_6_2_011.pdf

Overvågning af vindelsnegle: Sumpvindelsnegl *Vertigo moulinsiana*, skævt vindelsnegl *Vertigo angustior* og kildevældsvindelsnegl *Vertigo geyeri*. Søgaard, B. 2012. Teknisk anvisning nr. A25. Version 1. Nationalt Center for Miljø og Energi, Aarhus Universitet.

http://bios.au.dk/fileadmin/Resources/DMU/MYndighedsbetjening/FDC_bio/TeknAnvisn/TAA25_Vindelsnegle_v1.pdf

Overvågning af ynglefugle. Pihl, S. & Kahlert, J. 2004. Teknisk anvisning for overvågning af ynglefugle F1, version 2.0. Fagdatacenter for Biodiversitet og Terrestriske Naturdata, AU-DMU.

http://www2.dmu.dk/1_Om_DMU/2_Tvaer-funk/3_fdc_bio/ta/TA-F1.pdf

Ekstensiv overvågning af ynglefugle. Pihl, S., Holm, T.E. & Søgaard, B. 2012. Teknisk anvisning nr. A199, Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi.

http://bios.au.dk/fileadmin/bioscience/ePublikationer/TAA199_Ekstensive_fuglearter_v1.pdf

Overvågning af guldsmede. Søgaard, B., Holmen, M., Rabjerg, S., Nielsen, O.F. & Holm, T.E. 2011. Teknisk anvisning nr. A06. Version 1. Fagdatacenter for Biodiversitet og Terrestriske Naturdata, AU-DMU.

Universitet. http://bios.au.dk/fileadmin/Resources/DMU/MYndighedsbetjening/FDC_bio/TeknAnvisn/TAA06_Guldsmede_v1_6_6_2011.pdf

Artsovervågning af sæler. Teilmann, J. og Galatius, A. 2012. Teknisk anvisning nr. M16. Version 1. Nationalt Center for Miljø og Energi. Aarhus Universitet.

http://bios.au.dk/fileadmin/bioscience/Fagdatacentre/MarintFagdatacenter/TekniskeAnvisninger2011_2015/TA_M16_Artsovervaagning_af_saeler.pdf

Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Haraldsgade 53
DK – 2100 København Ø
Tlf.: (+45) 72 54 30 00
www.nst.dk